

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra českého jazyka a literatury

JAZYKOVÁ A STYLICKÁ ANALÝZA BAROKNÍHO
KÁZÁNÍ

Diplomová práce

Autorka práce: Eva Janáčková, ČJ – NJ/SŠ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Marie Janečková, Csc.

České Budějovice 2008

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Jazyková a stylistická analýza barokního kázání* vypracovala samostatně pod vedením doc. PhDr. Marie Janečkové, Csc., pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě, elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách

.....

V Českých Budějovicích dne 20. 4. 2009

Děkuji paní doc. PhDr. Marii Janečkové, Csc., za odborné vedení, cenné připomínky a pomoc při práci.

JAZYKOVÁ A STYLISTICKÁ ANALÝZA BAROKNÍHO KÁZÁNÍ

Anotace

Tématem diplomové práce je analýza jazyka kazatele Ondřeje Františka Jakuba de Waldta a kompoziční ztvárnění v díle *Chválořeči neb Kázání na některé svátky ...* (1736). Práce podává charakteristiku tří kázání hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální a stylistické stránky jeho jazyka. Nejprve podáváme informace o životě kazatele de Waldta a o vývoji kazatelství v českých zemích. Rovněž připojujeme kapitolu o obsahu zkoumaných kázání. Poté se zabýváme stavem češtiny na rozhraní humanismu a baroka a podáváme popis vybraných gramatik. Dále je pozornost soustředěna na jednotlivá kázání, kde se postupně věnujeme výzkumu jazykových rovin. Syntaktická a pravopisná stránka zkoumána nebyla. Pracovali jsme s kopií originálu, který je uložen v oddělení starých tisků ve Zlaté Koruně pod č. K 16913.

Cílem analýzy je zjistit stav českého jazyka na počátku 18. století na základě excerpovaných a grafických údajů, dále zhodnotit stylistické využití jazykových prostředků a posoudit autorský podíl na umělecké hodnotě práce.

LANGUAGE AND STYLISTIC ANALYSIS OF A BAROQUE SERMON

Summary

The theme of the diploma work is the language analysis of the preacher Ondřej František Jakub de Waldt and the composition rendering in the *Panegyric or Sermon to Some Holydays ...* (1736). The diploma covers the characteristic of the phonological, morphological, lexical and stylistic sides of its language. First we provide information about the life of the preacher de Waldt and the development of preaching in Bohemia. We also add a chapter about the sermon contents. Then we deal with the state of the Czech language on the border of humanism and baroque and we provide the description of the chosen grammar. Next the attention is focused on separate sermons where language levels are studied. Syntactic and spelling aspects were not considered. We worked with a

copy of the origin deposit in the archiv of old printed matters in the Golden Crown, reg. No K16913.

The aim of the analysis is to state the level of Czech language at the beginning of the 18 century on the base of discoveries and graphic data, futher to evaluace the stylistic usage of the language means and to judge the author´s participation on the artistic quality of the piece.

OBSAH:

Úvod.....	8
1. Ondřej František Jakub de Waldt a kázání	11
1.1 Život Ondřeje Františka Jakuba de Waldta (1683 – 1752).....	11
1.2 Kázání	12
1.2.1 Vývoj řečnictví a kazatelství.....	12
1.2.2 Kazatelství v době baroka.....	14
1.2.3 Kázání na den svaté Kateřiny	15
1.2.4 Dvě kázání na den Svaté Barbory	16
2. Stav češtiny na rozhraní humanismu a baroka.....	18
3. Hláskosloví	23
3.1 Protetické <i>v-</i>	23
3.2 Diftongizace <i>ú- > ou-</i>	26
3.2.1 Na začátku slova	26
3.3 Diftongizace <i>ý > ej</i>	28
3.3.1 V předponě <i>vy</i>	28
3.3.2 Kmen slova	29
3.3.3 V koncovkách slov.....	29
3.3.4 Po konsonantech <i>c, z, s</i>	31
3.4 Úženi <i>é > í</i>	33
3.4.1 Uprostřed slova	33
3.4.2 V koncovkách slov.....	34
3.5 Kvantita vokálů.....	39
3.6 Závěr hláskosloví.....	41
4. Tvarosloví.....	44
4.1 Deklinace	44
4.1.1 Substantiva.....	44
4.1.2 Adjektiva.....	54
4.2 Slovesné tvary.....	66
4.2.1 Infinitiv	66
4.2.2 Prézens	68
4.2.3 Přechodníky	71

4.2.4 Préteritum.....	73
4.2.5 Kondicionál v rámci optativu	75
4.2.6 Opisné tvary pasivní	77
4.3 Závěr tvarosloví.....	79
5. Lexikální stránka kázání	84
6. Stylistická stránka kázání.....	91
Závěr	102
I. Prameny.....	113
II. Literatura	113
Seznam zkratk	115
Přílohy.....	116

Úvod

„Zdá se mi věru, že není nic skvostnějšího než silou slova ovládnout shromáždění, upoutat mysl lidí, vlastní vůlí vybičovat jejich vůli, nebo ji naopak přibrzdit. Toto umění dosahovalo vrcholného rozkvětu u svobodných národů, v mírumilovně uspořádaných státech, a jen tam vždy ovládalo veřejný život.“

Cicero, *O řečnících*, asi 55 př .n. l.

Diplomová práce vznikla jako příspěvek k řešení grantového úkolu reg. č. 405/07/0201 s názvem *K jazyku a stylu v době barokní*.

Tématem diplomové práce je jazyková stránka a kompoziční ztvárnění v díle českého a latinského kazatele Ondřeje Františka Jakuba de Waldta *Chválořeč neb Kázání na některé svátky a obzvláštní roční slavností svatých božích složené a na světlo vydané od Ondřeje Františka Jakuba de Waldt kněze církevního tehdejšího nehodného faráře na Dobříš léta Páně 1736*. Předmětem zkoumání byla tři kázání z této sbírky. První kázání se věnuje svaté Kateřině, druhé a třetí svaté Barboře.

Práci dělíme do šesti větších kapitol. V první kapitole informujeme o životě a díle kazatele de Waldta, o vývoji kazatelství u nás a o obsahu výše zmíněných kázání. Druhá kapitola pojednává o stavu češtiny na rozmezí humanismu a baroka s přihlédnutím k vybraným jazykovědným příručkám té doby. V dalších čtyřech kapitolách následuje již vlastní rozbor textů. Excerptce se týkala všech jevů s důrazem na jevy příznakové. Ve všech kapitolách uvádíme k danému jevu nejdříve teoretické pojednání a poté hned praktický rozbor. Kapitola třetí pojednává o hláskoslovné rovině kázání, kde jsme se zaměřili na tyto příznakové jevy: protetické *v-*, diftongizaci *ú-* > *ou-*, diftongizaci *y* > *ej*, úženi *é* > *í/y* a kvantitu vokálů. Čtvrtá kapitola se věnuje tvaroslovné rovině. Tuto kapitolu dělíme dále podrobněji na deklinaci, která se týká příznakových jevů v oblasti substantiv a adjektiv, a na slovesné tvary, kde bylo naším úkolem zohlednit dané příznakové jevy v oblasti infinitivů, přítomnosti, přechodníků, préterita, kondicionálu a pasiva. V páté kapitole jsme zaměřili pozornost na lexikální stránku kázání. Ze získaného materiálu jsme sestavili abecední slovníky. Excerptovali jsme germanismy, latinismy a slova přejatá z řečtiny. Zvláštní pozornost jsme věnovali slovům s expresivním příznakem. K této části jsme připojili slovník názvů zvířat, jež se vysky-

tovala v textu. V poslední šesté kapitole jsme zkoumali stylistickou rovinu. Zde jsme nejprve teoreticky popsali stavbu řečnického útvaru kázání, poté jsme provedli teoreticko-praktický rozbor, ve kterém jsme teoreticky zohlednili získaný materiál, a nakonec jsme uvedli vlastní praktický rozbor. Vzhledem k většímu rozsahu práce jsme ponechali stranou stránku syntaktickou a pravopisnou.

K vypracování diplomové práce jsme použili tři odborné metody. První metodou byla *excerpce*, během které jsme z textu abstrahovali dané příznakové jevy. Druhou metodou bylo *statistické měření*, kdy jsme u jednotlivých jevů výsledky zohlednili statisticky v tabulkách. Zároveň jsme požili metodu *komparace*. Srovnávali jsme výrazy podle toho, v kolika případech se příznakový jev prosadil či neprosadil. Tyto výsledky jsme procentuálně vyjádřili pomocí grafů.

Cílem naší práce bylo zjistit stav českého jazyka na počátku 18. století, stylistické využití jazykových prostředků a posoudit autorský podíl na umělecké hodnotě kázání. Stanovili jsme si následující hypotézu: Vzhledem k dosavadním znalostem o jazykové úrovni našich barokních představitelů, jsme předpokládali, že stav češtiny tohoto barokního kazatele, se bude pohybovat spíše v průměrné až lehce podprůměrné oblasti jazykové správnosti. V rovině stylistické a lexikální jsme usuzovali, že obraznost, která přispívá k estetické hodnotě díla, bude negativně ovlivněna lexikální rovinou¹, a že kompozice textů bude náležitě dodržena vzhledem ke kazatelské praxi Ondřeje de Waldta. Rozbor ukázal, že naše hypotéza byla stanovena na reálném základě, avšak úplně potvrzena nebyla. Můžeme konstatovat, že jazyková úroveň na počátku 18. století nebyla vůbec tak podprůměrná, jak se všeobecně mínilo. Naopak výzkumem jsme zjistili, že v rovině hláskoslovné a tvaroslovné je stav češtiny kvalitní. Přirozeně pronikaly do těchto rovin jevy z mluveného jazyka (např. diftongizace *y > ej* – *svatý > svatej*, úžení *é > í/ý* – *žádného > žádnýho*), nářeční rysy (např. koncovka *-ej* pro dativ a lokál singuláru tvrdých adjektiv a ukazovacích, vztažných a posesivních zájmen – *k tej koruně panenskej*, ustrnulý tvar na *-ovo* pro posesivní adjektiva – *Kristovo moudrost*), ale zároveň sem pronikaly i jevy, které známe ze současné spisovné normy (např. tvar *je* pro 3. os. sg. slovesa *býti*). Celkově se jazyk drží spisovné humanistické normy a počet prvků z mluvené češtiny nepřesahuje prvky, které jsou v normě. Lexikální rovina měla na stylistiku opravdu vliv. Bylo to především použitím cizích slov a expresivních výrazů. Je ale nutné konstatovat, že na celkově pozitivním dojmu tato skutečnost nic nemě-

¹ Kázání byla určena pro široké lidové vrstvy, proto bylo důležité, aby jim všichni rozuměli. Tomu se musely přizpůsobit jak požadavky jazykové, tak i požadavky stylistické.

ní. Naopak tyto prostředky umožňují kazateli zvýšit persvazivní funkci kázání a tím částečně zvyšují kvalitu estetické hodnoty. Stanovený cíl (zjistit jazykový stav a posoudit uměleckou hodnotu) se nám podařilo splnit.

O tomto známém jihočeském kazateli a jazyku jeho kázání bylo již zpracováno mnoho odborných studií a článků. Mezi nejznámějšími jmenujme aspoň Augustina Sedláčka, Josefa Vašicu, Alenu Jaklovou, Marii Janečkovou, Milana Kopeckého a Radka Lungu. Při práci na jazykové části jsme nejvíce pracovali s *Humanistickou češtinou* od J. Poráka, dále s *Historickou mluvnicí českou* od M. Komárka, se *Sborníkem ze symposia Ondřej František Jakub de Waldt (1683 – 1752) a jeho doba* od R. Lungy, s *Příruční mluvnicí češtiny* od M. Grepla, Z. Hladké a M. Jelínka a s *Historickou mluvnicí češtiny* od A. Lamprechta, D., Šlosara a J. Bauera. Pro stylistickou část jsme nejvíce využili poznatky z knihy *Rétorika v evropské kultuře* od J. Krause.

1. Ondřej František Jakub de Waldt a kázání

1.1 Život Ondřeje Františka Jakuba de Waldta (1683 – 1752)

Barokní kazatel Ondřej František Jakub de Waldt se narodil v Písku 30.11.1683. Nejprve studoval na jezuitském gymnáziu v Březnici a poté odešel na kněžská studia na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity v Praze. Roku 1706 byl v Písku vysvěcen na kněze a obdržel licenci k výkonu duchovní správy. V letech 1706-1708 byl kaplanem a pomocníkem v píseckém děkanském kostele. Od roku 1708 působil 43 let na obnovené faře v jihočeské vesničce Dobrš. Byl zde ustanoven farářem v roce 1727. Inicioval spoustu aktivit včetně poutí a procesí do okolních míst a mimo to se věnoval i aktivitám stavebním, během kterých byl zvelebován místní kostel Zvěstování Panně Marii. Po svém působení v Dobrši se vrátil do Písku a roku 1752 zde byl pochován v kostele Narození Panny Marie. Ucházel se o místo píseckého děkana, ale protože neuměl německy, místo nedostal.

Svá kázání a řeči de Waldt také sepisoval. Většina jeho prací je psána latinsky. Roku 1730 vydal 31 řečí na svatého Jana Nepomuckého. Posmrtně - v roce 1755 - vyšla jeho původně česká kázání přeložená do latiny a také pět dílů mariánských sbírek. 39 českých kázání vydal tiskem v roce 1736 a jejich úplný název zní *Chválořeči neb Kázání na některé svátky a obzvláštní roční slavnosti svatých božích složené a na světlo vydané od Ondřeje Františka de Waldt kněze církevního, tehdejšího nehodného faráře na Dobrši léta Páně 1736*². De Waldt se také zabýval českým jazykem a J. Vašica vydal český překlad 14 kázání³ ze souboru oslavných řečí na Jana Nepomuckého z roku 1730, která jsou oslavou a zároveň obranou českého jazyka⁴ a která vznikla v roce 1729. Roku 1733 vzniklo další latinské dílo, které pojednává o dějinách Plzně.

Kázání O. F. J. de Waldta jsou označována jako konceptuální⁵. Konceptuální znamená, že nejde pouze o poučující projev duchovního charakteru, ale je zde zahrnuta i složka zábavná (součástí kázání se staly originalita, vtip, napětí, gradace, bajky

² Z tohoto díla pocházejí 3 kázání, která jsou podkladem k této diplomové práci.

³ *Chvála českého jazyka* (Boemici praeconium idiomatis).

⁴ Celý text je k nahlédnutí v příloze, Janáčková, J., s. 28.

⁵ Jaklová, A.: *Tři kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 1996, s. 9.

s pointou pro názorné přiblížení mravních pouček, duchovní písně i světské popěvky apod.).

1.2 Kázání

1.2.1 Vývoj řečnictví a kazatelství

Nejprve je potřeba vymežit pojmy rétorika, homiletika a kázání, protože některé texty používají tyto termíny jako synonyma, jinde je možné se s nimi setkat jako s termíny majícími různé významy. Někdy je homiletika od kazatelství odlišována a někdy naopak je kazatelství pouze český termín pro homiletiku. Objasnění těchto pojmů nám umožnila Krausova *Rétorika a řečová kultura* a Vlašínův *Slovník literární teorie*.

Slovo rétorika pochází z řeckého *rhétor*, což v překladu znamená řečník. Rétorika je tedy jiným výrazem pro termín řečnictví. V evropské kulturní tradici se jedná o jednu z prvních disciplín, která se zabývala systematicky studiem jazykových projevů. Zformovala se v 5. – 6. století př. n. l. ve starověkém Řecku, kdy došlo k syntéze dosavadních poznatků v ucelený systém.

Cílem rétoriky nebývala objektivní pravdivost události, k níž se řeč vztahovala, nýbrž schopnost přesvědčit. Řečnictví se proto soustředilo na psychické faktory řeči (na straně řečníka i posluchačů) a na faktory jazykové. Rétorika bývala velice úzce spojena se školstvím, což jí dodávalo normativní charakter. Jejím praktickým cílem byl návod, jak si aktivně toto řečnické umění osvojit. Předmětem rétoriky se postupem času stal popis a typologie stylistických prostředků. Oblibě se také stále těšila řečnická cvičení na zadaná společensky neaktuální témata. Rétorika je jedním z předchůdců soudobé literární vědy.

Řečnické umění se soustřeďuje na strukturu projevu a jeho jednotlivé fáze. Jde především o volbu tématu, jeho uspořádání, volbu jazykových prostředků, zvládnutí v paměti a přednes.

Slovo homiletika pochází opět z řečtiny. Řecké *homíliá* překládáme jako přesvědčování, rozmluva. Jedná se o žánr náboženské literatury. Jelikož se vztahuje k mravoučným námětům nebo k biblickým pasážím, používáme také termín kázání nebo kazatelství.

Někdy se homiletika od kazatelství odlišuje. Znakem kazatelství pak bývá sledování logiky daného námětu a pro homiletiku je charakteristické soustředění se na myšlenkovou souvislost určitého oddílu bible.

Kázání pochází z latinského *praedicātiō*. Jde o prozaický žánr didaktického charakteru. Hojně zastoupení má hlavně v řečnickém umění křesťanské bohoslužby. Kazatel pracuje s biblickým textem, který vykládá. Obsahově apeluje na přijetí či zachování některých morálních zásad. Svou strukturou a funkcí je kázání blízké epistolárním textům. Tištěná kázání je možné nalézt ve sbírce, kterou nazýváme postila.

Jak už bylo uvedeno výše, řečnictví vzniklo v 5. - 6. století př. n. l. ve starověkém Řecku. Na jedné straně podnítily vznik souvislosti s rozvojem demokracie athénskými obcemi, což si vyžádalo potřebu obecné znalosti řečnického umění. Na druhé straně to byl vliv filozofických konceptů sofistů⁶, kteří obrátili pozornost filozofického myšlení k jazyku.

Historicky se kazatelství datuje od 9. do 5. století př. n. l., kdy evropské a asijské kultury a civilizace, Řecko, Indie, Čína, dospěly k reálným možnostem teoreticky hodnotit člověka a jeho postavení ve světě. Technické zázemí, které se bohatě rozvíjelo v souvislosti s propagací křesťanství, připravovala řecká a římská filozofie. Ve 4. století n. l. se vyčleňuje podoba církevního kázání a v průběhu středověku zůstává ústředním žánrem náboženské literatury. Kolem 13. století pronikají do obsahu kázání úvahy intimnějšího rázu. Dále sem pronikají motivy charakterizující osobnost kazatele. Silný impuls k rozkvětu kázání jako literárního žánru dalo období reformace, 15. století. V této době se kázání zapisovala a tiskla. Literární vytříbenosti dosáhl tento žánr v 17. století ve Francii vlivem všeobecného kulturního rozvoje a díky stylistickým možnostem baroka. V této době byla důležitá i potřeba řešení náboženských sporů jednotlivých stran.

U nás se v době pobělohorské vytvořil „barokní“ kazatelský styl, který čerpal z řečnických figur, antitezí, gradací a podobných prostředků. Jejich pomoc využívali kazatelé při aplikaci kázání na co nejširší vrstvy posluchačů. Kázání představovalo ve středověku i v době pobělohorské jedinou živou formu řečnického umění. Zasloužilo se o lexikální obohacení českého spisovného jazyka a bezprostředně působilo i na jiné literární formy.

⁶ Učitelé moudrosti v období starověku.

Vývoj homiletiky doby pobělohorské se vyznačuje pozvolným, ale i zřetelným ústupem vlastního náboženského citění, které začíná na konci 17. století slábnout. Za vrchol řečnictví je považován počátek 18. století. Důvod je zcela prostý. V této době se český jazyk odpoutává od literární humanistické řeči a přibližuje se více řeči mluvené, čímž dosahuje jisté řečnické pružnosti a barvitosti. Je zde patrné, že se v kázáních z pozdější doby uplatňuje více stránka estetická než náboženská, více než na obsah se dbalo na formu vyjadřování.

1.2.2 Kazatelství v době baroka

Řečnictví českého baroka se vyvíjelo jednostranně. Jedná se o řečnictví duchovní, tzn. kazatelství. Politická rétorika se nerozvíjela, protože instituce, kde by se mohla pěstovat, jí nedávaly prostor, jelikož to nebylo nutné, ba ani žádoucí. Duchovní řečnictví na tom bylo o poznání lépe. Vznikaly nové chrámy a kněžská inteligence byla kazatelství příznivě nakloněna. Nesmíme opomenout fakt, že duchovní řády své kněze, ať už šlo o katolíky, nebo protestanty, všestranně ke kazatelskému povolání připravovaly podle přesně a podrobně propracované teorie kazatelského umění. Kázání pozvedalo běžnou řeč na vyšší úroveň. Umění řečnické šlo ruku v ruce s dobovým písemnictvím a stalo se výrazným projevem duše. Úkolem kázání bylo ovlivňovat a poučovat, působit na rozum a city posluchačů, čehož bylo dosaženo argumentací, kde argumenty byly doslovně citovány a byly převzaty z teologických, filozofických a literárních pramenů.

Kazatelství v této době, pohybujeme se v 17. a v první polovině 18. století, zaujímalo jedno z nejvýznamnějších míst, ne-li nejvýznamnější. Dokazuje to počet a vnitřní hodnota literárních projevů. Barokní kazatelství se dělí do dvou směrů. Prvním je proud katolický a druhým analogicky proud protestantský. Proudů ale byly od počátku nerovnoměrně rozložené. K významným řečníkům protestantské větve řadíme Jana Amose Komenského (dílo – *Kázání XXI o tajemstvích smrti, vzkříšení a na nebe vstoupení Krista, Spasitele světa, učiněné v Lešně Polském 1636*), Kašpara Motěšického, Jana Moce a další⁷. Ryze kazatelskou osobnost, která by se plně věnovala jen a jen homiletice, tu na rozdíl od proudu katolického nenajdeme. Protestantští duchovní neměli

⁷ Kalista, Z.: *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub, Praha 1941, s. 321.

takový prostor realizace jako katolíci⁸, kteří byli chápáni jako skuteční zprostředkovatelé mezi člověkem a Bohem. Představovali skutečné vůdce k Bohu, tlumočníky boží vůle, kteří jsou pro náboženský život nutní a nezbytní. Protestantská kázání jsou tradiční a upínají se ke starším literárním vzorům, např. u příležitosti pohřbu kazatelské projevy Samuela Martinia z Dražova, Matěje Jandy, Pavla Krupia Pacovského.

Katolická větev byla poněkud bohatší. Napomáhaly tomu veliké a bohaté církevní slavnosti, např. poutě, svěcení chrámů a klášterů, svatořečení sv. Jana Nepomuckého v roce 1729, protože tím poskytovaly příležitosti k pronášení různých kázání. Doprovodným jevem bylo jejich časté vydávání tiskem. V tomto katolickém proudu již lze najít osobnosti, které se věnovaly jen homiletické tvorbě a zanechaly po sobě pozoruhodné dílo. Řadíme sem Daniela Nitsche, Bohumíra Hynka Bílovskeho, Chrysostoma Xavera Ignáce Táborského, Ondřeje Františka Jakuba de Waldta, Tomáše Xaveria Laštovku, Františka Matouše Kruma⁹. Vytvářeli kázání pohřební, nedělní, sváteční, speciální kázání ke svátkům rozličných svatých, které dávají posluchačům (čtenářům) za příklad; své kazatele mají i jednotlivá poutní místa.

Jazyk a styl kázání byl velice bohatý a různorodý. Kromě duchaplných a plamenných kázání se objevovala i kázání konceptuální (viz výše), která pro zábavnost a přesvědčivost měla ve své struktuře např. bajky nebo písně. Je možné se domnívat, že určitý vliv zde mělo i barokní divadlo¹⁰. V jazyce kázání je používáno velké množství symbolů, což je také příznačné pro celou barokní etapu. Kazatelé využívali i rýmy a prvky poezie, např. metafory, metonymie, antiteze, přirovnání, paralely atp. Zároveň používali slova expresivně zabarvená, archaismy i řečnické otázky. Slovní zásoba je bohatá a nebojí se používat i slova z cizích jazyků, např. germanismy a latinismy.

1.2.3 Kázání na den svaté Kateřiny

Kázání na den svaté Kateřiny (25. listopadu) vzniklo na počest Kristovy mučednice sv. Kateřiny. Žila v letech 289 – 307. Byla velice vzdělaná (ovládala řeckou i římskou filosofii) a obrátila spoustu pohanů na křesťanskou víru. V řecké terminologii zní

⁸ Jak jistě víme, jde o dobu pobělohorskou, tedy o období rekatolizace. Všichni nekatolíci měli ztížené existenční podmínky, nebo dokonce byli nuceni emigrovat.

⁹ Kalista, Z., *ibidem*, s. 322.

¹⁰ Jaklová, A., *ibidem*, s. 10.

její jméno *aei katharina*¹¹, což znamená stále čistá. Ve středověku patřila k svatým pomocníkům¹² a bývá zobrazována s mučícím kolem a se sv. Barborou a Markétou. Je patronkou pařížské filozofické fakulty, dále např. mladých dívek, manželek, učitelů, studentů a je ochránkyně polních květin. Jméno sv. Kateřiny je spojováno i s Karlem IV., který nechal vystavět na Karlštejně na její počest kapli. Poté, co se odmítla stát ženou budoucího císaře Maximiliana Daia¹³, byla vyhnána ze země (Alexandrie). Císař ji nutil, aby se vzdala své křesťanské víry. Odmítla a byla odsouzena k mučení a smrti. Legenda praví, že když byla po bičování vplétána do kola, rozlétlo se díky její víře na kusy. Nakonec byla sřata. Andělé pak odnesli její tělo na Sinajský poloostrov. Obsahem tohoto kázání je morální usměrnění života lidí. Především se kazatel obrací k ženám, protože káže o pravém a platném panenství. Varuje je před tělesným pokušením. Svě kázání podbarvuje životem svatě Kateřiny a vykládá symboliku kola, palmy, lampy, meče, koruny a knih, se kterými je svatá panna zobrazována.

1.2.4 Dvě kázání na den Svaté Barbory

Kázání vznikla na počest a svátek sv. Barbory (4. prosince). Její životopisná data nejsou přesně známa, pravděpodobně žila ve 3. st. Ve středověku patřila také ke svatým pomocníkům. Pocházela z pohanské rodiny, jejíž služebnictvo bylo částečně křesťanské. Legenda praví, že její otec ji po zjištění, že věří v Krista, nechal zavřít do věže. Utekla a schovala se ve skále¹⁴. Byla zrazena a stanula před soudem. Byla odsouzena k mučení a smrti. Hlavu jí sřal její otec. De Waldt ukazuje v prvním kázání sv. Barboru především jako nebeskou zprostředkovatelku ve šťastné „hodince smrti“. Přirovnává ji k perle, kterou si člověk může zasloužit svým počestným životem. Zároveň varuje před nepravými perlami, jakými jsou svěštěj patroni a touha po majetku. Vykládá rozdíl mezi perlou jako ozdobou a perlou jako svatou Barborou, která pomáhá umírajícím a nemocným v hodině jejich smrti.

Druhé kázání na den sv. Barbory dále rozpracovává problematiku vstupu do posmrtného života, především se obrací k lidu, který je hříšný, ale ještě má šanci se do-

¹¹ Pracný, P.: *Český kalendář světců*. EWA Edition, Praha 1994, s. 283.

¹² Patřili k nim např. Jiří, Vít, Erazim, Markéta, Barbora, Kryštof, Jiljí a další. (Pracný, P., ibidem, s. 293).

¹³ Pracný, P., ibidem, s. 283.

¹⁴ Je oblíbena v hornických krajích (chrám sv. Barbory v Kutné Hoře) a je patronka horníků, dělostřelců, architektů, zedníků, řezníků, hasičů, kuchařů a dalších dělníků a řemeslníků. Dále je ochránkyně např. dívek, zajatců a pomocnice proti moru nebo bouřce.

stat do nebe. Hříšníky zde zobrazuje jako ryby v moři a svatou Barboru jako jejich lovkyni a rybářku, která je může zachránit. Stejně tak lovil i Ježíš svoje apoštoly. Kazatel varuje před hříchy, v jejichž počátku vidí ženu. Svatou Barboru přirovnává k síti, která může všechny hříšníky vylovit. Na důkaz moci sv. Barbory vypráví poučný příběh.

2. Stav češtiny na rozhraní humanismu a baroka

První zmínky o zkoumání češtiny jsou doloženy u učence z doby Karla IV., mistra Klareta (Bartoloměj z Chlumce). Dále se českým jazykem zabýval Mistr Jan Hus a na základě spisu *O pravopise českém* (Husovo autorství není prokázáno) byl v 16. století zaveden diakritický pravopis místo původního spřežkového. Zájem o zkoumání českého jazyka vzrostl v době humanismu a v době baroka (pohybujeme se v době mezi 16. a počátkem 18. stol.). Důvodem bylo nařknutí češtiny, že je proti latině nedokonalá, ať už po stránce lexikální nebo stylistické. V této době vzniklo mnoho gramatických příruček, které se snažily ostatním přiblížit mateřský jazyk v jeho podobě psané i mluvené (příručky se týkaly i výslovnosti).

Mezi významné „gramatikáře“ humanismu patří představitelé jednoty bratrské Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Philomates, kteří svou gramatikou (tzv. *Náměšťská mluvnice*, tištěna opakovaně v letech 1533, 1588, 1643 a byla motivována především prakticky) položili základy normy českého jazyka, dále Jan Blahoslav, který mimo jiné přeložil *Nový zákon* (jazyk tohoto spisu byl považován za dokonalou podobu českého jazyka), shrnul svá pozorování o jazyce v díle *Gramatika česká* (1571) a komentoval v ní původní *Mluvnici náměšťskou* z roku 1533. Dalším gramatikářem je Matouš Benešovský, který se jako první věnoval české deklinaci. Důležitým zástupcem doby humanismu byl Daniel Adam z Veleslavína, z jehož češtiny pak vycházeli jazykovědci doby národního obrození, např. Josef Dobrovský, Josef Jungmann, Jan Václav Pohl aj. Naposledy zmíníme Vavřince Benedikta z Nudožer, jehož mluvnice je první mluvnicí moderního typu u nás (mimo jiné zahrnuje i poznatky z oblasti lidové řeči – např. změnu $y > ej$ nebo $é > í$, viz níže). Jsou to dvě knihy české mluvnice (1603).

Pro barokní dobu je příznačný i tzv. purismus, symbol vlastenectví. Puristé byli jazykovědci, kteří se snažili především nahrazovat cizí lexikální jednotky českými výrazy; některá slova se ujala, většina z nich ale zanikla. Tuto čistotu jazyka požadují i někteří kazatelé 18. století, mezi jinými i de Waldt, a to z toho důvodu, že se čeština bránila vlivu cizích slov. Především šlo o germanismy a slova přejatá z latiny. Mezi barokní gramatikáře a jazykovědce patří např. Jan Drachovský, Jiří Konstanc (*Brus jazyk českého*, 1667), Matěj Václav Šteyer (Štajer; dílo *Žáček*, 1668), Václav Jan Rosa

(*Čechořečnost*, 1672). Odbornost tohoto jediného nekneže snižuje fakt, že hodnotí některé jevy jen na základě toho, co mu zní lépe.

Je nutno zmínit, že během vývoje českého jazyka dochází k vzájemnému ovlivňování mluvené a psané podoby jazyka. Výsledkem těchto vlivů jsou pak zmíněné práce gramatiků, které vytvářejí kodifikaci spisovné podoby českého jazyka. Tyto české mluvnice spojuje několik stejných znaků. Za jazyky vzorové pokládají latinu a řečtinu (tzv. antické jazyky). Nejčastěji se zabývají hláskoslovím, výslovností, pravopisem, etymologií (tvarosloví a spojování slov¹⁵). Podstatným a přirozeným znakem je, že všichni milují český jazyk a staví jej nad ostatní jazyky, jejichž vliv se snaží eliminovat. Spojuje je i počínající myšlenka slovanské vzájemnosti. Práce jsou proto často velmi subjektivně laděné. V následujících odstavcích uvedeme výběrově konkrétní mluvnice a některé z jejich gramatických zásad, které tvoří celkový obraz češtiny na rozhraní humanismu a baroka.

***Mluvnice náměšťská* (1533)**

- místo *ie* má *ě*;
- mizí spřežky pro *á* a *é* (*aa*, *ee*);
- odstraňuje protetické *v-*;
- má jen jedno *l*, ale ve slovech s větším typem písma a v titulcích dvojí *l/L*, *l/L*;
- přesný návod k rozlišení *i/y*;
- neuznává dvojhlasiky *ie*, *uo* (psali *í*, *ú*);
- navrhuje psát *y* místo *g* pro *j*;
- odlišovat akuzativ a instrumentál pomocí dvojice *ú-ou* (*krásnú – krásnou*);
- za nesprávné považuje užívání pomocného slovesa ve 3. os. sg. i pl. minulého času (*řekl x řekl jest*);
- vůbec neregistruje dlouhé *ó*;
- duál již téměř vymizel;
- diftongizace *ý > ej* – mluvnice se přímo nevyjadřuje, ale sama používá u některých slov v kmeni *-ej-*, ale v koncovkách jediné *-ý*;
- úžení *é > í* – mluvnice se přímo nevyjadřuje, ale sama používá zúžené podoby jen řídce, v koncovkách pouze ojediněle;
- k otázce používání protetického *v-* se nevyjadřuje, ojediněle používá podoby s *v-*;

¹⁵ Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1985, s. 41.

- *ú/-ou-* na začátku slova – obsahuje obě podoby.

***Mluvnice Jana Blahoslava* (1571)**

- zastánce starých tradic, konzervativní přístup;
- používal duál;
- není potřeba rozlišovat akuzativ a instrumentál dvojhláskou *ou* (*novú* a *novau*);
- rozlišování zájmena *ho* a *jej* (*ho* pro zvířata);
- chce ponechat užívání aoristu a imperfekta;
- staví se proti koncovce *-mi* v 7 pl.;
- archaickou koncovku *-ův* v genitivu pl. maskulin odlišovat od přivlastňovacích adjektiv v nominativu maskulin koncovkou *-ú*;
- ponechat užívání pomocného slovesa v 3. os. sg. (*jest*) i pl. (*jsou*) minulého času;
- užívání příklonných afixů *-t'* a *-ž*;
- požaduje dvojí *l/L*, *l/L*;
- o dlouhém *ó* nemluví;
- diftongizace *y* > *ej* – Blahoslav se přímo nevyjadřuje, sám používá u některých slov v kmeni *-ej-*, ale v koncovkách jedině *-ý*;
- úžení *é* > *í* – podoby s *-í* neodsuzuje, v koncovkách je pokládá za jevy nářeční nebo běžně mluvené;
- protetické *v-* – považuje ho za problém spisovné normy, pomocí protetického *v-* chce dosáhnout přesnosti ve vyjadřování, rozlišuje případy, kde je dobré *v-* přidat a kde ne;
- *ú/-ou-* na začátku slova – podoby s *ou-* jsou běžné.

***Žáček Matěje Václava Šteyera* (1668)**

= *Výborně dobrý způsob, jak se má dobře po česku psáti neb tisknouti*

- dialog učitele a žáka, kde žák se ptá na gramatické jevy a učitel mu odpovídá;
- o rozlišení *i/y* pojednává velice podrobně;
- značení kvantity samohlásek považuje za záležitost tiskařskou a písácký způsob psaní chce přizpůsobit tiskařskému úzu;
- požaduje psaní *ů* pro dlouhý vokál *ú*;
- nerozlišuje genitiv pl. maskulin od přivlastňovacích adjektiv maskulin – oba případy mají *-ů/-ú* nebo *-ův*;
- přesná pravidla pro psaní *l/L*, *l/L*;
- uvědomuje si postavení dlouhého *ó* v systému českých vokálů;

- diftongizace *y > ej* – v kmeni doporučuje přizpůsobit se mluvené podobě, tzn. *-ej-*, v koncovkách *-ý*;
- úžení *é > í* – staví obě varianty vedle sebe, ale sám používá pouze varianty s *-é*;
- protetické *v-* – stojí proti jeho používání;
- *ú-/ou-* na začátku slova – přednost mluvenému úzu, podobám s *ou-*;

Čechořečnost Václava Jana Rosy (1672)

- mluvnice má čtyři části – pravopis, etymologie (tvarosloví), syntax a prozodie;
- duál – starý i nový (*dvě létě* i *léta*);
- instrumentál – vedle *-y* také koncovka *-ami, -ama* (*stromy, stromami, stromama*);
- můžeme psát *pacholata hráli* nebo *hrála*;
- lépe zní *běží, leží, mlčí* než *běžejí, ležejí, mlčejí*;
- za správná spojení *pěkní, starí, dobří, zemští páni*, ale i *pěkný, starý, dobrý, zemský peníze*;
- doporučuje užívat více přechodníků;
- připouští psaní *ú* místo *ů* pro dlouhý vokál *ú*;
- rozlišuje genitiv pl. maskulin na *-ů* a přivlastňovací adjektivum na *-ův*;
- diftongizace *y > ej* – důsledně používá obě podoby, adjektiva typu *krásný* či *krásnej* se skloňují *krásného* i *krásného*, v posesivních adjektivech ale jen *-ý*;
- úžení *é > í* – zúžené varianty používá důsledně v koncovkách, v kmeni slova připouští obě možnosti;
- protetické *v-* ve slovech *voběd, vokousám*, teoreticky je připouští (hlavně v poezii kvůli metrice), ale sám moc nepoužívá;
- *ú-/ou-* na začátku slova – přednost podobám s *ou-*.

Brus jazyka českého Jiřího Konstance (1667)

= *spis o poopravení a naostření řeči české*

- psána česky, boj proti úpadku češtiny;
- rozlišení *i/y* je podle něj záležitost pravopisná, při hrubé výslovnosti požaduje *y*, při tenké *i*;
- připouští psaní *ú* místo *ů* pro dlouhý vokál *ú*;
- jako první se vyjadřuje ke kvantitě a užití dlouhého *ó*;
- diftongizace *y > ej* – v adjektivech i posesivních zájmenech připouští obě možnosti;

- úžení *é* > *í* – hodně slov uvádí s obojí podobou (*obilé* i *obilí*), v sg. požaduje *-é*, v pl. - *í*, ve skloňování tvrdých adjektiv ponechává obě možnosti (přednost dává *-é*);
- protetické *v-* – stojí proti jeho používání;
- *ú-/ou-* na začátku slova – přednost podobám s *ú-*.

3. Hláskosloví

Hláskosloví je nauka, která se zabývá zkoumáním samohláskového a souhláskového systému jazyka a jejich vývojem.

3.1 Protetické *v*-

Protetické (náslovné) *v*- se objevuje již ve 14. st., a to u základů slov všech slovních druhů začínajících na samohlásku *o*- (např. *vokno*, *modrovoký*, *votevřít*, *vona*, *vod*, *voba*, *vopět*). K největšímu rozšíření dochází v 15. st. Na pronikání náslovného *v*- měl vliv především jazyk mluvený, kde *v*- bylo velice výrazným rysem. Během 16. st. tendence pronikání tohoto jevu do spisovného jazyka vymizela. Pro ustálení podob *vo*-/*o*- bylo důležité stylistické hledisko, kdy slova na *vo*- byla považována za stylisticky nižší, slova na *o*- za vyšší¹⁶. K protetickým a hiátovým hláskám řadíme dále také *h*- (hlavně v jihozápadočeských nářečích) a *j*- (ve středních Čechách). Tyto hlásky nemají doložený etymologický původ. Náslovné *v*- je typické především pro česká nářečí v užším slova smyslu, pro obecnou češtinu a západní Moravu. Současný spisovný jazyk protetické *v*- nepřipouští.

V textech Ondřeje Františka Jakuba de Waldta má protetické *v*- také své zastoupení. V našem vzorku se však ani v jednom případě náslovné *v*- nevyskytuje. Pro úplnou představu uvedeme příklady, kde se tento jev mohl vyskytnout. Příklady dělíme na podstatná jména, která pro přehlednost rozdělíme podle rodů, přídavná jména, zájmena, číslovky, slovesa, příslovce a předložky. Výsledky pak vložíme do tabulky¹⁷ a graficky znázorníme.

Podstatná jména (celkem 105) uvádíme v nominativu:

Maskulina (celkem 60):

olej K 710, *obraz* K 714, *oheň* K 718, *osel* K 726, *otec* K 727, *oltář* B₁ 732, *Ovijen* B₁ 733, *Ondřej* B₂ 743, *oděnci* B₂ 750;

Feminina (celkem 38):

¹⁶ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Univerzita Kalova, Praha 1983, s. 128.

¹⁷ Množná čísla, odvozeniny i deklinační a konjugační shody chápeme jako samostatné jednotky.

odplata K 710, *osoba* K 713, *ozdoba* K 713, *odměna* K 716, *oběť* K 728, *Oratrix* K 724, *otázka* B₁ 733, *oči* B₂ 743, *ochechule* B₂ 745, *Otylie* B₂ 751;

Neutra (celkem 7):

obžerství K 713, *osvícení* B₁ 733, *oko* B₁ 735, *okamžení* B₂ 751, *odpuštění* B₂ 751;

Přídavná jména (celkem 42):

vyobrazená K 708, *obrácená* K 712, *obzvláštní* K 713, *odevzdaný* K 713, *ostrými* K 723, *otevřený* B₁ 732, *ošklivá* B₁ 733, *orientální* B₁ 734, *ozdobenýma* B₂ 745, *všeobecná* B₂ 748;

Zájmena (celkem 27):

on K 709, B₂ 753, *onoho* K 712, B₂ 753, *ona* K 724, B₁ 733, B₂ 753, *oni* K 724, B₁ 731, B₂ 747, *onom* B₁ 738, *oný* B₂ 743;

Číslovky (celkem 9):

obojího K 710, *obě* K 716, *obojím* B₁ 734;

Slovesa (celkem 67):

ostříhají K 710, *odvrat'* K 712, *obnášejí* K 713, *odstírám* K 714, *obdržují* K 724, *opouští* B₁ 735, *ohlašujeme* B₁ 737, *neopust'* B₁ 741, *opustí* B₁ 741, *odpovídá* B₂ 743, *oslepit* B₂ 744, *omámit* B₂ 744, *očekávají* B₂ 748, *odevzdal* B₂ 756, *neodvrátila* B₂ 757;

Příslovce (celkem 19):

opatrně K 710, *odkud* K 715, *ovšem* K 718, B₁ 734, *ozdobně* K 726, *odkudž* B₁ 738, *očitě* B₁ 739, *neopatrně* B₂ 745, *odkud'* B₂ 746, *opět* B₂ 750;

Předložky (celkem 83):

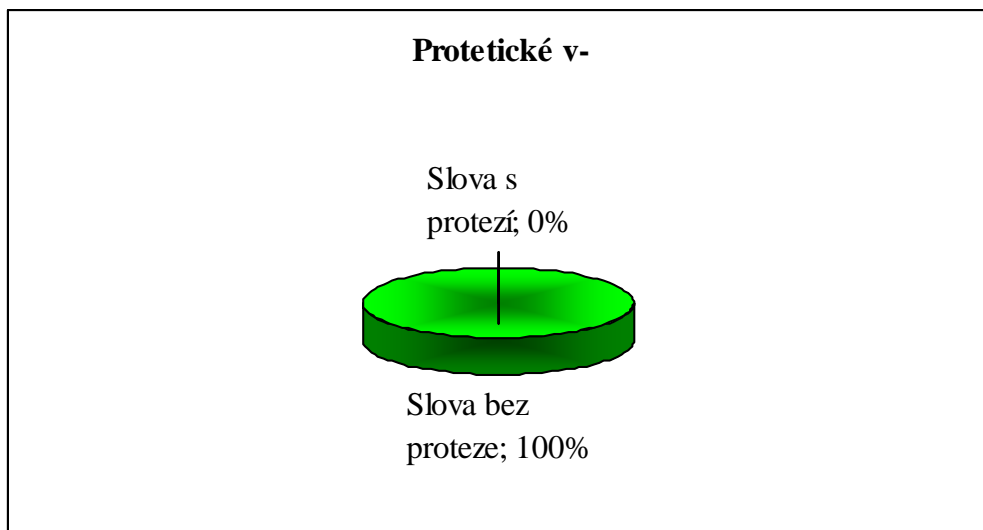
o K 712, B₁ 732, B₂ 742, *od* K 710, B₁ 731, B₂ 744, *ode* B₁ 740, B₂ 757, *okolo* B₂ 743;

Protetické *v-* se v našem vzorku vůbec nevyskytuje. Objevují se pouze varianty bez protetického *v-* a to v těchto číslech – podstatná jména 105, přídavná jména 42, zájmena 27, číslovky 9, slovesa 67, příslovce 19 a předložky 83, součet je tedy 352.

Tabulka protetické v-

slovní druh	s protezí	bez proteze
podstatná jména	0	105
přídavná jména	0	42
zájmena	0	27
číslovky	0	9
slovesa	0	67
příslovce	0	19
předložky	0	83
celkem	0	352
součet všech	352	

Graf protetické v-

3.2 Diftongizace *ú-* > *ou-*

Podle Komárkovy mluvnice se tato změna začíná více vyskytovat až na konci 14. st. Od pol. 16. st. jsou již podoby s *ú-* jen ojedinělé. Existují ojedinělé doklady ze 13. st. Nejčastější označení pro nový diftong bylo až do roku 1848 spojení *au*. Psaní diftongu se později ustálilo na *ou-*, protože tento diftong, narozdíl od *au-*, již hláskový systém češtiny obsahoval. Diftongizace proběhla téměř na celém území. Tato změna probíhala paralelně s diftongizací *ý > ej* (viz níže). Hlásková *ú-* na *ou-* se ve slově diftongizovala ve všech pozicích a v postpozici po souhláskách tvrdých i měkkých (např. *padnout, nesou, mouka, ousta*). V dnešní spisovné češtině používáme na začátku slova pouze *ú-* (např. *ústa*), což je výsledkem častého kolísání kvantity *u-/ú-*. Pokud se dnes vyskytnou tvary na *ou-*, jedná se o stylisticky nižší rovinu (nářečí). Důvody, proč diftongizace proběhla, nejsou úplně jasné¹⁸.

Nyní se vyjádříme k diftongizaci *ú-* > *ou-* na začátku slova. Diftongizace uprostřed slova není považována za příznakovou, proto se o ní v práci nebudeme zmiňovat. O diftongizaci v pozici na konci slova bude pojednáno v části 4.2.2.

3.2.1 Na začátku slova

Na začátek slova pronikala změna pomaleji, ve větší míře až ve 2. pol. 16. st. Kvantita počátečního *u-/ú-* nebyla důsledně dodržována. Tam, kde se na počátku slova vyskytlo krátké *u-*, tam diftongizace nenastala a podle pravidel ani nastat nemohla. Podoby s *ou-* se vyskytují nejvíce u slov běžné slovní zásoby. Příklady uvedeme v podobě diftongizované, nediftongizované podoby s počátečním dlouhým *ú-* se v našem textu nevyskytují. Místo nich uvedeme tvary s krátkým počátečním *u-*. Uvedeme i příklady k následné monoftongizaci. Výsledky z obou změn sčítáme, zobrazíme je nejdříve statisticky¹⁹ a poté graficky.

¹⁸ Jednou z teorií je Gebauerova domněnka, že jde o vliv německé diftongizace ze 14. a 15. st. *û > au > ou*, např. *hûs > haus > hous*, Komárek, M.: *Historická mluvnice česká, Hláskosloví*. SPN, Praha 1962, s.167.

¹⁹ Množná čísla, odvozeniny, složeniny i deklinační shody chápeme jako samostatné jednotky.

Diftongizace (celkem 3):

oučenlivě K 724, *ouřad* K 726, *oumyslem* B₁ 740;

Krátké počáteční *u-* (celkem 4):

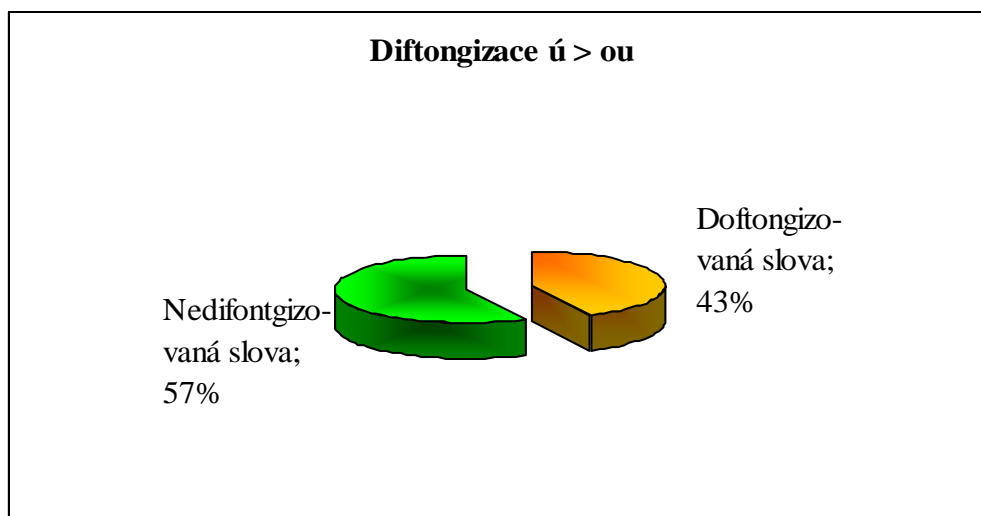
ustech K 710, K 712, B₁ 737, *Zlatoustý* B₂ 746;

Změna mohla tedy nastat pouze u 7 slov. Diftongizace na začátku slova se projevila ve 3 případech ze 3 možných. Slova s počátečním krátkým *u-* jsme našli 4 ze 4 možných. Celkem tedy změnám podlehla 3 slova.

Tabulka změny *ú > ou*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
počáteční <i>u-</i>	0	4
počáteční <i>ú-</i>	3	0
celkem	3	4
součet všech	7	

Graf změny *ú > ou*

3.3 Diftongizace *y* > *ej*

Jde o hláskoslovnou změnu, která se velice sporadicky vyskytovala již ve 12. a 13. st. Tento jev je však pro literární památky typický až ke konci 14. a během 15. st., kdy se rozšířil téměř po celém území českého jazyka v širším slova smyslu. V 16. st. je tento jev v psaných a tištěných textech velice častý. Tento proces se ustálil přibližně od pol. 16. st. Tato změna je velice úzce spojena s diftongizací *ú* > *ou*, resp. *au*. Jak jsme již uvedli výše, na psanou podobu jazyka měl velký vliv jazyk mluvený. A právě z mluvené češtiny proniká do psané a tištěné podoby češtiny diftongizace *y* > *ej*, stejně jako tomu bylo u diftongizace *ú* > *ou*.

Podobně jako u změny *ú* > *ou* byl původně první část diftongu nízký vokál *a*, který je blízký našemu *a*. To se promítlo v grafice, protože původně se nový diftong zapisoval *ay*. Tento zápis ustoupil ve 2. pol. 16. st., kdy se prosadilo zapisování *ey*, *eg*. Přesné příčiny vzniku této změny však nejsou českým jazykovědcům zcela známe²⁰. Z důvodu kolísání kvantity změna *y* > *ej* u některých slov nenastala, např. *ryzí*, *lyko*²¹. V dnešní době jde o jeden z typických znaků obecné češtiny, např. *dobrý* > *dobřej*. Spi-sovný jazyk má kodifikovanou podobu nediftongizovanou.

Diftongizaci *y* > *ej* rozdělíme podle toho, kde změna nastala. Nejprve se zamě-říme na předponu *vý-*, pak na kmen slova, poté na změnu v koncovce adjektiv a nakonec na změnu po hláskách *c*, *z*, *s*. Ve všech případech uvedeme diftongizované i nediftongi-zované příklady nalezené v textu a celkový výsledek zobrazíme nejdříve statisticky²² a poté graficky.

3.3.1 V předponě *vý-*

Zde proběhla změna nejdříve (20. léta 16. st.). Především jde o slova z běžného denního života.

²⁰ Jednou z teorií je Gebauerova domněnka, že jde o vliv německé diftongizace *î* > *ei*, např. *mîn* > *mein*, Komárek, M.: *Historická mluvnice česká, Hláskosloví*. SPN, Praha 1962, s.164.

²¹ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Univerzita Karlova, Praha 1983, s. 140.

²² Množná čísla, odvozeniny i deklinační a konjugační shody chápeme jako samostatné jednotky.

Diftongizované podoby (celkem 8):

vejklad K 711, K 720, *vejklady* K 726, *vejchod* B₁ 734, *vejroční* B₁ 732, *vejchodní* B₁ 3x 734.

Nediftongizované podoby (celkem 11):

výborně K 724, *vyborná* B₁ 731, *převyborná* B₁ 732, *výborné* B₁ 4x 735, *východ* B₁ 741, *východní* B₁ 2x 743, *nevýmluvnou* B₂ 756;

3.3.2 Kmen slova

Ve kmeni slova probíhala změna zároveň se změnou v předponě *vy-*. Do této části zařadíme i sloveso *býti*. Jedná se také především o slova z běžné slovní zásoby.

Diftongizované podoby (celkem 2):

bejti K 710, *smejšlí* K 711.

Nediftongizované podoby např.:

potýkání K 727, *dotýká se* K 709, *zakrývají* K 710, *bývají* K 714, K 715, *býti* B₁ 736, B₂ 755, *nabývá* B₁ 736.

3.3.3 V koncovkách slov

Na konci slova se změna prosazovala mnohem méně. Jde o koncovky tvrdých adjektiv a vztažných, přivlastňovacích, neurčitých a záporných zájmen. Pro přehlednost uvedeme nejprve adjektiva, ke kterým připojíme číslovky skloňované podle *vz. mladý*, následovat budou zájmena. Jednotlivé případy dále rozdělíme podle pádů.

a) Adjektiva²³ (všechny rody):

Nominativ sg.: diftongizované podoby (celkem 15):

podepsanej K 712, *čerstvej* K 713, *jinej* K 720, *naplněnej* K 721, *nejistej* B₁ 735, *nestálej* B₁ 735, *škodnej* B₁ 735, *ozdobenej* B₁ 738, *božskej* B₂ 744, *nenasycenej* B₂ 744, *pošlej* B₂ 744, *pohnutej* B₂ 748, *silnej* B₂ 750, *mořskej* B₂ 753, *přešťastnej* B₂ 757;

²³ Slovo „jiný“ (a jeho deklinační podoby) pokládáme za přídavné jméno podle Encyklopedického slovníku češtiny.

nediftongizované podoby, např.:

druhý K 711, B₁ 731, *svatý* K 712, K 728, B 731, B₁ 732, B₂ 746, *bezbožný* K 711, *chyt-
rý* K 712, *rozkošný* K 715, *potřebný* K 721, *ohavný* K 723, *slavný* B₁ 730, *zázračný*
B₁ 731, *Paduánský* B₁ 731, *Nepomucký* B₁ 731, *lililový* B₁ 732, *pekelný* B₂ 745, *Zla-
toustý* B₂ 746;

Akuzativ sg.: diftongizované podoby (celkem 5):

potopenej K 712, *nebeskej* K 714, *přelíbeznej* K 714, *nečistej* K 722, *nepoctivej* K 722;

nediftongizované podoby, např.:

krátký K 708, *časný* K 716, *celý* K 718, B₂ 746, *dobrý* K 725, K 729, *vyborný* B₁ 735,
věčný B₁ 740, *hrozný* B₁ 740, *bídný* B₁ 740, *šťastný* B₁ 741, *nesčíslný* B₂ 744, *lidský*
B₂ 755;

Genitiv pl.: diftongizované podoby (celkem 1):

moudrejšch K 718;

nediftongizované podoby jsou mnohem častější, např.:

moudrých K 708, *dobrých* K 710, B₁ 730, *zanedbalých* K 711, *pravých* K 713, *pek-
elných* K 723, *čistých* 2x K 725, *lidských* B₂ 745, B₂ 74,9 *svatých* B₂ 747, *anjelských*
B₂ 749, *spasených* B₂ 750, *živých* B₂ 754;

nediftongizované podoby ostatní pády, např.:

svatých K 709, *lidských* K 710, *rozkošným* K 713, *dobrými* K 719, *ostrými* K 723, *bláz-
nivými* K 725, *mnohým* K 726, B₁ 735, *sprostným* K 726, *ozdobněma* B₂ 745, *svatýma*
B₂ 749, *nebeských* B₂ 751;

b) Zájmena (všechny rody):

diftongizované podoby, pouze nominativ sg. (celkem 11):

jakej K 714, *ktorej* K 712, K 716, K 717, 2x K 725, B₁ 731, B₁ 735, B₂ 750, B₂ 752,
žádnej K 722;

nediftongizované podoby (všechny pády):

takových K 710, *nějakých* K 711, *tvých* K 712, *mých* K 712, *kterých* K 726, B₁ 737,
B₂ 753, *žádný* K 714, *který* K 718, K 720, K 723, *svým* B₁ 737, B₂ 747, *jaký* B₂ 742,
nějakýma B₂ 749.

3.3.4 Po konsonantech *c, z, s*

K diftongizaci docházelo i u přední varianty *í*. Po jiných palatálních nebo původně palatalizovaných konsonantech začíná změna do spisovné podoby pronikat až na konci 17. st., např. po *l* (*jelejtko*)²⁴.

Diftongizované podoby (celkem 4), ale stále u stejného slova:

zejskati K 723, *zejská* B₁ 738, *zejskali* B₁ 739, *zejskal* B₁ 740;

nediftongizované podoby všechny (celkem 10):

se nazývá K 709, B₁ 738, B₂ 747, B₂ 748, B₂ 752, *cítí* K 712, *sídlo* B₁ 737, *kacířství* 2x B₂ 746, *nazývám* B₂ 747.

Diftongizovaná podoba po *l* u *í* vzniklého úžením z *é* (celkem 1):

nalejme K 729.

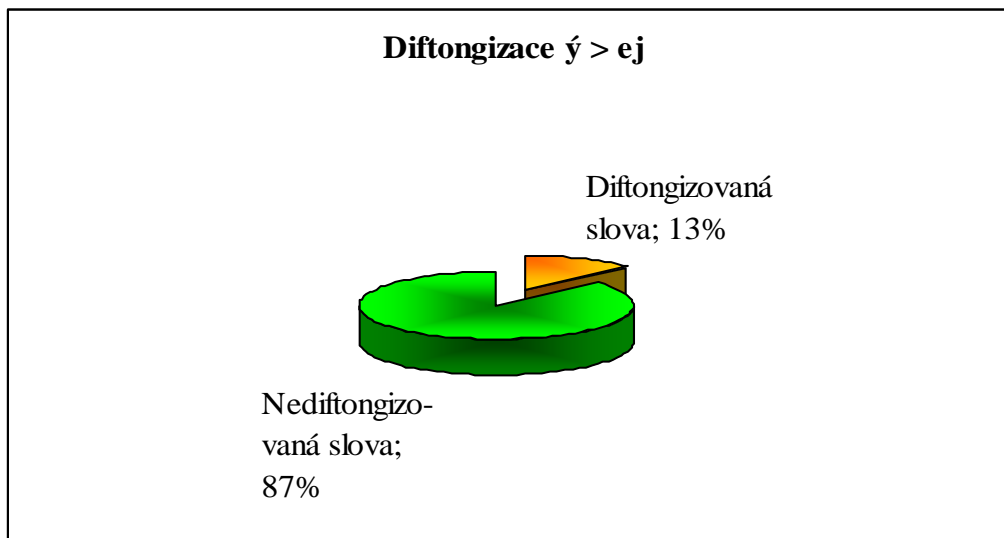
Po předponě *vý-* se diftongizované podoby objevily celkem 8x, v kmeni slova celkem 2x, na konci slova celkem 32x, po konsonantech *c, z, s, l* celkem 5x, z čehož vyplývá, že diftongizovaných podob je celkem 47. Nediftongizovaných podob je mnohem více, v předponě *vý-* 11, v kmeni slova 36, na konci slova 251, po konsonantech 10, celkem tedy 308.

Tabulka diftongizace *y > ej*

pozice ve slově	diftongizované	nediftongizované
předpona <i>vý-</i>	8	10
kmen slova	2	36
koncovka	32	251
konsonanty <i>c, z, s + l</i>	5	11
celkem	47	308
součet všech	353	

²⁴ Porák, J., *ibidem* s. 142.

Graf diftongizace $y > ej$

3.4 Úženi *é* > *í*

Jde o změnu, kterou řadíme do hláskosloví. Úženi se nejvíce rozšířilo v 16. st., ale existují doklady již ze 14. st.. Změna byla podmíněna foneticky²⁵, zavřenou výslovností *é*, která vedla k zúžení samohlásky *é* v *í*. Nové zúžené *í* nemělo nejprve také ustálený způsob tisku. Během 1. pol. 16. st. ustoupilo psaní *ie* a *ye*. Do spisovného jazyka pronikala změna *é* > *í* velice pomalu. Ještě dnes je mnoho zúžených variant považováno za nespisovné (např. *chutné mléko* > *chutný mlíko*). Současný úzus ustaluje zúžené podoby po měkkých slabikách (např. *řící*), v tvrdých slabikách je častější nezúžená varianta (např. *délka*), někde jsou možné varianty obě (např. *světélko* i *světýlko*).

Úženi *é* > *í* rozdělíme také podle místa, kde změna nastala. Nejprve se zaměříme na změny ve středu slov a na přípony přejatých slov, poté na změny v koncovkách slov. Ve všech případech uvedeme zúžené i nezúžené příklady nalezené v textu a celkový výsledek zobrazíme opět nejdříve statisticky²⁶ a poté graficky.

3.4.1 Uprostřed slova

Změny uprostřed slov rozdělíme na dvě části. V části a) uvedeme příklady změn v základu sloves, podstatných jmen. Do této části zařadíme i adverbium *také* a číslovku *deset*. V části b) uvedeme tvary přípon podstatných jmen přejatých z němčiny na *-ír*²⁷. Jde o slova označující profese a věci. Podstatná jména jsou zde pouze rodu mužského, v případě profesí rodu mužského životného.

a) Slovesa, podstatná jména, adverbium *také* a číslovka *deset*

Slovesa: zúžené podoby (celkem 8):

povědíno K 723, *prohlídli* K 724, *ohlídl* B₂ 755, *nerozlívalo* B₂ 753, *rozlíváte* K 721;

slovesa: nezúžené podoby (celkem 5):

snesti 2x K 716, 2x K 718, *činěno* K 709.

Podstatná jména: zúžené podoby (celkem 6):

mlíko 2x K 717, *mlíka* K 717, *postýlce* B₂ 748.

²⁵ Je zde patrná obecná tendence dlouhých hlásek k větší zavřenosti (kromě dlouhého *á*).

²⁶ Množná čísla, odvozeniny i deklinační a konjugační shody chápeme jako samostatné jednotky.

²⁷ Slova byla z němčiny přejata s příponou *-ér*, která se zúžila.

také: zúžené podoby (celkem 8):

taky K 713, K715, K724, K 728, B₁ 736, B₂ 742, B₂ 744, B₂ 748;

nezúžené podoby (celkem 2):

také B₂ 745, B₂ 746;

deset: zúžené podoby (celkem 4):

desýti 2x K 709, *desyti* K 710, K 711;

nezúžené podoby (celkem 3):

deset 2x K 711, B₂ 749.

b) Přípony přejatých slov

Pouze zúžené podoby (celkem 4):

havíři K 719, *kunstýřové* B₁ 739, *kunstýř* B₁ 739, *haltýřů* B₂ 744.

3.4.2 V koncovkách slov

Zde zohledníme koncovky tvrdých adjektiv, číslovek skloňovaných podle vz. *mladý* a ukazovacích, přivlastňovacích, tázacích, vztažných, neurčitých a záporných zájmen vždy všech rodů. Tento oddíl také rozdělíme na dvě části. V části a) jsou uvedena adjektiva a číslovky, v části b) následují zájmena. Obě části budou dále rozděleny podle pádů. Problematický je 3. a 6. singulár feminin, kdy se v některých případech vyskytuje koncovka *-ej*, zde se nejedná o úžení, ale jde o nářeční variantu koncovky. Pro úplnost uvedeme i tyto nářeční tvary, ale budeme je počítat zvlášť.

a) Adjektiva a číslovky²⁸

Nominativ sg.: zúžené podoby (celkem 3):

tknutí ... zkálený K 713, *pouhý bláznovství* K 713, *čistý lilium* B₁ 732;

nominativ sg.: nezúžené podoby např.:

království nebeské K 709, B₁ 730, *Nicméně též nebude pravdě protivné ...* K 711, *šťastné mučedlnictví* K 717, *druhé mučedlnictví* K 718, *... jest to co platné* K 721, *věčné spasení* B₂ 751, *falšované ... zboží* B₁ 730, *jisté znamení* B₁ 739.

²⁸ Slovo „mnohý“ (a jeho deklinační podoby) pokládáme za číslovku podle *Příruční mluvnice češtiny*.

Genitiv sg.: zúžené podoby (celkem 32):

dlé svatýho Augustýna K 719, *svatýho Antonína* B₁ 732, *svatýho Jana Nepomuského* B₁ 732, *do země tmavý* K 719, *z ... vody perlový* B₁ 731, *od perlové matky svatý Anny* B₁ 731, *svatý Barbory 2x* B₂ 758, *jedný barvi* B₁ 732, *od dobrý perle* B₁ 735, *jistý Hele-ny* B₂ 746, *ty všeobecný sítě* B₂ 748;

genitiv sg.: nezúžené podoby např.:

ženského syce pokolení K 708, *odplaty věčné* K 710, *meče ... druhého* K 717, *bez pravé víry* K 719, *nic ... stálého* K 723, *svaté panny Barbory* B₁ 730, *české země* B₁ 732, *z slunečné jasnosti* B₁ 733, *papršlek slunce božského* B₁ 733, *svatý víry Kristové* B₁ 733, *z druhé strany* B₁ 734, *z Moře červeného* B₂ 743, *věku dospělého* B₂ 749, *desátého ... měsíce* B₂ 749, *řádu svého Cystercyenského* B₂ 755.

Dativ sg.: zúžené podoby (celkem 2):

k dobrý smrti K 725, *proti třesavý zimnici* B₁ 740;

dativ sg.: nezúžené podoby např.:

k obžerství ustavičnému K 713, *pravému mučedlníkovi* K 716, *k meči ... ostrému* K 716, *k spasení věčnému* K 718, *k patření věčnému* B₂ 754, *k životu věčnému* B₂ 757, *neuče-nému a nesčesanému stupkovi a tetřevu* K 726, *celému světu* B₁ 734, *velkému hříšníkovi* B₂ 751, *k tomu předivnému divadlu* B₂ 755.

Akuzativ sg.: zúžené podoby (celkem 1):

šťěstí věčný K 728;

akuzativ sg.: nezúžené podoby např.:

kázání panenské K 714, *důstojenství ... růžové* K 717, *o liliové mučedlnictví* K 718, *vysoké a hluboké tajemství* K 726, *nové zboží* B₁ 730, *pravdivé zboží* B₁ 730, *co jiného* B₁ 737, *božské umění* B₂ 753, *to něco divného* B₂ 755, *tvé svaté jméno* B₂ 755.

Lokál sg.: zúžené podoby (celkem 20):

v skalnatý Arábii K 708, *v druhý ruce* K 714, *o svatý Kateřině* K 727, *po pravý svatý víře* B₁ 733, *po dlouhým hledání* B₁ 735, *při Kristový smrti* B₂ 748, *na smrtelný postýlce* B₂ 748;

Lokál sg.: nezúžené podoby např.:

po křtu svatém K 711, *po pilném ustavičném a věrném ... sloužení* K 727, *v druhé škole*²⁹ B₂ 747, *po celém světě* B₂ 753.

Nominativ pl.: zúžené podoby (celkem 15):

²⁹ Ve větě není podstatné jméno „škole“ vyjádřeno, ale z kontextu vyplývá, že k číslovce „v druhé“ patří toto jméno.

dobré skutky ... konaný K 711, korunovaný panny K 717, starý ... zboží B₁ 730, perle ... svatý B₁ 731, svatý oči B₂ 743, perle ... šacovaný B₁ 734, falešný perle B₁ 736, Kristový přeštasný ... sítě spasitedlný B₂ 747;

nominativ pl.: nezúžené podoby např.:

pravé a platné panenství K 708, panny ... nehodné K 722, hluboké knihy K 726, drahé perly B₁ 730, perle drahé B₁ 733, perle ... skleněné ... bílé B₁ 731, povahy pěkné B₁ 739, ženy ... utvrzené B₂ 746.

Akuzativ pl.: zúžené podoby (celkem 16):

lampy sice celé ale prázdný K 722, drahý zboží 2x B₁ 730, laciný zboží B₁ 730, bídný lidi B₂ 744, ženský osoby B₂ 745, pekelný oděnce B₂ 750;

akuzativ pl.: nezúžené podoby např.:

smysli neporušené K 713, lampi rozražené K 720, lampy sice celé K 722, dobré věci ... zlé K 725, milné a zapletené a zatmělé cesty K 726, vás bohaté a šťastné B₁ 733, výborné osoby B₁ 735, sklené falešné perle venetianské B₁ 735, oči jasné B₁ 736, složené naše hodinky B₁ 739, svaté (zpodstatnělé adjektivum) B₂ 749, mnohé (zpodstatnělé adjektivum) B₂ 749, stracené věci B₂ 751, zemské případnosti B₂ 753, oči otevřené B₂ 755.

nářeční varianty koncovek (celkem 17):

Dativ sg. (celkem 11):

k smrti věčnej K 713, k skáze věčnej B₂ 745, k pravej svatej víře K 728, k nebeskej slobodě B₂ 745, k blahoslavenej věčnosti B₂ 749, k nebeskej anjelskej muzice B₂ 752;

Lokál sg. (celkem 6):

po nebeskej vlasti K 710, po širokej cestě K 713, na věčnej fundaci K 714, v franckej zemi B₂ 746, po tý božskej muzice B₂ 752, o božskej trojici B₂ 754.

b) Zájmena

Nominativ sg.: zúžené podoby (celkem 0):

nevyskytují se;

nominativ sg.: nezúžené podoby např.:

jaké ... království K 709, jaké to zboží B₁ 730, z města, které B₁ 734, k mému tělu, kteréž B₂ 756.

Genitiv sg.: zúžené podoby (celkem 9):

z tý příčiny K 710, K 724, bez svý Barbory B₁ 738, tyto dnešní perlový brány B₁ 739, tý všeobecný sítě svátek B₂ 748, B₂ 750;

genitiv sg.: nezúžené podoby např.:

krátkého svého rozumu K 708, *od té zase lampy* K 720, *krom samé nestálosti* K 723, *síti své všemohoucnosti* B₂ 743, *žádné rány* B₂ 756, *do jakéhos města* B₂ 756.

Dativ sg.: zúžené podoby (celkem 0):

nevyskytují se, jen tvary s *-ej* viz níže;

Dativ sg.: nezúžené podoby např.:

Slyšení mému K 712, *k mému tělu* B₂ 756, *jinému žádnému* K 716, *každému ... prodávají* B₁ 731, *svému jakkoliv velkému hříšníku* B₂ 751, *proti synu svému* B₂ 753.

Lokál sg.: zúžené podoby (celkem 9):

v těle svým K 713, *v oný vlasti* K 717, *v tý bitvě a vojně* K 728, *v tý perle* B₁ 739, *v tý škole* B₂ 753, *na nějakým krámu* B₁ 740, *po tý božskej muzice* B₂ 752;

lokál sg.: nezúžené podoby např.:

na svém těle K 716, *po svém z mrtvých vstání* B₂ 746, *na kterémž* B₂ 755, *na šíji své* B₂ 756.

Nominativ pl.: zúžené podoby (celkem 2):

samý perle drahý B₁ 731, *mezi lotry, kterýž* B₂ 756;

nominativ pl.: nezúžené podoby např.:

takové panny K 715, *pannám, které* K 709, *duší, které* K 710, *ty, které* K 722, *perle ... , které* B₁ 731, *regulae, které* B₂ 757.

Akuzativ pl.: zúžené podoby (celkem 8):

anjely svý K 709, *všecky svý ctitele* B₂ 744, B₂ 757, *za svý ctitele* K 724, *každý perly* B₁ 738, *tyto viděl a oný* B₂ 743, *ty dva tvý tovaryše* B₂ 755;

akuzativ pl.: nezúžené podoby např.:

oči mé K 712, *skutky mé* K 720, *své neporušenosti* K 715, *skutky své* K 715, *takové těžkosti* K 718, *zločinci jsme, pro kteréž* K 723, *jaké perly* B₁ 730, *samé rybáře učedníky* B₂ 743, *některé duše* B₂ 749, *věci, kteréž* B₂ 755.

nářeční varianty koncovek (celkem 11):

Dativ sg. (celkem 5):

tej koruně panenskej K 715, *tej síti* B₂ 750, *tej philosophiii* B₂ 753, *k tvej cti* B₁ 741, *k tej* B₂ 757;

Lokál sg. (celkem 6):

o tej, o kterej K 708, *v svej věži* B₂ 753, *v tej philosophii* B₂ 753, *v tej theologii* B₂ 753, *v tej věži* B₂ 754.

nezúžené podoby ostatní pády např.:

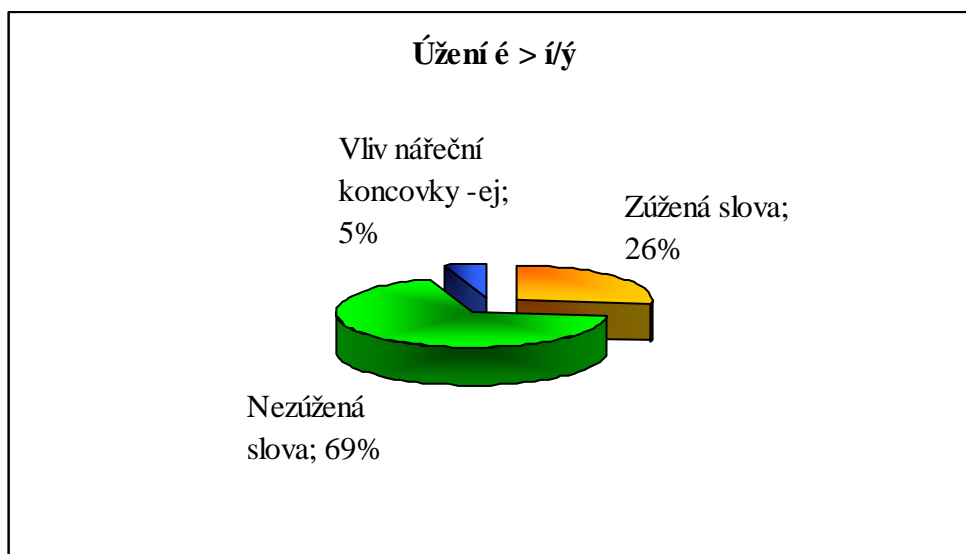
pána svého spasitele K 720, *to samé* B₁ 732, *šťěstí své* B₁ 736, *své jméno* B₂ 753, *nebezpečné místo* B₂ 755, *tvé svaté jméno* B₂ 755;

Uprostřed slov (sloves, podstatná jména, adverbium *také*, číslovka *deset*) se zúžené podoby vyskytly celkem 26x, v příponě přejatých slov 4x, v koncovkách adjektiv a číslovek celkem 89x, u zájmen 28x. To znamená, že zúžených podob je celkem 147. Nezúžených podob je více, uprostřed slov 17, v příponách přejatých slov se vyskytují pouze zúžené varianty, v koncovkách adjektiv a číslovek 271, v zájmenech 97, to je celkem 385 slov. Vliv nářečí se uplatnil v koncovkách adjektiv 17x a zájmen 11x.

Tabulka úženi *é > í/ý*

pozice ve slově	zúžené	nezúžené	nářečí
uprostřed slov	26	17	0
přípona přejatých slov	4	0	0
koncovky	89	271	17
zájmena	28	97	11
celkem	147	385	28
součet všech	560		

Graf úženi *é > í/ý*

3.5 Kvantita vokálů

System dlouhých samohlásek se dotvářel ještě během 15. a 16. st. V tisících z této doby i v pozdějších tisících se kvantita značí jednak různými způsoby a jednak nejednotně a nedůsledně. K důslednějšímu označování kvantity přispěl také knihtisk. Délka se označovala buď spřežkami např. *aa, ee, ij, uu, ie, ye* (pro *í, ý*), *uo* (pro *ú*) nebo diakritickým znaménkem *á, é, ú, ý*. Spektrum značení kvantity je tedy velice pestré. Dotváří ho ještě krátké samohlásky *i* a *y* pro dlouhé *í* a *ý*, dále značení *ee, e, eé, ée, é* pro *é*, *a, aa, áá, áa, á* pro *á*, *u, ú, uo, ů, ů, au* pro *ú*³⁰.

Značení kvantity *í, ý* se nejprve začalo používat v koncovkách. V 16. st. se značení vyvíjí dále a vzniká stále více odchylek. Později proniká značení kvantity i do jiných pozic ve slově. Pro dlouhé *í* máme v této době tato grafická značení *i, ij, j, ie, ije, jé, ii*. Rozlišování dlouhého *y* a krátkého *y* se nejprve vůbec nepoužívalo, v 2. pol. 16. st. se ale již plně vžilo. V 17. st. se pro *í* vžilo označení *j* a *ý* se označovalo jen zřídka. Na psaní *ú* a *ou* měla vliv monoftongizace (*uo* > *ú*) a diftongizace (*ú* > *ou*) z 15. st. Kvantita se zpravidla neoznačovala. Počáteční *u-* se píše jako *v-* (po předložce a po předponě se psalo *u*). Diftong *ou* se psal jako *au*, které začíná v 16. st. převažovat. Způsob psaní je opět velmi pestrý (*u, ú, au, ů, uu*) a nedůsledný. Délka *á* a *é* se označovala jen sporadicky, nejprve spřežkami *aa, ee*, označování čárkou *á, é* se objevilo až v 16. st. Délka se začala označovat opět nejdříve v koncovkách, později se rozšířila do dalších pozic ve slově. Původní dlouhé *ó* čeština nemá, vyskytuje se jen ve slovech cizího původu. Kvantita se nejprve neznačila.

V našem textu není dodržování kvantity důsledné. Někde autor kvantitu neoznačuje, někde je nadbytečná. Objevuje se i různé značení kvantity u stejných slov. Značení délky rozdělíme do tří částí. Do části a) zařadíme neoznačení délky, do části b) nadbytečné značení a do poslední části c) různé značení u stejných slov.

a) Neoznačená kvantita

např.: *kázání* K 709, K 714, *sve* K 709, *byvá* K 711, *smyslu* (pl.) K 711, *příbytek* K 713, *přelibezná* K 715, *takove* K 715, *rozdíl* K 716, *nesti* K 718, *dověrně* K 720, *sameho* K 721, *vyborná* B₁ 731, *pomahá* B₁ 735, *přítomná* B₁ 736, *jeji* B₁ 737, *zustává* B₁ 740, *haltýřu* B₂ 744, *libeznou* B₂ 752, *nevymluvnou* B₂ 756;

³⁰ Porák, J.: *Humanistická čeština. Hláskosloví a pravopis*. Univerzita Karlova, Praha 1983, s. 48-49.

b) Nadbytečná kvantita

např.: *snázejí se* K 711, *spravuj* K 712, *ních* K 712, *daléko* K 715, K 738, *královati* K 717, *přikrýté* K 719, *skutký* K 720, *vašich* K 721, *ními* K 722, *korunovaná* K 727, *laciná* K 730, *nádějí* B₁ 736, *dřívě* B₁ 736, *ctitelům* B₁ 737, *milujme* B₁ 737, *jménovitě* B₂ 744, *lidém* B₂ 748, *silnáu* B₂ 750, *oroduje* B₂ 750, *míle* B₂ 754;

c) Různé značení u stejných slov

např.: *rozúm* K 708, K 727 x *rozumu* K 708;
desýti 2x K 709 X *desyti* K 710, K 711;
dvá B₁ 732 x *dva* B₁ 734, B₂ 754, 2x B₂ 755;
kurů B₂ 749 x *kůr* B₂ 749;
dveří 4x B₂ 749 x *dveři* B₂ 749;
sýlná 3x B₂ 750 x *sýlná* 7x B₂ 750, B₂ 752, B₂ 754;
dlé B₂ 753 x *dle* B₂ 757;

Z uvedených příkladů je zřejmé, že dodržování kvantity dlouhých vokálů bylo nedůsledné a mnohdy nahodilé. Důležité ale je, že nebyla narušena srozumitelnost textu, k čemuž často díky nepravidelnému značení délky vokálů docházelo. Z tohoto důvodu považujeme tuto oblast za méně důležitou než předcházející čtyři změny (protetické *v-*, úžení, obě diftongizace) a uvádíme jen počet³¹ neodpovídajících tvarů slov³². V části a) neoznačená kvantita se vyskytlo 97 slov, v části b) nadbytečná kvantita jsme napočítali 85 slov a v části c) různé značení u stejných slov se vyskytlo u 48 slov³³.

³¹ Množná čísla, odvozeniny i deklinační a konjugační shody chápeme jako samostatné jednotky.

³² Tuto část nebudeme zobrazovat statisticky ani graficky.

³³ Dvojici slov počítáme jako jednu jednotku.

3.6 Závěr hláskosloví

V této kapitole se pokusíme shrnout poznatky o pronikání fonologických změn v rovině hláskoslovné v kázáních Ondřeje Františka Jakuba de Waldta. Nejdůležitější hláskoslovné změny jsou uvedeny v následující tabulce a grafu³⁴. Jedná se o protetické *v-*, diftongizaci *ú > ou* na počátku slova, diftongizaci *ý > ej* a úžení *é > í*. Tyto změny pronikaly jak do mluveného, tak do psaného jazyka velice hojně. Není tedy divu, že jsme i my v našem textu tyto změny zaznamenali. Ve výsledku ale můžeme konstatovat, že nezměněných podob je více. Podle níže uvedeného grafu je procentuální poměr podob změněných ku nezměněným 20% : 80%. To znamená, že se autor snažil dodržovat humanistickou normu.

Kromě těchto čtyř hlavních změn můžeme sledovat další hláskoslovné jevy. Mezi prvními je to již zmíněná kvantita vokálů. Délka samohlásek nebyla důsledně dodržována, což se potvrdilo i v našem textu. Jedním důvodem může být i skutečnost, že označování kvantity náleželo spíše tiskařům než písařům³⁵. V našem textu vypadá situace následovně. U některých slov není kvantita označena vůbec (např. *rozdil* K 716, *nesti* K 718), někde je nadbytečná (např. *korunována* K 727, *lacíná* K 730) a někde je dokonce situace taková, že na jednom místě autor kvantitu označil a na jiném místě u téhož slova pak kvantitu neoznačil (např. *dlé* B₂ 753 X *dle* B₂ 757)³⁶.

K dalším hláskoslovným odlišnostem patří psaní neznělého *s-* na začátku slov, kde dnes obvykle píšeme znělé *z-*. Toto psaní respektuje znělostní asimilaci, která se realizuje ve výslovnosti (např. *spívá* K 708, B₁ 738, *spůsobem* K 711, B₁ 734, *spitovati* K 714, *spěvakyně* K 714, *stratili* K 722, *spovídati* B₂ 756). Působení znělostní asimilace je patrné i v psaní dalších slov (např. *křechké* K 721, *křechkou* K 721, *svadby* K 722, *svadbu* K 722, *těškou* B₁ 740, *lechce* B₂ 757, *těškost* B₁ 757).

K odlišnostem můžeme počítat i různé psaní hlásek v přejatých slovech, která se postupem času plně adaptovala na česká paradigmatata (např. *anjely* K 709, *anjelskými* B₁ 736, *anjelův* B₂ 749, *křestianského* K 714, *diábel* B₂ 744). Dále se jedná o nepřehlasovanou, lidovou podobu (např. u slova *čuch* K 712), zkrácenou, a tudíž nezměněnou podobu u slova *dokazy* K 724. K hláskoslovným odlišnostem patří také modifikované tvary adverbíí (např. *snáž* K 711, *teprva* K 713, *potudž* K 718, *budoucně* K 729, *tehďáž*

³⁴ Zde zohledňujeme i výskyt nářeční koncovky *-ej* ve 3. a 6. sg.

³⁵ Porák, J., *ibidem*, s. 48.

³⁶ Podrobněji o této problematice viz kapitola 3.5 Kvantita vokálů.

B₁ 735, *odkudž* B₁ 738, *totižto* B₁ 739, *jistotně* B₁ 737, *nejináč* B₂ 745, *nikdá* B₂ 756; u podoby *setva* K 728 můžeme uvažovat o vlivu nářečným).

V textu se vyskytla i slova s tzv. přechodným *-t-* (např. *vzátcná* K 710, *nětco* K 721, B₂ 757, *vzáctnost* B₁ 733, *vzáctné* B₁ 739). Za další odlišnost můžeme považovat přesmykování hlásek *-zv-* na *-vz-* u některých slov (např. *ovzláštní* K 724, *obzvláštní* B₁ 736, *vzláštní* B₂ 748). U některých slov byly souhlásky zdvojeny (např. *rozšaffnost* K 708, *douffáme* K 716, *takk* K 719, *houffem* K 723, *radda* K 723, *ffalešné* B₁ 731, *svattosti* B₁ 7311, *treffuje* B₁ 735, *oppatové* B₂ 755, *oppaty* B₂ 756).

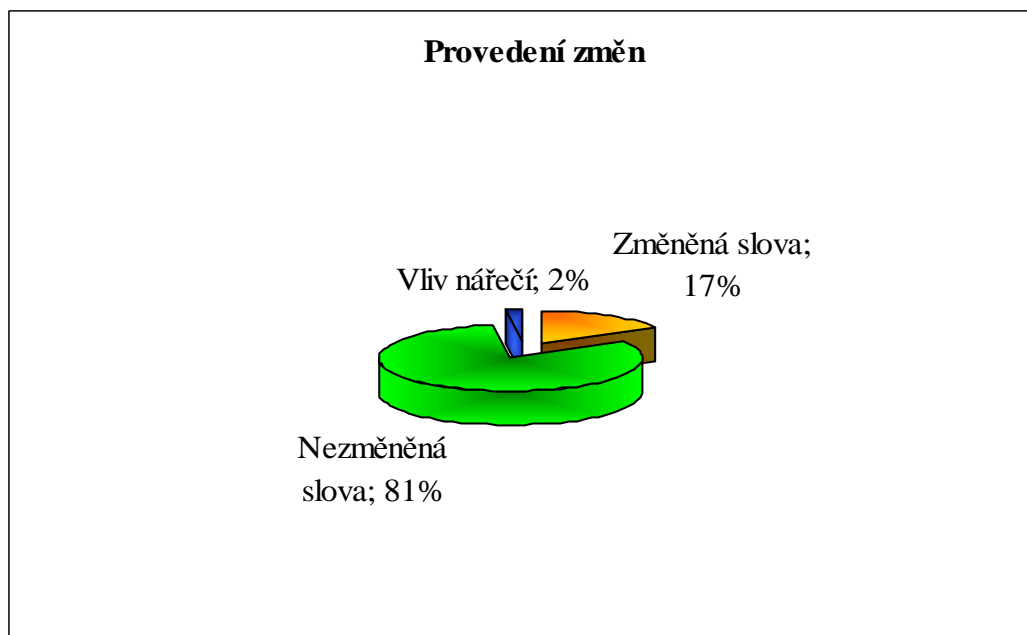
Našli jsme i příklady depalatalizovaných souhlásek ve slovech, ve kterých je dnes běžná palatalizovaná souhláska (např. *vzdy* K 712, K 729, B₁ 737, B₂ 747 – podoba existovala už ve stč. vedle *vešdy/vezdy/vždy*; *obět* K 727; *prohlízí* B₁ 736, *prohlízeli* B₂ 753, *ohlízím* B₂ 757 – zde může jít i o tiskovou chybu). Objevili jsme i opačnou tendenci, tedy palatalizaci ve slovech, kde jsou dnes běžné depalatalizované souhlásky (např. *poškvrniti* K 713, *poškvrněný* K 714 – už ve stč. byla dvojí podoba *skvr/škvř*; *obšahuje* K 714 – zde patrně vliv lidové mluvy; *odtud'* B₁ 733, *odkud'* B₂ 746).

Na závěr hláskosloví můžeme říci, že se v textu částečně i pod vlivem mluveného jazyka objevují různé hláskové odlišnosti a zvláštnosti včetně výše zmíněných změn. V celku je ale možné konstatovat, že tyto odlišnosti jsou spíše jen sporadické a nahodilé. To vše nás vede k závěrečnému konstatování, že v hláskoslovné rovině se Ondřej František Jakub de Waldt snažil zachovávat starší, od humanistické doby tradovanou podobu jazyka, tedy dodržovat humanistickou jazykovou normu.

Tabulka hlavních hláskoslovných změn

protetické v-	nikde	beze změny			
	0	352 - 100%			
diftongizace ú > ou	podstatná jména	příslovce	beze změny		
	2	1	4 - 57%		
diftongizace ý > ej	předpona vý-	kmen slova	koncovka	po c, z, s, l	beze změny
	8	2	32	5	308 - 87%
úžení é > í/ý	střed slova	koncovka	vliv nářečí	beze změny	
	30	117	28	385 - 65%	

Graf hlavních hláskoslovných změn

4. Tvarosloví

Tvarosloví je nauka o mluvnických tvarech slov. Tvořením těchto tvarů vyjadřujeme v jazycích flektivního typu jejich vztahy k jiným slovům ve větě, tzn. gramatické významy³⁷.

4.1 Deklinace

Pod pojmem deklinace rozumíme skloňování ohebných slovních druhů kromě sloves (substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky) podle pádů, čísla, rodu a vzoru. Rozlišujeme tři druhy deklinace – jmenná, zájmenná a složená. V naší práci budeme sledovat, jestli a jak autor dodržoval deklinační zásady. Výsledky bádání pak zohledníme statisticky a graficky.

4.1.1 Substantiva

Podstatná jména podléhají jmenné deklinaci. Rozlišujeme je podle deklinačních typů. Dělí se na tři velké skupiny podle rodů – maskulina (rod mužský), feminina (rod ženský) a neutra (rod střední).

Maskulina dělíme dále na životná a neživotná. Životná maskulina disponují vzory *pán, muž, předseda, soudce*. Pro maskulina neživotná používáme vzory *hrad, stroj*. Podle paradigmát těchto vzorů skloňujeme podstatná jména mužského rodu. Feminina ani neutra dále nijak nerozlišujeme. Pro feminina používáme tyto vzory – *žena, růže, píseň, kost*, podle jejichž paradigmát skloňujeme podstatná jména ženského rodu. Pro neutra máme vzory *město, moře, kuře, stavení* a podle nich skloňujeme podstatná jména rodu středního. Paradigmata některých vzorů se překrývají a některá substantiva se v množném čísle skloňují podle jiného vzoru než v čísle jednotném³⁸.

Současný stav vychází z dlouhého vývoje českého jazyka již od pračeštiny, kdy se postupem času deklinační typy, kterých dříve bylo více a měly částečně odlišná paradigmata, ustálily na výše zmíněné podobě. Deklinace se odvíjejí od kmenů jmen a na

³⁷ Lamprecht, A. - Šlosar, D. - Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN, Praha 1986, s. 129.

³⁸ O tomto problému blíže v Příruční mluvnici češtiny.

tomto základě se rozlišovaly dvě velké skupiny, vokalická a konsonantická. Dnešní vzory jsou výsledkem vývoje vokalických kmenů (pouze vzor *kuře* pochází z konsonantických kmenů). Vokalické kmeny se dělily na o-, u-, a-, i- a ū-kmeny. Nám známé vzory vznikly převážně z o- a a-kmenů (pouze vzor *kost* je i-kmenového původu a *kuře* konsonantického)³⁹. Některé kmeny splynuly, jako např. u-kmeny se silnějšími o-kmeny. Z tohoto důvodu máme dnes v některých pádech synonymitu koncovek a shodnost koncovek v určitých pádech u různých rodů. Zaměříme se na příznakové jevy, ke kterým řadíme nominativ, genitiv, lokál plurálu maskulin a neuter, instrumentál plurál všech rodů, genitiv plurál a instrumentál singulár feminin. Zohledníme i ostatní pády.

Tvarosloví substantiv v našich třech kázáních pro přehlednost rozdělíme podle rodů. Z důvodu podobnosti koncovek v určitých pádech uvádíme maskulina a neutra dohromady. Nejdříve se budeme věnovat morfologii maskulin a neuter.

Maskulina a neutra

Jako první jev budeme sledovat koncovku **nominativu plurálu**. Jsou čtyři možnosti realizace této koncovky – *-i*, *-í*, *-é*, *-ové*. Důvodem, proč v tomto pádě máme čtyři odlišné koncovky, je historický vývoj (viz výše). Koncovka *-i* je původem o-kmenová, *-í* vznikla buď zdloužením koncovky mužských jo-kmenů, nebo přešla od mužských i-kmenů (z pův. *-ie* vzniklo monoftongizací *-í*), *-é* byla převzata z konsonantických kmenů a *-ové* má u-kmenový původ. V našem textu je nejvíce zastoupena koncovka *-ové*. Celkem jsme ji našli ve 30 případech. Ve zkrácené podobě *-ove* se v textu nevyskytuje. Tuto koncovku, která je typická pro životná maskulina, jsme našli i u několika neživotných maskulin. Tuto konzervativní formu použil autor u slov *skutkové* a *labyrintové*. Druhou nejpočetnější koncovkou je *-i*, celkem 19 případů. Koncovka *-í* se v textu vyskytuje celkem 7x. Poslední je koncovka *-é*, které měla v textu nejnižší početní zastoupení, celkem v 5 případech.

³⁹ Blíže viz Lamprecht, A. - Šlosar, D. - Bauer, J., ibidem.

Koncovka *-ové* (celkem 30):

císařové K 726, *ctitelové* K 724, *králové* 2x K 726, *kunstýřové* B₁ 739, *labyrintové* K 726, *nosíčové* B₁ 738, *opatové* B₂ 755; *patronové* B₁ 736, *panicové* K 714, *skutkové* K 710, K 719, *soudcové* B₁ 738, *synové* 4x K 719, B₂ 758, *tribunálové* K 727;

Koncovka *-i* (celkem 18):

blázni K 710, *havíři* K 719, *sprošťáci* K 725, *filosofi* 2x K 726, *kupci* B₁ 733, B₁ 735, *služebníci* B₁ 740, *lidi* B₂ 747, *hříšníci* B₂ 754;

struhy B₂ 745 – zde je koncovka *-y*, je to starší vliv a také vliv nářeční;

Koncovka *-í* (celkem 7):

blázní 2x K 725, *hospodáři* B₁ 735, *patroní* B₁ 736, *pání* B₁ 738, B₂ 742, *lidí* B₂ 747;

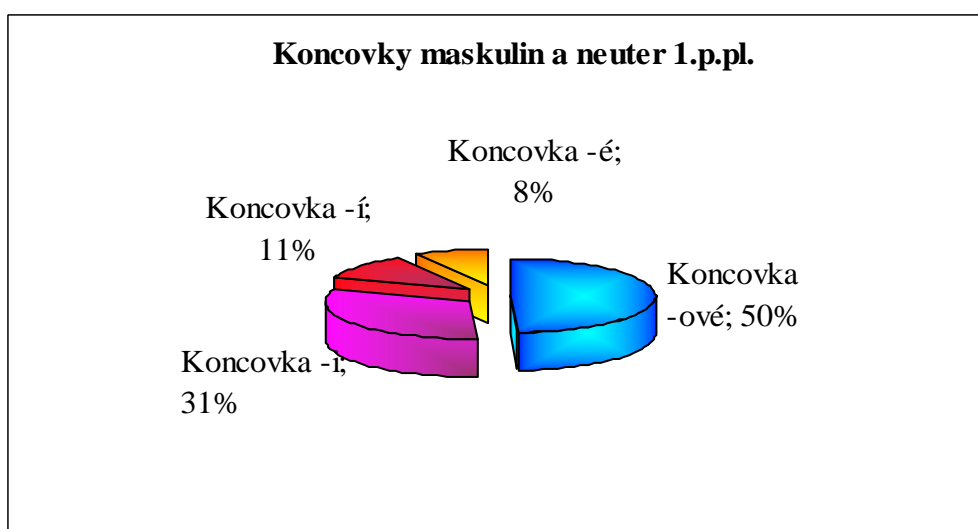
Koncovka *-é* (celkem 5):

křesťané K 711, *lidé* K 715, B₁ 734, B₂ 744, B₂ 748.

Tabulka koncovek maskulin a neuter 1. p. pl.

koncovka	počet
-ové	30
-i	18
-í	7
-é	5
celkem	60

Graf koncovek maskulin a neuter 1. p. pl.

Dále jsme sledovali výskyt archaické koncovky *-ův* v **genitivu plurálu**. Tato koncovka je u-kmenového původu je zde zastoupena velice hojně. Celkem jsme ji objevili v 51 případech. Ve své zkrácené podobě *-uv* se tato koncovka v našem textu nevykytla. Novější koncovku *-ů* jsme zaznamenali v 6 případech. Z toho u 4 slov v krátké podobě *-u*.

Koncovka *-ův* (celkem 51):

apoštolův B₁ 738, *ctitelův* B₁ 739, *darův* K 713, *dnův* B₂ 749, *hříchův* B₂ 751, *hříšníkův* B₁ 739, B₂ 750, *mistrův* B₂ 747, *mudrcův* K 727, *mužův* K 708, *neřáďův* B₂ 742, *řečníkův* K 724, *skutkův* K 710, K 720, K 722, *smyslův* K 713;

Koncovka *-ů* (celkem 2):

kurů B₂ 749, *hříchů* B₂ 756;

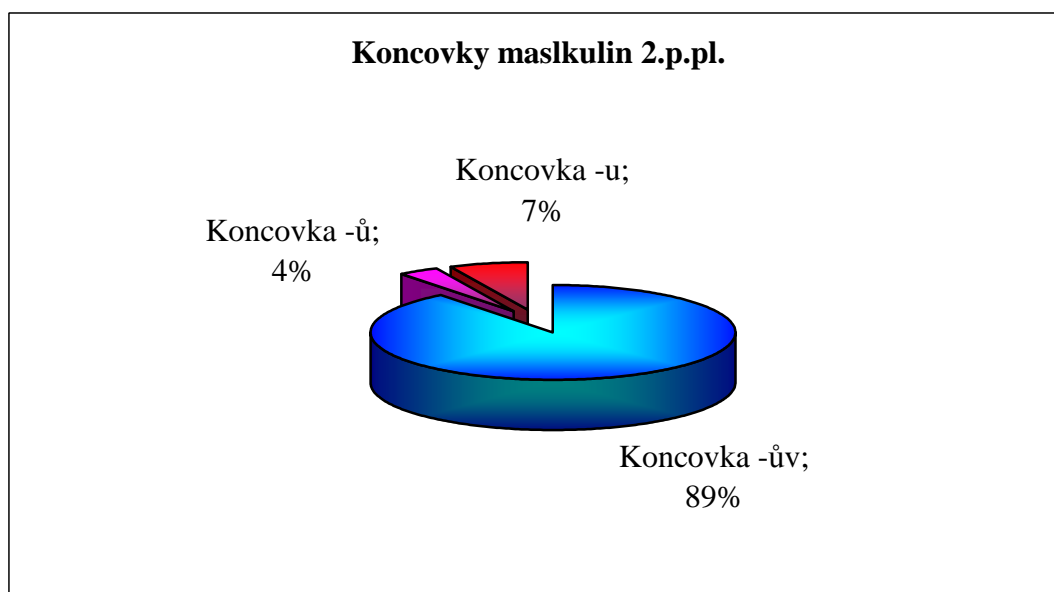
Koncovka *-u* (celkem 4):

smyslu K 711, *patronu* B₁ 731, *světu* B₁ 734, *haltýřů* B₂ 744.

Tabulka koncovek maskulin 2 .p. pl.

koncovka	počet
-ův	51
-ů	2
-u	4
celkem	57

Graf koncovek maskulin 2. p. pl.

Dále nás zajímaly koncovky *-ích* a *-ech* v **lokálu plurálu**. Původem je koncovka *-ích* o-kmenová a *-ech* u-kmenová. Obě koncovky mají téměř vyrovnaný podíl zastoupení. Koncovku *-ích / -ých* jsme našli 3x a koncovku *-ech* 4x.

Koncovka *-ích / -ých* (celkem 3):

na smyslých K 713, *o hříších* K 729, *po muzikantích* B₂ 751;

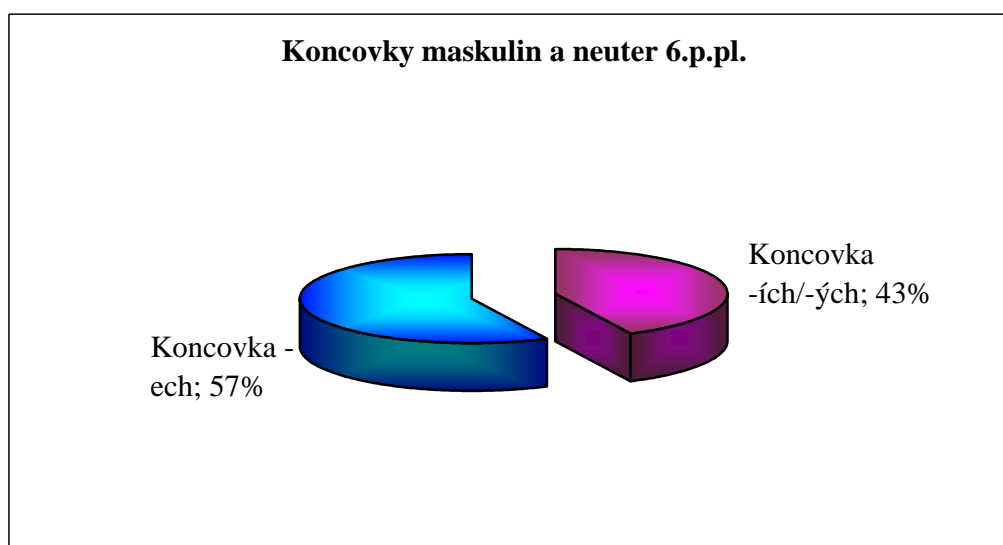
Koncovka *-ech* (celkem 4):

v písmech K 709, *v ustech* K 710, K 712, B₁ 737.

Tabulka koncovek maskulin a neuter 6. p. pl.

koncovka	počet
-ích /-ých	3
-ech	4
celkem	7

Graf koncovek maskulin a neuter 6. p. pl.

Dalším sledovaným jevem jsou koncovky **instrumentálu plurálu** *-mi*, *-ami*, *-emi*, dále duálové koncovky *-ma*, *-ama*, *-ema*, které se do textů dostávají vlivem mluveného jazyka, který podporuje unifikační tendenci ke stírání rodových rozdílů v plurálu. Mluvenostní koncovka *-ma* se zde vyskytla ve 2 případech. V 7 případech jsme našli spisovnou koncovku *-mi* a v 1 případě koncovku *-ami*. V textu se nacházejí i slova, která mají v 7. p. tradiční koncovky, celkem 16. V textu jsme tedy našli 24⁴⁰ maskulin a neuter v 7. p. pl.

Koncovka *-mi* (celkem 6):

dobrymi K 710, *vyvolenými* K 710, *mužmi* K 714, *nožmi* K 723, *lidmi* B₁ 735, *svatými* B₂ 751;

Koncovka *-ma* (celkem 2):

lidma K 711, *svatýma* B₂ 749;

Tradiční koncovky (celkem 16):

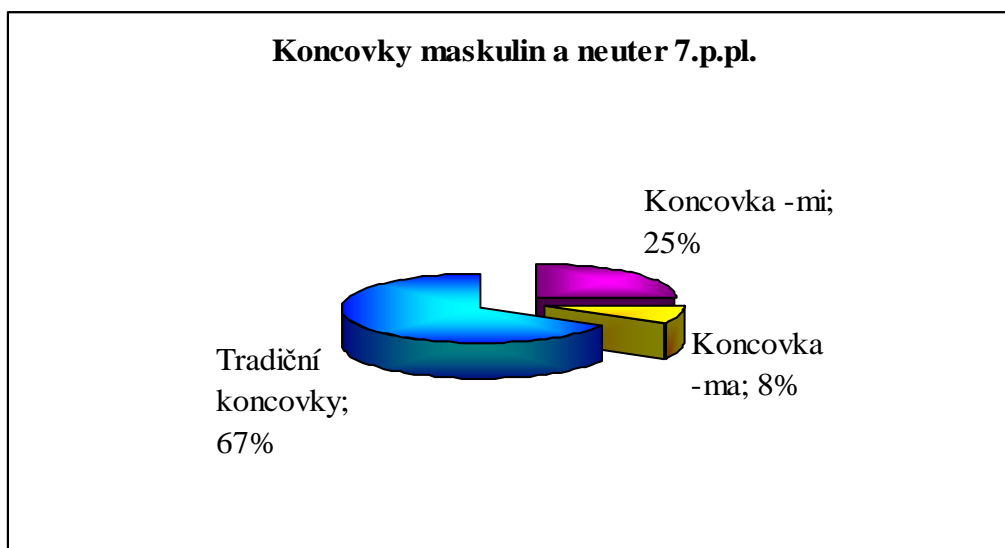
s vlasy K 708, *hříchy* K 713, B₂ 756, *s dary* K 715, *skutky* K 719, *jazyky* K 721, *dokazy* K 724, *mudrci* K 725, *kvítky* B₁ 732, *strašidly* B₁ 737, *instrumentí* B₂ 751.

Tabulka koncovek maskulin a neuter 7. p. pl.

koncovka	počet
-mi	6
-ma	2
tradiční koncovky	16
celkem	24

⁴⁰ Zahrnujeme i zpodstatnělá přídavná jména.

Graf koncovek maskulin a neuter 7. p. pl.

U několika maskulin a neuter jsme zaznamenali odlišnou deklinaci od současného úzu. Např.: dativ plurálu – *Kdo těm veršičkům ... dobře rozumí ...* B₂ 757, genitiv singuláru – *bez lilium* B₁ 732, *z lilium* K 717 – *lilium* bylo v sg. nesklonné, akuzativ plurálu – *za přátely své* K 720 – koncovka *byla* v té době možná, Konstanc v *Brusu* řadí substantiva *anjel, manžel přítel* ke konsonantickému vzoru *měšťan; ... taky lidé skrže ženy zlovuje k životu ...* B₂ 744 – interference s nominativem, akuzativ singuláru – *kazatela* K 708, lokál singulár – *v létu* B₂ 749.

Podstatná jména *ruce, nohy, oči, uši* uvedeme zvlášť a pouze v plurálu, v některých tvarech se u nich vyskytují duálové koncovky, které se udržely ze starého skloňovacího systému. Mimo tyto formy uvedeme všechny další tvary, které jsme k těmto slovům v našem textu našli. Z následujícího přehledu je zřejmé, že duálovou koncovku použil autor v 6 z 8 možností⁴¹.

Nominativ:

uši K 713, *oči* B₂ 743;

Genitiv:

rukách K 714, *oči* B₂ 745, *z rukou* B₂ 756;

⁴¹ Duálové tvary jsou zvýrazněné tučně a další tvary, kde měl být duál použit, jsou podtržené.

Dativ:

očim B₁ 736, B₂ 751;

Akuzativ:

oči K 711, K 712, 3x B₁ 736, B₂ 745, B₂ 755, *uši* K 712, B₁ 737;

lokál:

při nohouch K 714, *na uších* B₁ 734, B₁ 737, *v očích* B₁ 736, *v uších* B₁ 3x 737, B₂ 750, 2x B₂ 752;

instrumentál:

s očima K 712, 3x B₂ 743.

Feminina

Nejdříve se zaměříme na odlišnou deklinaci feminin. V textu jsme objevili 28 případů, kdy autor použil jiná paradigmata při skloňování feminin, než má současná čeština. Např. genitiv singuláru – *perle* B₁ 733, B₁ 738 a nominativ plurálu – *perle* 3x B₁ 731, 2x B₁ 734, 3x B₁ 737, *síti* B₂ 744, což jsou důkazy, že *perle* se deklinovala podle ja-kmenového vzoru *duše*, *sít'* měla koncovku podle i-kmenového vzoru *kost*. Genitiv plurálu – *kněh* K 725, K 726 byl také dobový, tvar *duších* B₂ 743 prozrazuje vliv mluvené češtiny, koncové *-ch* pronikalo do gen. pl. vlivem adjektiv. Lokál plurálu – *na dušech* B₂ 745 má i-kmenovou koncovku od vzoru *kost*. Dativ plurálu – *ke dveřům* B₂ 749 má mužskou koncovku, která často pronikala ke jménům pomnožným.

Feminina typu *lamentací* jsme v našem textu zaznamenali ve 2 případech – lokál singulár – *na fundaci* K 715 a plurál – *v litaniích* B₁ 738. Jedná se o slova přejatá z latiny, která se adaptovala na českou deklinaci.

V **genitivu plurálu** a **instrumentálu singuláru** krátí autor ve všech případech feminina vzorů *duše* (růže) a *kost*. V dalších případech dochází u některých z těchto jmen naopak k dloužení. Celkově zde dochází ke změnám ve 33 případech.

Krácení (celkem 25):

Genitiv plurál (celkem 9):

žádosti K 710, *duši* K 710, *ctnosti* K 711, K 729, 3x B₂ 745, B₂ 749, *masti* K 712;

Instrumentál singulár (celkem 16):

moudrosti K 713, *rozšafnosti* K 713, *milosti* K 724, *před smrti* K 724, B₁ 738, *práci* K 726, B₁ 735, *svátosti* B₂ 756, *horlivosti* B₂ 756, *cti* B₂ 757;

Dloužení (celkem 8):

Genitiv singulár (celkem 1):

od vlastí K 722;

Dativ singulár (celkem 3):

filosofíí 2x B₂ 753, *teologií* B₂ 753;

Lokál singulár (celkem 3):

v Arábíí K 708, *po vlastí* K 710, *po vůní* K 712;

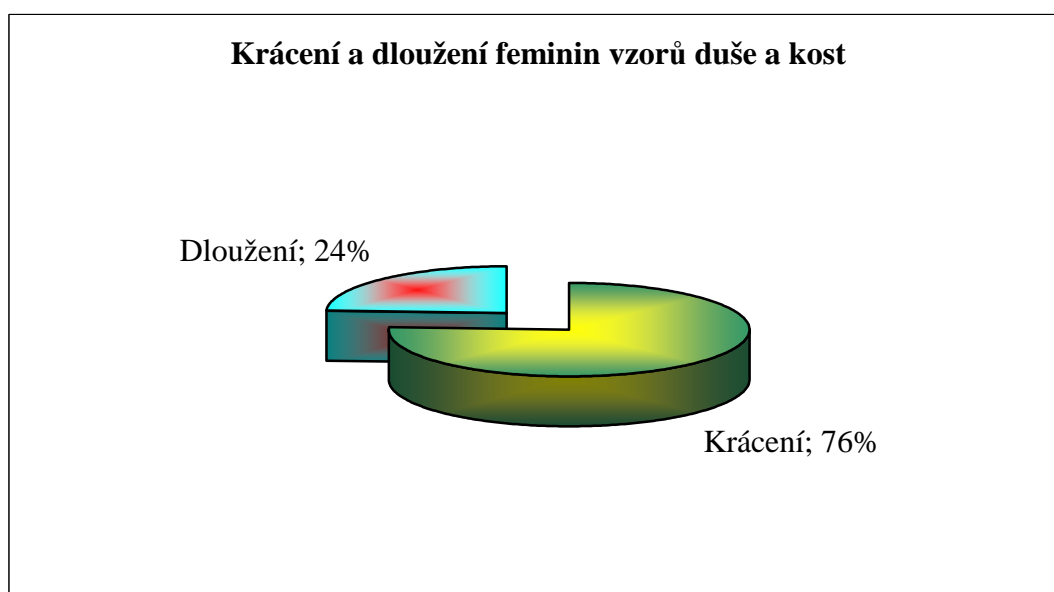
Akuzativ plurál (celkem 1):

vlastí K 712.

Tabulka krácení a dloužení jmen vzorů *duše* a *kost*

pád	krácení	dloužení
2.p.pl.	9	0
7.p.pl.	16	0
2.p.sg.	0	1
3.p.sg.	0	3
6.p.sg.	0	3
4.p.pl.	0	1
celkem	25	8
součet všech	33	

Graf krácení a dloužení jmen vzorů *duše* a *kost*

Jako poslední uvedeme koncovky **instrumentálu plurálu**. V téměř všech případech dodržuje autor spisovné koncovky *-mi*, *-ami* a *-emi*. Pouze ve 3 případech sem pronikla mluvenostní koncovka *-ema*, ale stále u stejného slova. Celkově jsme v tomto pádě zaznamenali 17 feminin.

Koncovka *-mi* (celkem 1):

rozkošmi B₂ 742;

Koncovka *-ami* (celkem 10):

ženami K 714, *modlitbami* 2x K 723, *s knihami* K 726, *s pannami* K 729, B₁ 738, *s lampami* K 729, *mezi larvami* B₁ 737, *perlami* B₁ 738, *nad vodami* B₂ 742;

Koncovka *-emi* (celkem 3):

špicemi K 723, *pracemi* B₂ 742, *sítěmi* B₂ 744;

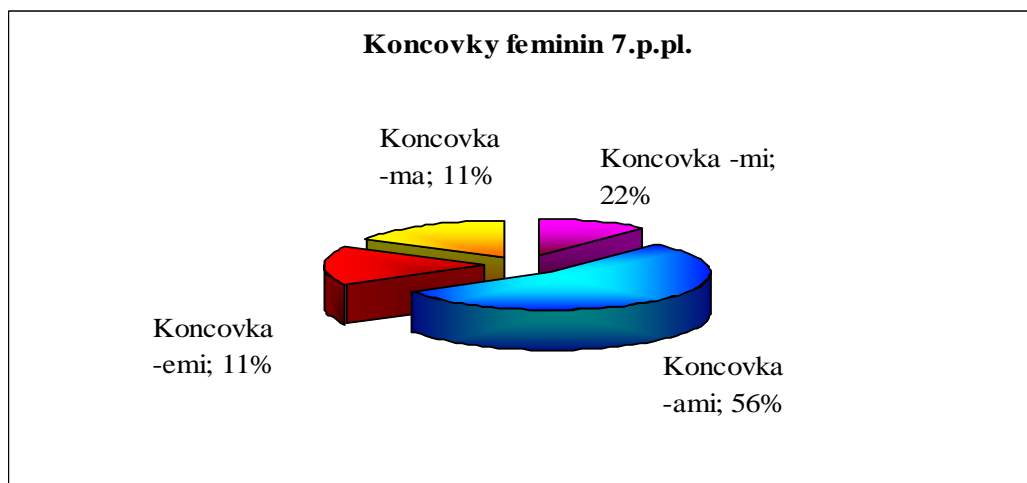
Koncovka *-ma* (celkem 3):

sítěma B₂ 743, B₂ 745, B₂ 749.

Tabulka koncovek feminin 7. p. pl.

koncovka	počet
-mi	1
-ami	10
-emi	3
-ma	3
celkem	17

Graf koncovek feminin 7. p. pl.

4.1.2 Adjektiva

Adjektiva se skloňují podle složené deklinace. Jmenné tvary adjektiv mají deklinaci jmennou se vzory *pán*, *žena* a *město*. Ve jmenných tvarech se adjektiva zachovala pouze jako součást jmenného přísudku se sponou, dále jako doplněk a v ustálených spojeních. Jejich užití je dnes pocíťováno jako zastaralé. Složená deklinace znamená, že se k základu slova připojují specifické pádové koncovky, které jsou tvořeny zájmennými koncovkami z původního *j*, *ja*, *je* a dlouhou kmenotvornou příponou, která vznikla kontrakcí z původní koncovky substantivní a z kmenu zmíněného zájmena *j*, *ja*, *je*.

Rozlišujeme dva typy adjektivního skloňování – tvrdé a měkké. Pro tvrdá adjektiva používáme vzor *mladý* a pro měkká vzor *jarní*. Tvrdá deklinace rozlišuje skloňování podle rodu, měkká rody nerozlišuje.

K této kapitole připojíme i pojednání o zájmenech⁴². Budeme se zabývat takovými zájmeny, jejichž deklinace podléhá složenému skloňování, jde tedy o skloňování shodné s adjektivním. Tato zájmena zahrneme do tabulek i grafů spolu s adjektivy. Zaměříme se opět na příznakové pády tvrdé složené deklinace, kterými tentokrát jsou genitiv, dativ, lokál singulár všech rodů, nominativ, akuzativ a instrumentál plurál všech rodů.

Tuto kapitolu rozdělíme na dvě části. V první části se budeme zabývat skloňováním tvrdých adjektiv, ke kterým připojíme zájmena a číslovky skloňované podle vzoru *mladý*. Ve druhé části uvedeme adjektiva přivlastňovací. Podle možností pak výsledky zobrazíme statisticky a graficky.

Tvrdá adjektiva

V **lokálu singuláru** maskulin a neuter jsme zaznamenali ve složené tvrdé deklinaci adjektiv a zájmen úženi *é > í/ý*⁴³. Celkový poměr koncovek *-ém* : *-ým* je 7:10. Toto je jeden ze dvou případů, kdy převládá koncovka, která neodpovídá humanistické spi-

⁴² Zájmennou deklinaci dělíme do dvou skupin podle toho, jaká zájmena skloňujeme. Jedná se o zájmena bezrodá a rodová. Dále dělíme zájmena podle druhů na osobní (k nim řadíme i zájmena zvrtná), ukazovací, přivlastňovací, tázací, vztažná, neurčitá a záporná. Bezrodá zájmena jsou historicky starší a vypovídá o tom i složitý systém jejich skloňování. Patří sem osobní zájmena *já*, *ty*, *my*, *vy*. Při deklinaci se uplatňuje nejen připojování přípon, ale i změny slovních základů. U rodových zájmen můžeme rozlišit všechny tři rody. U deklinace rodových zájmen rozlišujeme dvojí skloňování podobně jako u adjektiv: tvrdé se vzorem *ten* a měkké se vzorem *náš*. Některá zájmena podléhají složené deklinaci jako adjektiva (viz kapitola adjektiva).

⁴³ Blíže o tomto jevu viz kapitola 3. Hláskosloví, podkapitola 3.4 Úženi *é > í/ý*.

sovné normě. V celkovém počtu (u všech pádů a rodů) je však situace opačná⁴⁴.
Podrobnější informace viz následující přehled.

Maskulina (celkem 8):

Adjektiva na *-ém* (celkem 3):

po křtu svatém K 711, *o pravém bohu* B₁ 733, *po celém světě* B₂ 753;

Adjektiva na *-ým* (celkem 3):

v onom nebeském Jeruzalémě B₁ 738, *po celým světě* B₂ 748, *v studeným potu* B₂ 748;

Zájmena na *-ém* (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na *-ým* (celkem 2):

na nějakým krámu B₁ 733, B₁ 740;

Neutra (celkem 9):

Adjektiva na *-ém* (celkem 3):

po pilném, ustavičném a věrném sloužení K 727;

Adjektiva na *-ým* (celkem 4):

v hořkém ... moři B₁ 733, *po dlouhým hledání* B₁ 735, *v písmě svatým* B₁ 738,
v podařilým lovení B₂ 745;

Zájmena na *-ém* (celkem 1):

na svém těle K 716;

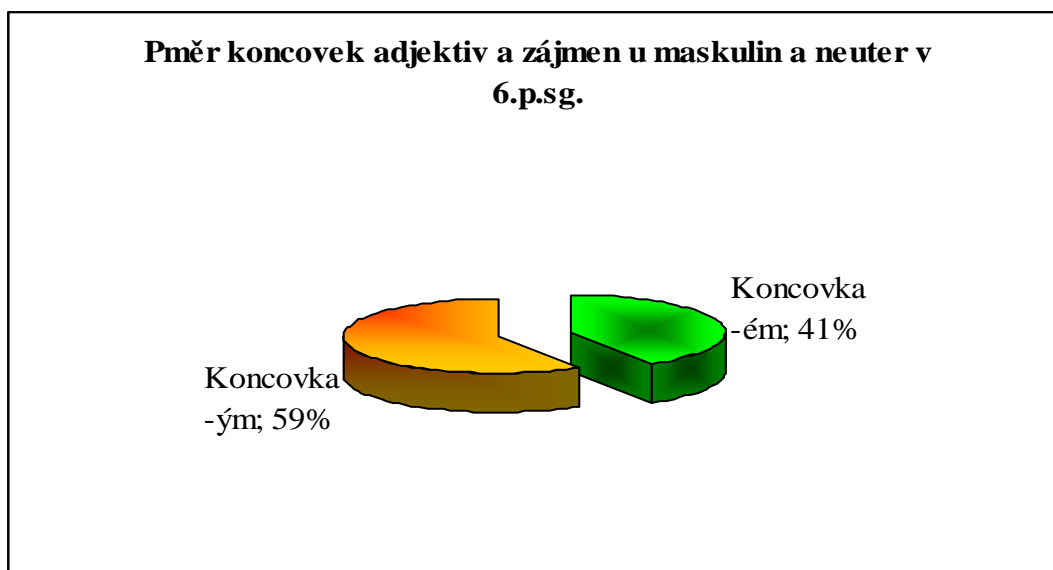
Zájmena na *-ým* (celkem 1):

v těle svým K 713.

Tabulka koncovek 6. p. sg. *-ém/-ým*

koncovka	-ém	-ým
maskulina adjektiva	3	3
neutra adjektiva	3	4
maskulina zájmena	0	2
neutra zájmena	1	1
celkem	7	10
součet všech	17	

⁴⁴ Viz kapitola 3. Hláskosloví, podkapitola 3.4 Úženi é > í/ý.

V **genitivu** a **dativu singuláru** maskulin a neuter jsme ve složené deklinaci adjektiv a zájmen zkoumali výskyt a poměr koncovek *-ého* : *-ýho* a *-ému* : *-ýmu*. Jedná se opět o problematiku úženi⁴⁵. V těchto pádech je situace opačná proti předchozímu případu. S vysokou převahou se zde vyskytují nezúžené koncovky, které odpovídají spisovné normě této doby. Poměr je tedy následující: G *-ého* : *-ýho* je 70:13, D *-ému* : *-ýmu* je 28:0. Číslovky skloňované podle vzoru *mladý* řadíme k adjektivům. Podrobnější informace uvádíme dále v přehledu.

Maskulina genitiv (celkem 59):

Adjektiva na *-ého* (celkem 41):

kazatela panenského K 708, *z nich aspoň krátkého ... rozumu* K 708, *přítomného času* K 709, *neb druhého* (meče) K 716, *svědeckví svatého Pavla* K 720, *nebeského ženicha* K 723, *oltář svatého Jana Nepomuckého* B₁ 732, *posilňuje nemocného ... neduživého* B₁ 736, *oči dlouhého zraku* B₁ 736;

Adjektiva na *-ýho* (celkem 12):

mnohýho život K 711, *svatého Augustýna* K 719, *ducha svatého* K 727, *oltář svatého Jana Nepomuckého* B₁ 732;

Zájmena na *-ého* (celkem 6):

⁴⁵ Blíže o tomto jevu viz kapitola 3. Hláskosloví, podkapitola 3.4 Úženi é > í/ý.

z nich aspoň ... svého rozumu K 708, pánu každého času K 712, pána svého spasitele K 720, kapitolu řádu svého B₂ 755, žádného neviděl B₂ 755;

Zájmena na *-ýho* (celkem 0):

nevyskytují se;

Neutra genitiv (celkem 24):

Adjektiva na *-ého* (celkem 19):

ženského sice pokolení K 708, blahoslavenství věčného K 710, mnoho zlého K 716, jedno bez druhého K 718, do jezera pekelného K 722, nic není stálého K 723, do nebeského království K 729, papršlek slunce božského B₁ 733, krásného kacířství B₂ 746, věčného spasení B₂ 758;

Adjektiva na *-ýho* (celkem 1):

nětco barbarskýho B₂ 757;

Zájmena na *-ého* (celkem 4):

tknutí svého K 712, nástrojem svého mučedlnictví K 716, ze samého panenství K 721, nic takového K 728;

Zájmena na *-ýho* (celkem 0):

nevyskytují se;

Maskulina dativ (celkem 21):

Adjektiva na *-ému* (celkem 16):

jinému ... nepatří, než-li pravému mučedníkovi K 716, k meči na obě strany ostrému K 716, neučenému a nesčesanému stupkovi a tetřevu K 726, celému světu B₁ 734, nemocnému posilnění B₁ 736, velkému hříšníkovi B₂ 751;

Adjektiva na *-ýmu* (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na *-ému* (celkem 5):

žádnému nepatří K 716, takovému ... stupkovi a tetřevu K 726, každému B₁ 731, spasiteli svému B₂ 751, proti synu svému B₂ 753;

Zájmena na *-ýmu* (celkem 0):

nevyskytují se;

Neutra dativ (celkem 7):

Adjektiva na *-ému* (celkem 5):

k jménu panenskému K 710, k obžerství ustavičnému K 713, k zatracení věčnému B₂ 745, k patření věčnému B₂ 754, k tomu předivnému divadlu B₂ 755;

Adjektiva na *-ýmu* (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na *-ému* (celkem 2):

slyšení mému K 712, *k mému tělu* B₂ 756;

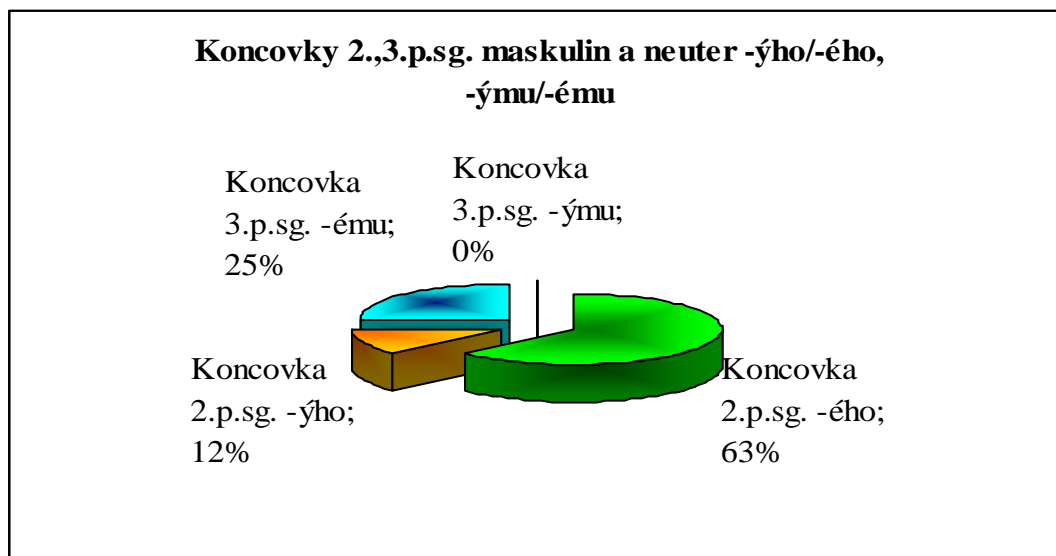
Zájmena na *-ýmu* (celkem 0):

nevyskytují se.

Tabulka koncovek 2.,3. p. sg. *-ýho/-ého, -ýmu/-ému*

koncovka	-ého	-ýho	-ému	-ýmu
2.p.sg. maskulina adjektiva	41	12	0	0
2.p.sg. neutra adjektiva	19	1	0	0
2.p.sg. maskulina zájmena	6	0	0	0
2.p.sg. neutra zájmena	4	0	0	0
3.p.sg. maskulina adjektiva	0	0	16	0
3.p.sg. neutra adjektiva	0	0	5	0
3.p.sg. maskulina zájmena	0	0	5	0
3.p.sg. neutra zájmena	0	0	2	0
celkem	70	13	28	0
součet všech	111			

Graf koncovek 2.,3. p. sg. *-ýho/-ého, -ýmu/-ému*

V **genitivu, dativu a lokálu singuláru** feminin ve složené tvrdé deklinaci adjektiv a zájmen jsme zkoumali výskyt a poměr koncovek *-é, -ý, -ej*. V případě koncovek *-é* a *-ý* se jedná opět o úženi⁴⁶. Koncovka *-ej* je nářečního původu jihozápadočeského. V našem textu jsme zaznamenali výskyt všech koncovek. Poměr koncovek v genitivu je *-é:-ý:-ej* 34:36:0, v dativu 4:1:16 a v lokálu 1:21:12. Celkově je tedy poměr výskytu těchto koncovek 40:57:28. Poměr ukazuje, že zde převládají tvary, které nekorigují s tehdejší dobovou normou. Jde o druhý případ ze dvou⁴⁷, kdy je situace užití koncovek odlišná od humanistického úzu. Číslovky skloňované podle vzoru *mladý* řadíme k adjektivům. Číslovku *jeden* k zájmenům, protože má zájmennou deklinaci. V následujícím přehledu uvedeme pro snadnější orientaci každý pád zvlášť. Nejdříve se budeme věnovat genitivu, poté dativu a nakonec lokálu.

Genitiv singuláru (celkem 70):

Adjektiva na *-é* (celkem 33):

odplaty věčné žádají K 710, *chvály lidské bráti nechtějí* K 710, *bojíce se přemocné ruky páně* K 712, *z hrdla svaté Kateřiny* K 717, *do přikryté temnosti smrti* K 719, *od věčné moudrosti* K 725, *slávy věčné* K 728, *den svaté panny Barbory* B₁ 730, *panic české země* B₁ 732, *z druhé strany* B₁ 734, *pro přímlyvy svaté panny Barbory* B₂ 755;

Adjektiva na *-ý* (celkem 25):

poklad církve svatý K 713, *obraz svatý Kateřiny* K 714, *do země tmavý* K 719, *svatý Kateřiny nástroj* K 723, *z vody perlový* B₁ 731, *pomoc jistý Heleny* B₂ 746, *tý všeobecný sítě svátek* B₂ 748;

Adjektiva na *-ej* (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na *-é* (celkem 1):

žádné rány B₂ 756;

Zájmena na *-ý* (celkem 11):

z tý příčiny K 712, K 724, *bez tý lampy* K 720, *bez svý Barbory* B₁ 738, *týto dnešní perlový brány* B₁ 739, *tý všeobecný sítě svátek* B₂ 748, *lilium jedný barvy* B₁ 732;

Zájmena na *-ej* (celkem 0):

nevyskytují se;

⁴⁶ Blíže o tomto jevu viz kapitola 3. Hláskosloví, podkapitola 3.4 Úženi *é > í/ý*.

⁴⁷ První případ jsme zaznamenali v lokálu singuláru maskulin a neuter v tvrdé deklinaci adjektiv a zájmen, viz výše.

Dativ singuláru (celkem 21):

Adjektiva na -é (celkem 4):

svaté Kateřině K 724, *k svaté panně Barboře* B₁ 736, *síti vpuštěné* B₂ 742, *svaté síti* B₂ 750;

Adjektiva na -ý (celkem 1):

proti třesavý zimnici B₁ 740;

Adjektiva na -ej (celkem 11):

k smrti věčnej K 713, *k skáze věčnej* B₂ 745, *k pravej svatej víře* K 728, *k nebeskej svobodě* B₂ 745, *k blahoslavenej věčnosti* B₂ 749, *k nebeskej anjelskej muzice* B₂ 752;

Zájmena na -é (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na -ý (celkem 0):

nevyskytují se;

Zájmena na -ej (celkem 5):

tej koruně panenskej K 715, *tej síti* B₂ 750, *tej philosophiíi* B₂ 753, *k tvej cti* B₁ 741, *k tej* B₂ 757;

Lokál singuláru (celkem 33):

Adjektiva na -é (celkem 0):

nevyskytují se;

Adjektiva na -ý (celkem 14):

v skalnatý Arábii K 708, *po přijatý víře* K 713, *v druhý ruce meč* K 714, *při svatý Kateřině* K 717, *o svatý Kateřině* K 727, *v tý bitvě a vojně Kristový* K 728, *po pravý svatý víře* B₁ 733, *v svátosti velebný* B₁ 738, *v strašlivý zimě smrti* B₂ 748, *na smrtný postýlce* B₂ 748;

Adjektiva na -ej (celkem 6):

po nebeskej vlasti K 710, *po širokej cestě* K 713, *na věčnej fundaci* K 714, *v francke zemij* B₂ 746, *po tý božskej muzice* B₂ 752, *o božskej trojici* B₂ 754.

Zájmena na -é (celkem 1):

na šíji své B₂ 756;

Zájmena na -ý (celkem 7):

v oný vlasti K 717, *na tý koruně* K 726, *v tý bitvě a vojně* K 728, *v tý perle* B₁ 739, *o tý síti svatý* B₂ 744, *po tý božskej muzice* B₂ 752, *v tý škole* B₂ 753;

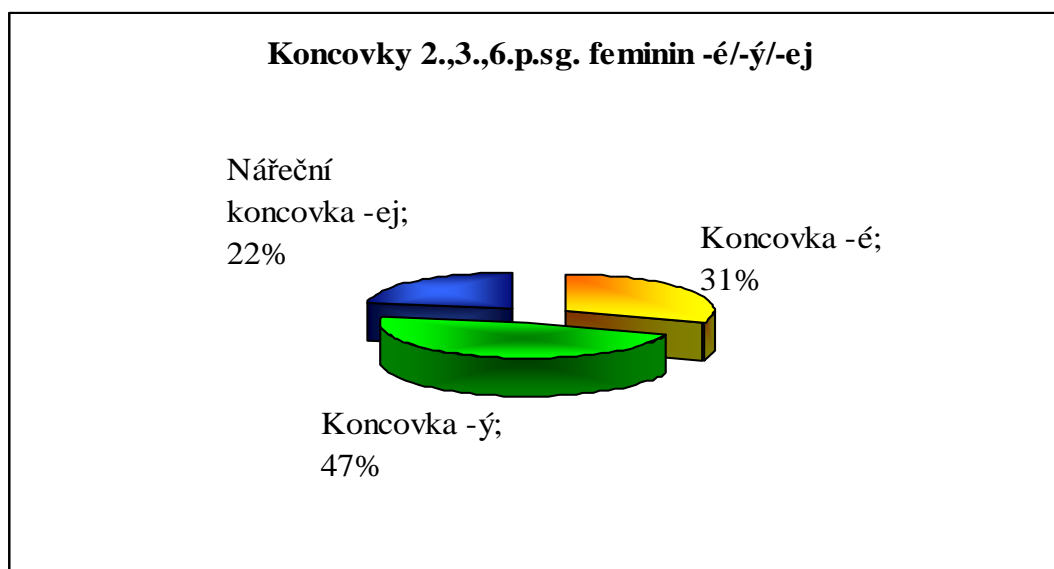
Zájmena na -ej (celkem 6):

o tej, o ktorej K 708, v svej věži B₂ 753, v tej philosophii B₂ 753, v tej theologii B₂ 753, v tej věži B₂ 754.

Tabulka koncovek 2.,3.,6. p. sg. -*é/-ý/-ej*

koncovka	-é	-ý	-ej
2.p.sg. adjektiva	33	25	0
2.p.sg. zájmena	1	11	0
3.p.sg. adjektiva	4	1	11
3.p.sg. zájmena	0	0	5
6.p.sg. adjektiva	0	14	6
6.p.sg. zájmena	1	7	6
celkem	39	58	28
součet všech	125		

Graf koncovek 2.,3.,6. p. sg. -*é/-ý/-ej*

V **nominativu** a **akuzativu plurálu** jsme zaznamenali vliv unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů. V našem textu se to týká všech rodů. U životných maskulin se tato tendence projevuje jednotným zakončením na -ý vedle častějšího -í. U feminin se projevuje unifikační tendence změnou koncovky -é na -ý. U neuter má tato tendence tři možnosti vyjádření. První rodově shodné zakončení má -á, dále se objevuje zakončení na -é (jako u maskulin neživotných a feminin) a třetí možnost je úžením vzniklé zakončení na -ý. Konkrétní příklady uvádíme v následujícím přehledu. U maskulin pro úplnost uvádíme místy i větnou souvislost, proto jsou odlišné formy zvýrazněné. U feminin a neuter zvýraznění není nutné uvádět.

Životná maskulina 1. p. pl. (celkem 15):

*kteří nejsou ani **samy** od sebe ani s ženami **poškrvněný** K 714, **jiný žádný** krom **neporušený panicové** K 714, **takový** nejsou **mučedníci** K 716, **šťastný, kteří putují** K 725, **ty nejmoudřejší Kristovo mudrci** K 725, **anjelové liliový** B₁ 732, **věrný Kristovo kupci** B₁ 732, **mnozí ... šťastný a bohatý** byli, **ano jistý od smrti věčné** B₁ 735, **nebeští patronové pravdivý ... pravý patronové** B₁ 736, **jiný svatí** B₁ 739, **velký páni** B₂ 742, **ty který ... postní lidé** jsou B₂ 748;*

Feminina 1. p. pl. (celkem 14):

*aby nazvaný byli **panny** K 710, **korunovaný** bývají (myšleno **panny**) K 714, **neporušený panicové a panny** K 714, **samý perle drahý** B₁ 731, **perle šacovaný** B₁ 734, **falešný perle ... pravý** B₁ 736, **svatý perle** B₁ 737, **vody povědomý** B₂ 744, **sítě spasitedlný** B₂ 747;*

Neutra 1.p.pl. (celkem 3):

*písma **svatý** K 726, **dobré zrna** B₁ 740, **slova tyto** B₂ 743;*

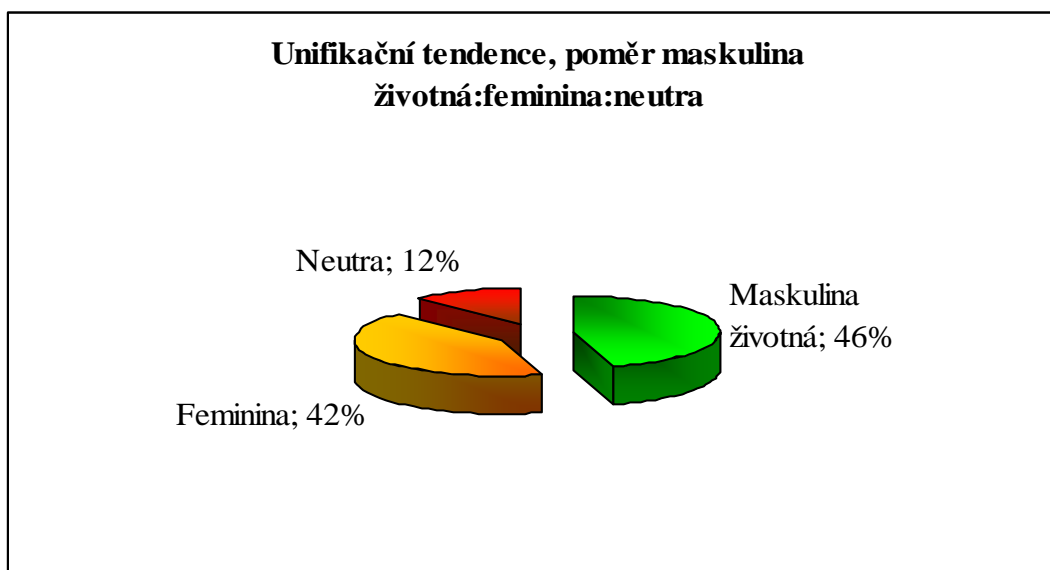
Neutra 4.p.pl. (celkem 1):

*své **muka** K 723.*

Tabulka unifikační tendence, poměr maskulina životná:feminina:neutra

rod	maskulina životná	feminina	neutra
1.p.pl.	15	14	3
4.p.pl.	0	0	1
celkem	15	14	4
součet všech	33		

Graf unifikační tendence, poměr maskulina životná:feminina:neutra

Posledním jevem v této části je **instrumentál plurálu** všech rodů složené tvrdé deklinace adjektiv a zájmen. V textu jsme se věnovali excerptci koncovek v tomto pádě, protože kromě spisovné formy koncovky *-ými* sem hojně proniká původně duálová koncovka *-ýma* z mluveného jazyka. Zaznamenali jsme i koncovky duálové. Celkově jsme objevili 34 slov v 7. p. pl. V přehledu uvádíme všechny rody společně.

Koncovka *-ými* (celkem 24):

dary nebeskými K 715, *s dobrými skutky* K 719, *jazyky lidskými i anjelskými* K 721, *jejími modlitbami* 2x K 723, *ostrými nožmi a špicemi* K 723, *plnými tlami* K 725, *s pannami moudrými* K 729, *mezi všemi perlami svatými pannami* B₁ 738, *mezi jinými pracemi* B₂ 742, *sítěmi svými* B₂ 744;

Duálová koncovka adjektivní a zájmenná *-ýma* (celkem 9):

s dlouhýma vlasy K 708, *s dobrýma skutky* K 719, *mezi jinými lidskýma pracemi* B₂ 742, *ozdobnýma sítěma* B₂ 745, *s jinýma svatýma ... nějakýma sítěma* B₂ 749;

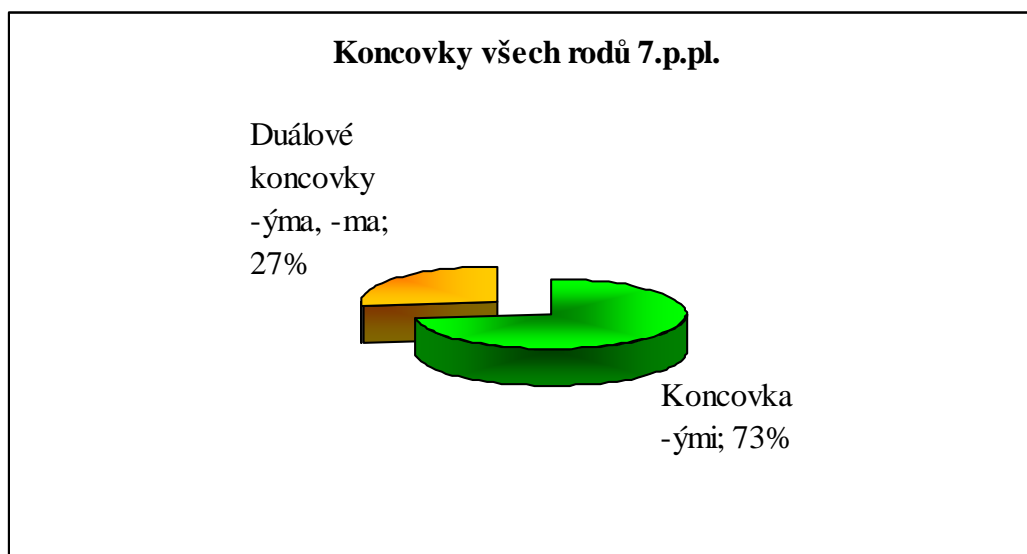
Duálová koncovka u číslovky *-ma* (celkem 1):

mezi dvouma kvítky B₁ 732 – zde je však unifikovaný základ *dvou-* podle genitivu a lokálu, což je také vliv lidové mluvy. Jen koncovka je duálová.

Tabulka koncovek 7. p. pl.

koncovka	7.p.pl.
-ými	24
-ýma, -ma	10
celkem	33

Graf koncovek 7. p. pl.

Přivlastňovací adjektiva

Tato adjektiva uvádíme zvlášť, protože mají své specifické vlastnosti. Přivlastňovací přídavná jména mají dvojí deklinaci. Buď se skloňují podle deklinace složené podle vzoru *mladý*, nebo jmenné. Dnes skloňujeme přivlastňovací adjektiva podle vzorů *otcův* a *matčín*, které jsou zbytky původní jmenné o- kmenové i a- kmenové deklinace. Jedná se o deklinaci smíšenou, kdy singulárové tvary (s výjimkou 7.p. sg.) mají deklinaci jmennou a plurálové tvary (kromě 1., 4. a 5. pl.) deklinaci složenou. Nicméně v barokních textech byla složená deklinace používána velice často, jmenná méně. Vedle těchto možností se v textech objevuje i nesklonná nářeční koncovka *-ovo*.

Naším úkolem je zjistit, které koncovky a v jaké míře autor používá. V textu jsme zaznamenali tři druhy koncovek přivlastňovacích přídavných jmen. Jedná se o koncovky deklinace složené, dále jmenné a o nářeční ustrnulý tvar na *-ovo*.

Z následujícího přehledu je zřejmé, že převládající je deklinace složená. Ostatní koncovky se vyskytují jen v malé míře. Číselný poměr těchto koncovek je 20:4:3.

Deklinace složená (celkem 20):

nevěsta beránková K 708, *nevěsta Kristová* K 713, *Kristovou víru* K 718, *Kristových nevěst* K 721, *Kristový vojně* K 728, *Kristové víry* B₁ 733, *Kristové perly* B₁ 738, *Kristová perlo* B₁ 740, *Kristový bohyně* B₂ 747, *Kristový smrti* B₂ 748;

Deklinace jmenná (celkem 4):

Krista perla B₁ 733, *Kristova perla* B₁ 731, *Kristova jména* B₂ 755, *nástroj zločincův* K 723;

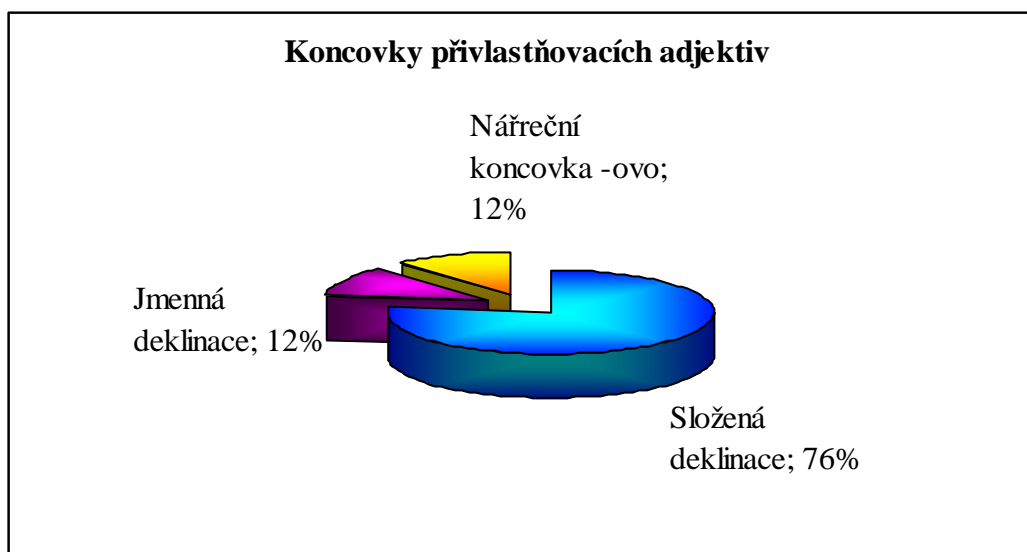
Nářeční koncovka *-ovo* (celkem 3):

Kristovo moudrost K 724, *Kristovo mudrci* K 725, *Kristovo kupci* B₁ 732;

Tabulka koncovek přivlastňovacích adjektiv

deklinace	počet
složená	20
jmenná	4
Nářeční koncovka -ovo	3
celkem	27

Graf koncovek přivlastňovacích adjektiv

4.2 Slovesné tvary

O slovesných tvarech z mluvnického hlediska pojednává časování (konjugace). Slovesné tvary dělíme na určité a neurčité. Mezi určité tvary patří všechny kromě infinitivu, přechodníků a příčestí, které jsou zařazeny ke slovesným tvarům neurčitým. Určité tvary mají schopnost vyjadřovat osobu, číslo, čas, způsob, rod, vid a třídu. Slovesné tvary dělíme na jednoduché (např. *jdu*) a složené (např. *šla jsem*) podle toho, z kolika částí se skládají.

V naší práci se zaměříme na vyjadřování příznakových tvarů, kterými jsou infinitiv, přechodníky, přítomný a minulý čas, podmiňovací způsob a trpný rod. V následujících částech se budeme postupně zabývat všemi zmíněnými tvary. Kde je to možné, zobrazíme výsledky statisticky a graficky.

4.2.1 Infinitiv

Infinitiv je neurčitý tvar slovesa a slovesný tvar jednoduchý. Slovanský infinitiv má koncovku *-ti*⁴⁸. Ve staré češtině kromě ní nacházíme také koncovku *-ci*. Dnešní spisovná čeština připouští koncovku *-t* (např. *spát*), *-ci* i *-ct* (např. *pomoci*, *pomocť*), infinitiv na *-ti* (např. *býti*) je považován za archaismus. Tvary zakončené na *-t* se v jazyce vyskytují od 2. pol. 14. stol. a od 16. stol. jsou stále častější.

Autor zkoumaných kázání tvořil infinitiv čtyřmi způsoby: zakončené na *-ti*, *-t*, *-cti* a *-sti*. Většina infinitivů je zakončena starší formou *-ti*. Ostatní formy zakončení mají výskyt pouze sporadický a kromě novějšího *-t* (jedná se o slovesa 4. slovesné třídy⁴⁹) jsou považovány za hyperkorektní a náleží k 1. slovesné třídě. Kazatel použil infinitiv celkově 151krát.

Zakončení na *-ti* (celkem 136):

spatřiti K 714, *vědětí* K 718, *zachovati* K 718 *býti* 3x K 719, *naplniti* K 723, *koupiti* B₁ 732, *znáti* B₁ 736, *ctíti* B₁ 739, *spasiti* B₁ 739, *loviti* B₂ 743, *omámiti* B₂ 744, *zalíbíti se* B₂ 745, *míti* B₂ 754, *jeti* B₂ 755;

⁴⁸ Lamprecht, A. - Šlosar, D. - Bauer, J., ibidem, s. 240.

⁴⁹ Pojednání o slovesných třídách viz níže.

Zakončení na -t (celkem 4)⁵⁰:

dobrořečit K 712, *oslepit* B₂ 744, *zlovit* B₂ 744, *chytit* B₂ 744;

Zakončení na -cti (celkem 10):

mocit K 710, *2x* K 714, K 717, *řícti* K 711, K 720, B₁ 732, B₂ 746, B₂ 752, *vyplecti* B₂ 745;

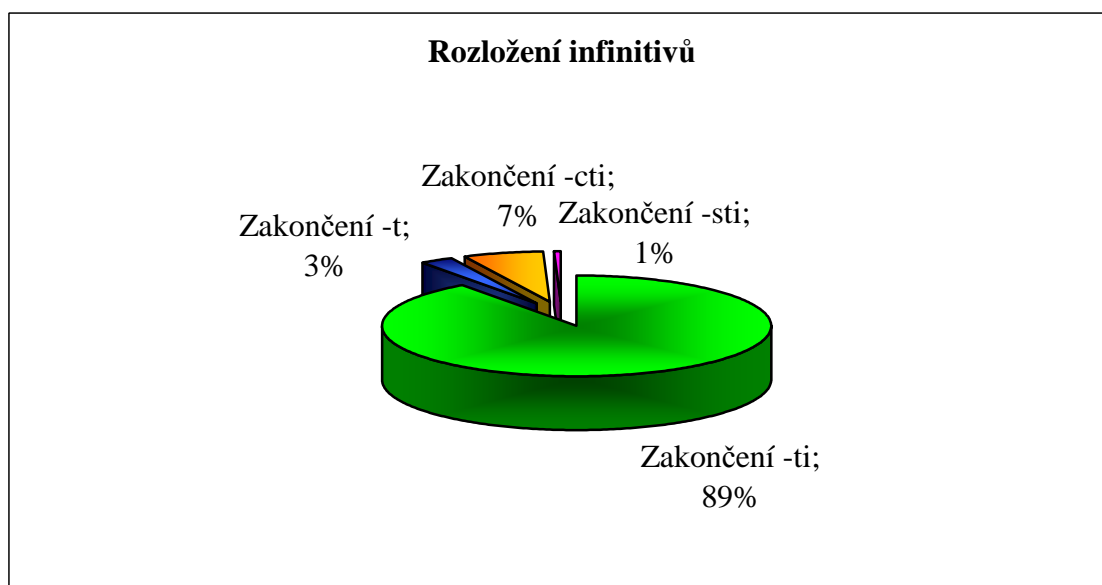
Zakončení na -sti (celkem 1):

vedsti B₂ 756 – sloveso zachovalo kořenou souhlásku *-d-*.

Tabulka infinitivů

infinitiv	-ti	-t	-cti	-sti
počet slov	136	4	10	1
celkem	136	4	10	1
součet všech	151			

Graf infinitivů

⁵⁰ Ani jeden z uvedených infinitivů není po slovese pohybu. V takovém případě by se jednalo o pozůstatky starého supina.

4.2.2 Prézens

Prézens patří k jednoduchým slovesným tvarům. Vyjadřuje děj, který se odehrává v okamžiku promluvy. Tvary sloves v přítomném čase určují paradigmata obsažená ve slovesných třídách. Po dlouhém vývoji slovesných tříd dnes rozlišujeme pět tříd podle kmene přítomného a dělíme je především podle kmenotvorné přípony, kterou najdeme ve 3. os. sg. indikativu přezenta. 1. třída je zakončena na *-e*. Patří sem vzory *nese, bere, maže, peče, umře*. 2. třída je zakončena na *-ne* a vzory jsou *tiskne, mine, začne*. 3. třída končí ve 3. os. sg. na *-je* a má vzory *kryje, kupuje*. 4. třída je zakončena na *-í* a patří k ní vzory *prosí, trpí, sází*. Poslední 5. třída má ve 3. os. sg. koncovku *-á*, vzor *dělá*. Do tříd nelze zařadit tzv. izolovaná slovesa, ke kterým patří *být, jíst, vědět, vidět, mít, chtít* a *jít*⁵¹. Některá z nich patřila k tzv. slovesům atematickým.

V našem textu budeme sledovat, jakým způsobem vyjadřuje autor přezens, která paradigmata se uplatňují a které koncovky používá u jednotlivých osob.

Nejprve se zaměříme na problematiku slovesných tříd. Jedná se o slovesa 4. třídy, která patří ke vzorům *prosí* a *trpí*, jsou však ve 3. os. pl. časována podle vzoru *sází*. Dále jsou to slovesa, která mají koncovku *-ejí* ve 3. os. pl. náležitě podle typu *sází*. Jedná se o slovesa *nescházet, pocházet* a *nacházet se*. Zároveň máme u těchto sloves i tvary s koncovkou *-í*.

Slovesa 4. třídy typu *prosití* časovaná podle vzoru *sází* (celkem 18):

blištějí B₁ 735, *cvičejí* K 725, *dychtější* K 710, *sloužejí* K 715, *snázejí* K 711, *tratějí* B₂ 753;

Slovesa časovaná podle vzoru *sází*, známá i z dnešní spisovné češtiny (celkem 6):

nacházejí B₁ 735, B₁ 739, B₂ 754, *nescházejí* K 717, *pocházejí* B₁ 733, *umějí* B₁ 739;

Koncovka *-í* např.:

se bliští B₁ 736, *se nachází* B₁ 731, B₁ 735, B₁ 738, *platí* K 710, *tratí* B₁ 735;

Dále jsme sledovali koncovku 3. os. pl., jestli zde proběhla ve všech případech diftongizace *ú > ou*. Můžeme konstatovat, že koncovku *-ou* používá autor téměř bezvýhradně. Našli jsme pouze jeden příklad, kde byla nediftongizovaná koncovka *-ú*.

⁵¹ Grepl, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. SPN, Praha 2003, s. 332.

Diftongizace *ú > ou* jednoznačně převládá – koncovka *-ú* (celkem 1):

zahrnú B₂ 749;

Diftongizace *ú > ou* (celkem 54 případů):

lezou K 719, *mohou* K 728, *nejsou* B₁ 731, *řeknou* B₂ 747, *ukážou* B₁ 739, *žerou* B₂ 745.

V 1 os. pl.⁵² jsme zkoumali výskyt koncovek *-me* nebo *-m*. Následující přehled ukazuje, že značně převládá koncovka *-me*.

Koncovka *-me* (celkem 38):

budeme K 714, B₁ 737, B₂ 748, *činíme* K 725, *dosáhneme* B₂ 758; *chováme se* K 716, *můžeme* B₁ 730, *odejdeme* K 719, *plyneme* B₂ 753, *poneseme* B₁ 737, *říkáváme* B₂ 751, *snášíme* K 716, *ukazujeme* K 719, *umíráme* B₂ 745.

Koncovka *-m* (celkem 2):

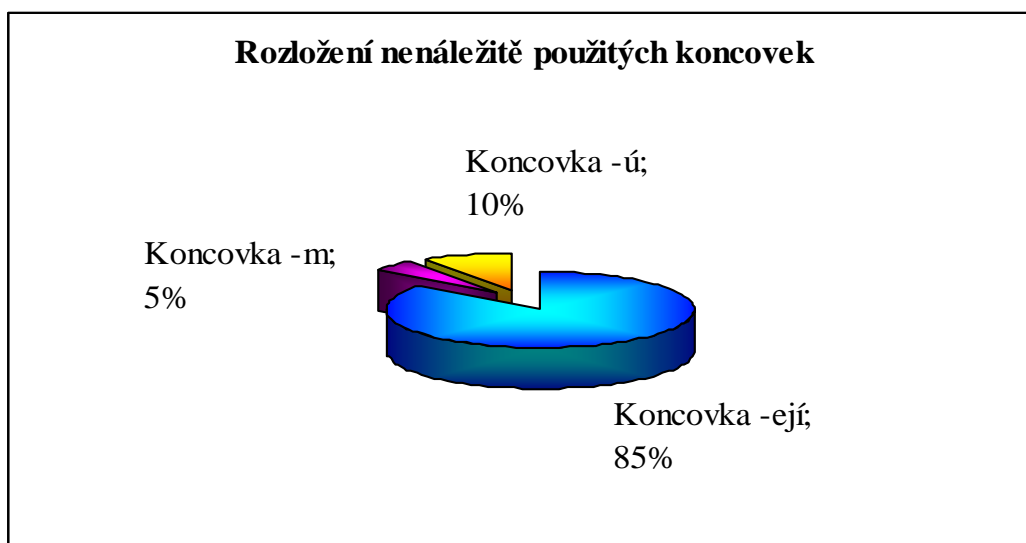
poběhnem K 712, *řeknem* B₂ 747.

Tabulka nenáležitě použitých koncovek

koncovka	3. os. pl.	1. os. pl.
-ejí	18	0
-ú	1	0
-m	0	2
celkem	19	2
součet všech	21	

⁵² Zahnujeme i koncovky sloves v budoucím čase.

Graf nenáležitě použitých koncovek

3. os. sg. indikativu přezenta slovesa *být* je až na dva případy vyjadřována tvarem *jest*. V oněch dvou případech jsme narazili na nově použitý, progresivní tvar *je* pro tuto osobu. Užití a tvary slovesa *být* v préteritu viz níže.

3. os. sg. *jest* (celkem 158):

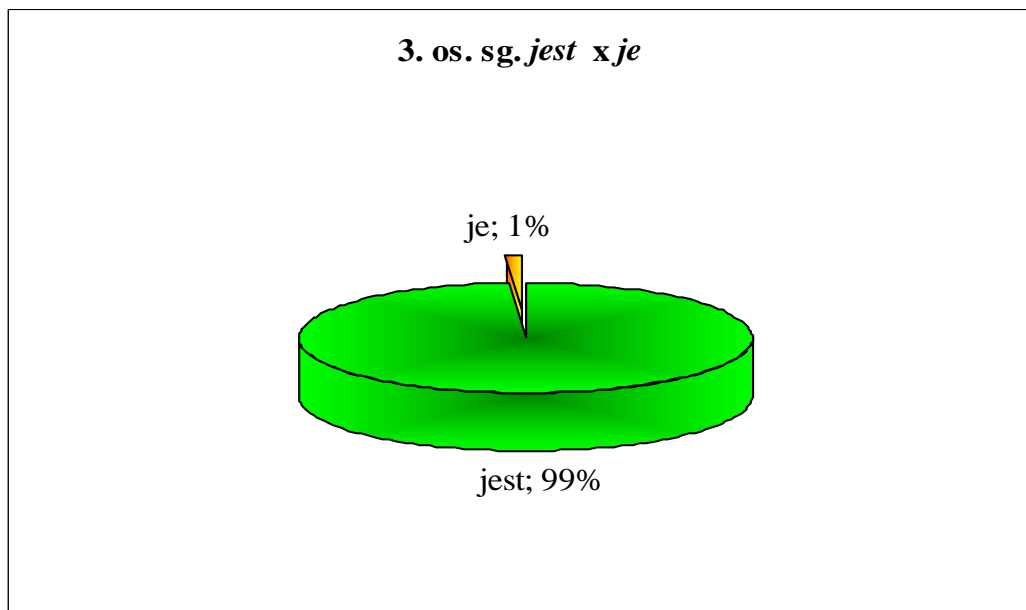
Den panenský jest dnes ... K 708; ... i snáž jest opustiti to, co máš ... K 711; ... křesťanův polovic jest moudrých ... K 711; ... obzvláštní jest patronka ... K 713; ... dnes jest boží jarmark ... B₁ 730; ... jest panna panen ... B₁ 732; ... co hrdlo: jest sídlo a stolice ... B₁ 737; ... síť jest sláva ... B₂ 744;

3. os. sg. *je* (celkem 2):

... ano dosti je silnej, za koho tak silná patronka oroduje B₂ 750; Co je to: to jest ... B₂ 757.

Tabulka *jest* x *je*

3. os. sg.	jest	je
počet slov	158	2
celkem	158	2
součet všech	160	

4.2.3 Přechodníky

Přechodníky řadíme k slovesným tvarům jednoduchým. Dnes jsou považovány jako archaické slovesné tvary a z běžné mluvy již vymizely. Přechodníky sloužily a slouží ke kondenzaci obsahu ve větě. Dělíme je na přítomné a minulé. Přítomný přechodník se tvoří od přítomného tvaru sloves nedokonavých příponami *-a* pro maskulina, *-ouc* pro feminina a neutra⁵³, *-ouce* pro množné číslo všech rodů od sloves 1. a 2. třídy, a příponami *-e*, *-íc*, *-íce* a jejich variantami od sloves 3., 4. a 5. třídy. Používá se pro děj současný s hlavním dějem. Přechodník minulé tvoříme z l-ového participia sloves dokonavých příponami *-v* pro maskulina, *-vši* pro feminina a neutra, *-vše* pro množné číslo všech rodů od sloves, jejichž kmen končí na samohlásku, a příponami *-o*, *-ši*, *-še* od sloves s kmenem na souhlásku, tedy zavřeným. Přechodník minulé vyjadřuje předčasnost před dějem hlavním.

V textu sledujeme, je-li použití přechodníků a jejich tvarů správné. Autor užívá oba druhy přechodníků, přítomný je častější. Některé tvary jsou užity nesprávně, tzn. neshodují se s rodem substantiva, k němuž se vztahují, ale ve většině případů byl použit příslušný tvar. V textu jsme našli celkem 34 přechodníky. Pro přehlednost uvedeme

⁵³ Původně měla neutra přechodníkové tvary shodné s mužským rodem.

zvlášť přechodníky přítomné a minulé. V rámci obou variant pak uvedeme tvary náležitě i nenáležité.

Přechodník přítomný (celkem 31):

Náležitě užití tvary (celkem 24):

*Jazyk bohu posvěcují, **řka**: ... K 712; ... avšak předce částku s Kristem míti chceme, který **jsa** z panny narozen ... K 718; Variujte se tehdy, které ještě až podnes ... nesete, abyste ... a bez bázně **kráčejíce** ve tmách a mezi syny ... **obcujíce** ... K 721; ... služebníci a ctitelové tak šťastný kupci jsou, aby tebe **hledajíce** našli a skrz tebe ... B₁ 740; ... všeckny řeky ... do něho **vejdouce** B₂ 753; Tím hlasem všickni přestrašeni **jsouce** co nejrychleji mohli ... B₂ 755; ... hned ten člověk dokonale zhojený ... do jakéhos města **přijeda** upřímo do kostela šel ... B₂ 756;*

Nenáležitě užití tvary (celkem 7):

*Svatá Kateřina ... a jedná z počtu moudřejch **vyjdouce** (vyjdouc)⁵⁴ proti ženichovi a nevěstě ... K 718; Co kolo: ... a jakkoliv ji neublížilo nic, **jsouc**⁵⁵ (jsa) jejími polámané modlitbami ... K 723; jimžto pohnutá dychtěla po pravý svatý víře ... až ji skrz Orijena **dosáhnouce** (dosáhnouc) a roznícena **jsouce** (jsouc) jak křtu ... B₁ 733; ... tím více se ten hlas rozmáhal **volajíce** (volaje) jako prve ... B₂ 755; Tu počala ta hlava mluvit, **řka** (řkouc) ... B₂ 755;*

Přechodník minulý (celkem 3):

Náležitě užití tvary (celkem 2):

*... **pohleděv** vzhůru Ježíš na Záchea, řekl ... B₂ 743; **I podiviv se**, řekl ... B₂ 755;*

Nenáležitě použité tvary (celkem 1):

*Podobno a činění jest království nebeské desíti pannám, které **vzavši** lampy své vyšli jsou proti ženichovi a nevěstě ... K 709.*

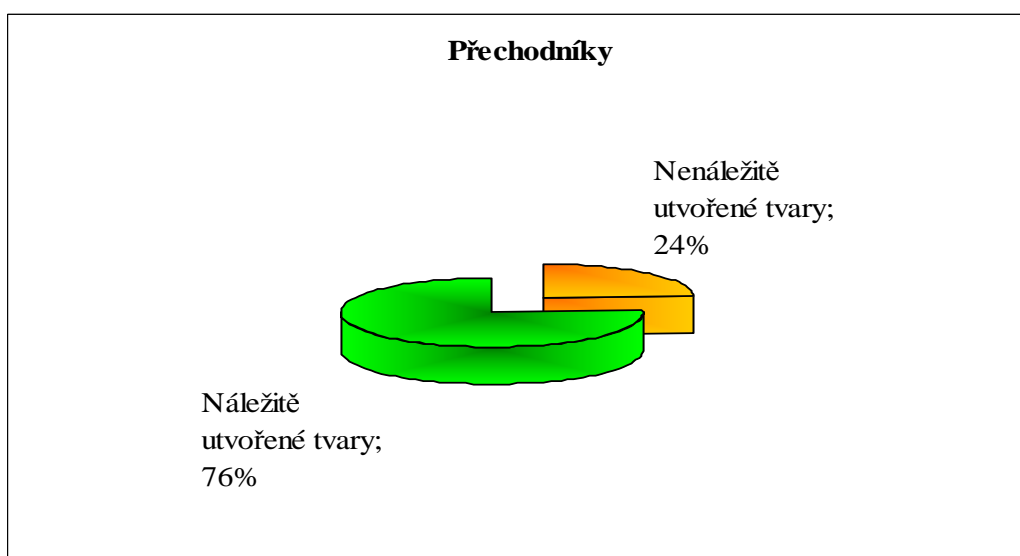
⁵⁴ V závorkách uvádíme správné tvary přechodníků.

⁵⁵ Považujeme za chybu, protože dříve platily pro rod střední koncovky rodu mužského.

Tabulka přechodníků

přechodník	nenáležitý	náležitý
minulý	1	2
přítomný	7	24
celkem	8	26
součet všech	34	

Graf přechodníků

4.2.4 Préteritum

Préteritum označuje minulý čas a řadíme je ke slovesným tvarům složeným. Vyjadřuje děj, který se odehrál před okamžikem promluvy. Tvoříme ho spojením přičestí I-ového, s určitými tvary indikativu prezenta slovesa *být* (např. *šla jsem, psali jsme*). Ve 3. os. sg. i pl. se tvar slovesa *být* vypouští. Přípony jsou *-l, -la, -lo* pro singulár, *-li, -ly, -la* pro plurál. V singuláru maskulin docházelo u sloves se zavřeným kmenem k vypouštění přípony *-l*, což je v současné češtině považováno za znak běžné mluvy nespisovné.

V našich textech se minulý čas vyjadřuje takto. Téměř ve všech tvarech 3. os. sg. a pl. již autor neužívá archaické pomocné sloveso *býti*. Výjimku tvoří pouze 4 případy, kdy je ve 3. os. sg. a pl. pomocné sloveso použito. Přípona *-l* v jednotném čísle maskulin nebyla nikde vypuštěna. Celkem jsme našli 172 slovesné tvary v préteritu.

Minulý čas bez pomocného slovesa *býti* pro 3. os. sg. a pl. a další příklady (celkem 168):

Amen pravím vám, odplatu přijali svou. K 710; *Nemoudré jsou tehdy v tom ... v zachování neporušenosti své jsou podnikli a v větším tom boji zvítězili ... prohráli ... ztratili.* K 711; *Ruka páně se mě dotkla.* K 712; *... po cestě tvých přikázání běžel jsem.* K 712; *Svatá Kateřina ... vyšla ... uvedla ... přivedla.* K 720; *... korunku neporušených panen ztratili jste ...* K 722; *Svatá panna Barbora posla z pohanské skořábky ...* B₁ 733; *Rovně jako David od Saule zlého ducha odehnal* B₁ 740; *Proč okolo moře tak často chodil Pán Ježíš ...* B₂ 743; *Věrné duše ... porážeti navykl ...* B 745; *Žena samaritánka, která přišla ... vrátila se ...* B₂ 746; *Pravil jsem nahoře a před tím ...* B 752.

Minulý čas s pomocným slovesem *býti* pro 3. os. sg. a pl. (celkem 4):

Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám, které ... vyšli jsou proti ženichovi a nevěstě ... K 709; *Nemoudré jsou tehdy v tom ... v zachování neporušenosti své jsou podnikli a v větším tom boji zvítězili ...* K 711; *... že jest byla dcera krále Costa.* K 724, *Ano celé království jsou zlovili mnohé svaté ženy* B₂ 747.

Tabulka pro minulý čas

minulý čas	nenáležitý	náležitý
všechny osoby	4	168
celkem	4	168
součet všech	172	

Graf minulý čas

4.2.5 Kondicionál v rámci optativu

Kondicionál označuje podmiňovací způsob. Patří k slovesným tvarům složeným. Jeho základní význam spočívá v tom, že vyjadřuje nereálnost obsahu děje. Tvoříme jej pomocí spojení l-ového participia s tvary *bych, bys, by, bychom, byste, by*⁵⁶ (např. *šla bych, spali by*).

Optativ je slovesný způsob (stejně jako indikativ, imperativ a konjunktiv), který se vyskytuje v indoevropských jazycích a vyjadřuje přání nebo možnost děje. V některých jazycích zůstal zachován⁵⁷, jinde splynul s podmiňovacím způsobem, jinde úplně vymizel. V češtině tvoříme optativ spojením částice a kondicionálu (např. *Kéž by bylo hezky!*).

V textu se zaměříme na vyjadřování a tvary podmiňovacího způsobu. Uvedeme zvlášť příklady pro „obyčejný“ podmiňovací způsob a zvlášť příklady pro optativ. Příklady vždy uvedeme se spojovacím výrazem. Nalezli jsme tyto tvary kondicionálů po-

⁵⁶ Historicky jde o tvar aoristového plusquamperfekta (Lamprecht, A. - Šlosar, D. - Bauer, J., ibidem, s. 245).

⁵⁷ Tvoří se od všech slovesných kmenů různými koncovkami, které mají jeden společný znak. Tímto znakem je samohláska *-i-*, která tvoří diftong s tematickým vokálem (<http://greek.herme.net/node/107>).

mocného slovesa *býti*: pro 1. os. sg. *bych*, pro 3. os. sg. *by*, pro 1. os. pl. *bychom*, pro 2. os. pl. *byste* a pro 3. os. pl. *by*. 2. os. sg. se v kondicionálním tvaru v našem textu nevyskytuje. Celkem se v našem textu vyskytuje 79 kondicionálových slovesných tvarů.

Podmiňovací způsob (celkem 74):

Pošle syn člověka anjely své, aby sebrali z jeho království všeckna pohoršení ..., kteréby sbírání byli K 710; *A zdaž z nás není mnoho takových duchovních panen ..., aby nazvaný byli panny ...* K 710; *... odvrát' oči mé, abych neviděl marnosti.* K 712; *Jakby ale rozšafná a moudrá byla ...* K 714; *... vydám-li tělo tak, aby hořelo ...* K 721; *... lampu panenství vašeho nesete, abyste ... nerozrazili ... nerozlili ... neztratili.* K 721; *... bychom na knihu dvojí svatý Kateřiny pohlídli.* K 724; *... kterou perlu dnes, abyste koupili, vás žádám a volám.* B₁ 731; *... a aby šťastně umřel ... a aby ona jemu ráčila býti milostivou patronkou ...* B₁ 736; *... aby ukázal, jakýby byl lovení milovník.* B₂ 742; *... coby dlé její rady a navržením nečinili ...* B₂ 747; *... aby ty, kteří ji sobě hleděli ... cítili ...* B₂ 749; *... jakby řícti chtěl ...* B₂ 752; *... tak smrt zarazí mysl, by nebyla rozpustilá.* B₂ 753.

Převládá kondicionál přítomný v rodě činném, jen jednou se vyskytl v rodě trpném (*pohoršení ..., kteréby sbírání byli* K 710); jen jedinkrát se vyskytl kondicionál minulý: *zač by ji na Bohu byl zasloužil ...* K 728;

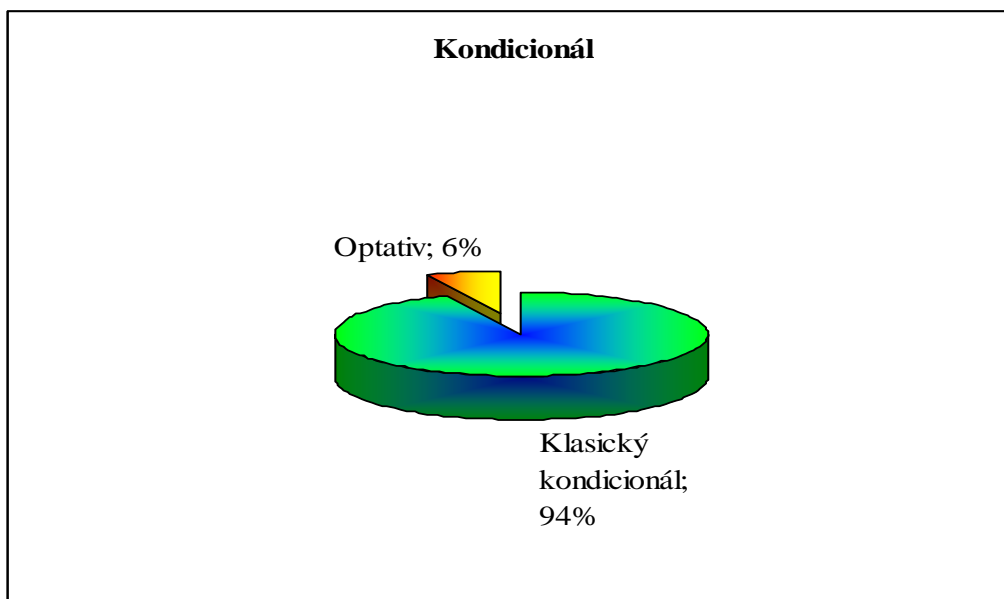
Optativ (celkem 5):

Buďme vždy pohotově, aby, když pán přijde ... vešli s ním na tu ... kde bychom ... a slávy neskonale od něho došáhli korunu věčnou ... K 729; *O můj Bože! Kdyby tu práci vynaložili a hledali nebeských perel, cožby šťastný a bohatý byli, ano jistý od smrti věčné.* B₁ 735; *... když i my skonáme, dej, bychom skrz tebe do nebe vešli.* B₁ 739.

Tabulka kondicionálu

kondicionál	klasický	optativ
použití jako	74	5
celkem	74	5
součet všech	79	

Graf kondicionálu

4.2.6 Opisné tvary pasivní

Trpný rod řadíme ke složeným slovesným tvarům, jinak též k tvarům opisným. Tvoříme je spojením tvarů slovesa *být* s pasivním příčestím (např. *je tištěn, bude psán, byl viděn*). Opisné tvary pasiva pronikaly do textů vlivem latinské větné stavby. Dnešní způsob vyjadřování pasivních tvarů se ustaluje až v 17. a více pak v 18. století.

Nyní nás bude zajímat, jak vypadá pasivum v našem textu. Mimo spojení plno-významového slovesa se slovesem *býti* nacházíme v textu spojení s pomocným slovesem *bývati*. Zvlášť uvedeme tvary, kdy se trpný tvar vyskytl ve spojení s infinitivem. Celkem jsme našli 52 tvary opisného pasiva.

Trpný rod s pomocným slovesem *býti* (celkem 34):

Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám ... K 709; ... **zlý s dobrými, zatracení s vyvolenými promícháni jsou** ... K 710; ... **jeden díl spasen, druhý bude zatracen**. K 711; ... **do jezera pekelného byli zahráni** K 722; ... **čtení kněh ... jest** všem **k spasení vystaveno** ... K 726; ... **korunován jedině ten, od něhož náležitě a řádně bude**

boj **dokonán**. K 728; ... až skrz ni v milosti boží **jsou postaveni**. B₁ 736, **Podobno jest království nebeské síti** ... B₂ 742;

Trpný rod s pomocným slovesem *bývati* (celkem 7):

*Jsou zajisté mnozí zdrženlivý, kteří tebe od hovadských žádosti ostríhají a nádejší vnitřní **bývají vedeni**, tělo kárají* ... K 710; ... *ty totižto, kterou **korunovaný bývají** ty samy toli-ko* ... K 714; ... *na nebi svatí **obveseleni bývají** a ... **obdařeni***. K 715; ... *a kohokoliv zloví, **spasen bývá***. B₂ 754.

Infinitiv v trpném rodě (celkem 12):

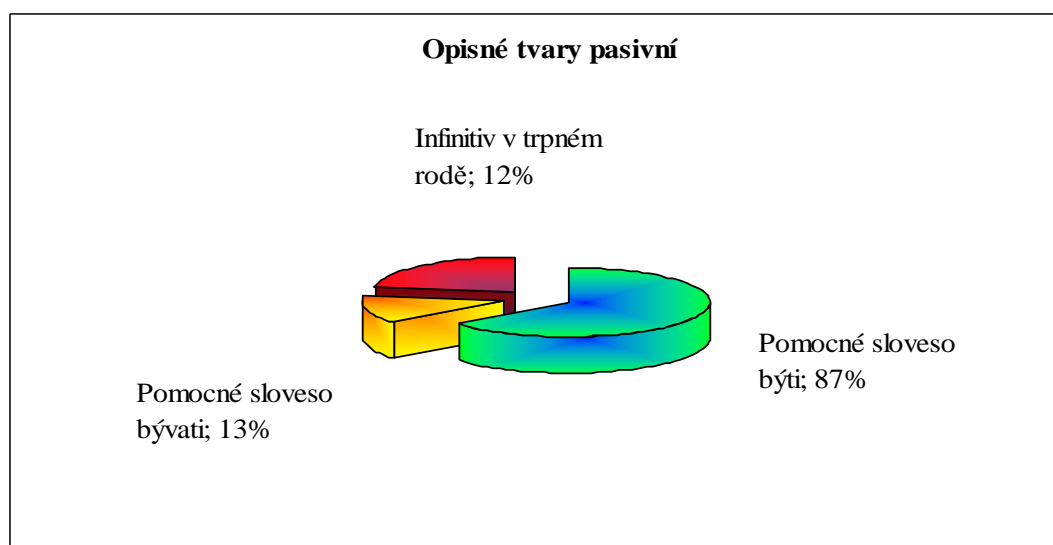
*Ale jsou naproti i mnozí, kteří ... a za ně zde **ctění a vážení i chválení býti** chtějí* ... K 710; ... *jedno s druhém **spojeno býti** musí* ... K 719; ***Chtějí býti řečeni** mudrci* ... K 726; ... *tou sítí **zloven** ... do nebe skrz svatou Barboru **přiveden býti***. B₂ 754; ... *abych se mohl spovídati a velebnou svátostí **opatřen býti***. B₂ 756;

Pasivní imperativ typu *buď nachystán, buďte zbožni* apod. se v našem textu nevyskytuje.

Tabulka opisných tvarů pasivních

pasivum	býti	bývati	spojení s infinitivem
pomocné sloveso	34	7	12
celkem	34	7	12
součet všech	53		

Graf opisných tvarů pasivních

4.3 Závěr tvarosloví

V této kapitole shrneme poznatky, které jsme získali v oblasti tvarosloví z kázání Ondřeje Františka Jakuba de Waldta. Tvarosloví jsme rozdělili na dvě části, deklinaci jmen a konjugaci sloves včetně ostatních slovesných tvarů. V obou částech jsme se zaměřili především na příznakové jevy. Výsledky bádání ukázaly, že po stránce tvaroslovné následují de Waldtova kázání pouze s menšími odchylkami spisovnou humanistickou normu (stejně jako v hláskosloví).

U podstatných jmen je situace následující. V nominativu plurálu maskulin a neuter jsme zjistili, že nejčastěji používanou koncovkou je **-ové**. Vyskytuje se jak u životných (např. *anjelové* B₁ 732, *panicové* K 714, *patronové* B₁ 736, *synové* K 719), tak i u neživotných maskulin (*labyrintové* K 726, *skutkové* K 710, K 721). Dále byly užity koncovky **-i** (např. *havíři* K 719, *služebníci* B₁ 740, *sprostáci* K 725), výjimečně **-y** u pojmenování živočišných (*struhy* B₂ 745 = pstruhy), **-í** (např. *blázní* 2x K 725, *hospodář* B₁ 735, *lidí* B₂ 747, *patroní* B₁ 736) a **-é** (např. *křesťané* K 711, *lidé* K 715). Zajímavostí je, že podstatné jméno *lidé* se v textu objevilo v tomto pádě se třemi různými koncovkami (např. *lidí* B₂ 747=tvar podle i-kmenů mužských, *lidé* K 715 = tvar s koncovkou od jmen konsonantických a *lidi* B₂ 747 = tvar s koncovkou podle i-kmenů ženských, převzatý z běžné mluvy). V genitivu plurálu maskulin a neuter byla nejfrekventovanější starší koncovka **-ův** (např. *apoštolův* B₁ 738, *darův* K 713, *hříšníkův* B₁ 739, *mudrcův* K 727, *neřáďův* B₂ 742, *řečníkův* K 724). Novější koncovka **-ů** (*kurů* B₂ 749, *hříchů* B₂ 756) se vyskytla jen ojediněle. Máme doklady i pro její krátkou variantu **-u** (*haltýřů* B₂ 744, *patronu* B₁ 731, *smyslu* K 711, *světu* B₁ 734). V lokálu plurálu maskulin a neuter se obě koncovky **-ích** (např. *na smyslých* K 713, *o hříších* K 729, *po muzikantích* B₂ 751) i **-ech** (např. *v písmech* K 709, *v ustech* K 710) vyskytují téměř ve stejné míře. V instrumentálu plurálu maskulin a neuter se nejvíce vyskytují tradiční koncovky (např. *hříchy* K 713, *instrumentí* B₂ 751, *kvítky* B₁ 732, *strašidly* B₁ 737, *s vlasy* K 708). V menší míře jsme zaznamenali koncovky **-mi** (např. *lidmi* B₁ 735 ; *mužmi* K 714, *nožmi* K 723) a **-ma** (např. *lidma* K 711). Objevili jsme i několik jmen, která měla v určitých pádech odlišnou deklinaci (např. *kazatela* K 708, *za přátely své* K 720), nebo jinou koncovku než obvykle (*v létu* B₂ 749), nebo se v singuláru vůbec neskloňovala (*bez lilium* B₁ 732).

Odlišnou deklinaci některých jmen jsme zjistili i u feminin (např. *na dušech* B₂ 745, *ke dveřům* B₂ 749). Latinské přejímky typu *lamentací* adaptované na českou deklinační soustavu jsme objevili ve dvou případech (*na fundaci* K 715, *v litaniích* B₁ 738). U jmen skloňovaných podle vzorů *duše* a *kost* jsme v některých pádech (genitiv singuláru i plurálu, lokál singuláru a instrumentál singuláru) zjistili krácení (např. *duši* K 710, *ctnosti* K 711, *před smrti* K 724, *horlivosti* B₂ 756, *cti* B₂ 757), nebo nadbytečné dloužení (např. *v Arábii* K 708, *po vlastí* K 710, *po vůní* K 712, *od vlastí* K 722). V instrumentálu plurálu se nejčastěji vyskytla koncovka *-ami* (např. *s knihami* K 726, *s pannami* K 729, B₁ 738, *mezi larvami* B₁ 737). Dále jsme při excerpci objevili další tři koncovky – *-mi* (např. *rozkošmi* B₂ 742), *-emi* (např. *špicemi* K 723, *pracemi* B₂ 742, *sítěmi* B₂ 744) a *-ma* (např. *sítěma* B₂ 743, B₂ 745, B₂ 749).

U adjektiv jsme zjistili tyto tvaroslovné rysy. Nejprve jsme se zaměřili na tvrdá adjektiva, ke kterým jsme zařadili i zájmena a číslovky se složenou deklinací. V lokálu singuláru maskulin a neuter jsme zaznamenali úženi koncovek *é > í/ý* v tomto poměru: *-ém* : *-ým* 7:10. Úženi jsme objevili i v genitivu a dativu singuláru maskulin a neuter. Poměr koncovek je následující: *-ého* : *-ýho* 70:13 a *-ému* : *-ýmu* 28:0. U feminin jsme se zaměřili na stejné pády. Kromě zúžených koncovek jsme objevili i nářeční koncovku *-ej*. Poměr koncovek tedy vypadá takto: 2.sg. *-é* : *-ý* : *-ej* 34:36:0, 3.sg. *-é* : *-ý* : *-ej* 4:1:16 a 6.sg. *-é* : *-ý* : *-ej* 1:21:12.

V nominativu a akuzativu plurálu všech rodů se projevila unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů. V nominativu se tato tendence týká maskulin životných, feminin i neuter (např. *jiný žádný krom neporušený panicové* K 714, *neporušený panicové a panny* K 714, *písma svatý* K 726, *anjelové liliový* B₁ 732, *věrný Kristovo kupci* B₁ 732, *falešný perle ... pravý* B₁ 736, *dobré zrna* B₁ 740, *slova tyto* B₂ 743, *sítě spasitedlný* B₂ 747), v akuzativu pouze jednoho případu neuter (*své muka* K 723).

V instrumentálu plurálu adjektiv i zájmen téže deklinace všech rodů jsme nejčastěji našli koncovku *-ými* (např. *s pannami moudrými* K 729, *mezi všemi perlami svatými pannami* B₁ 738, *mezi jinými pracemi* B₂ 742). Méně frekventovaná byla koncovka *-ýma* (např. *s dobrýma skutky* K 719, *mezi jinými lidskýma pracemi* B₂ 742, *ozdobnýma sítěma* B₂ 745). V 1 případě jsme zaznamenali duálovou koncovku *-ma* (*mezi dvouma kvítky* B₁ 732).

Po tvrdých adjektivech jsme zkoumali přivlastňovací přídavná jména. Autor užil tři druhy koncovek. Jejich poměr je následující: koncovky složené deklinace:koncovky jmenné deklinace:nářeční koncovka *-ovo*: 20:4:3.

Rozlišování životnosti nečiní autorovi problémy. Pouze v jednom případě neodpovídá tvar adjektiva svému řídicímu substantivu – *nebezpečné labyrintové, do kterých ...* K 720. Zde autor použil zživotňující koncovku *-ové* pro neživotné maskulinum. Tomu by měla odpovídat koncovka předcházejícího adjektiva, tudíž by na tomto místě měl být tvar *nebezpeční labyrintové*. Můžeme se tedy domnívat, že autor sice použil koncovku typickou pro životná maskulina, ale zároveň si uvědomoval neživotnost daného maskulina, kterou vyjádřil v koncovce adjektiva. Další verzí může být fakt, že během tisku došlo v tomto místě k tiskové chybě.

Jako další tiskovou chybu můžeme považovat spojení *jedno s druhém* K 719. Správně by měl tvar vypadat *jedno s druhým*. Zároveň se ale nabízí možnost, že zde došlo k interferenci koncovek lokálu a instrumentálu singuláru maskulin a neuter.

Tři nesprávné tvary jsme zaznamenali u přivlastňovacího zájmena *náš*. V genitivu singuláru jde o spojení *původ tyto naše dnešní drahý perle* B₁ 734 a *dlé možnosti naše* B₁ 737. Tvar zájmena by zde v obou případech měl být *naší*. Může se zde opět jednat o tiskovou chybu. Jako další se nabízí možnost, že tento tvar sem pronikl vlivem hyperkorektní snahy o spisovnost. V lokálu singuláru jsme objevili spojení *na hrdle naším* B₁ 737. Tvar zájmena měl správně být *našem*. Je možné, že se sem tento tvar dostal vlivem prolínání zájmeného skloňování se skloňováním složeným podle vzoru *jarní*. Nebo se může opět jednat o tiskovou chybu.

V tvarosloví slovesných tvarů jsme nejdříve zkoumali formy infinitivu. Nalezli jsme čtyři tvary infinitivu. Nejčastější formou byl infinitiv zakončený na *-ti* (např. *spatřiti* K 714, *naplniti* K 723, *koupiti* B₁ 732, *spasiti* B₁ 739, *loviti* B₂ 743, *omámiti* B₂ 744 apod.). Ostatní formy se vyskytly v menší míře, *-cti* (např. *mocti* K 710, *řicti* K 711, *vyplecti* B₂ 745), *-t* (např. *dobrořečit* K 712, *oslepít* B₂ 744, *zlovit* B₂ 744, *chytit* B₂ 744), *-sti* (*vedsti* B₂ 756).

U přítomných tvarů jsme zjišťovali vliv vzoru *sází* na tvary sloves 4. slovesné třídy ve 3. os. pl. Příznaková koncovka *-ejí* se vyskytla u 24 sloves, ovšem u některých nenáležitě (např. *cvičejí* K 725, *blišťejí* B₁ 735, *tratějí* B₂ 753), náležitá je např. u sloves *nacházejí* B₁ 735, *nescházejí* K 717, *pocházejí* B₁ 733. U některých z těchto sloves jsme ve 3. os. pl. zaznamenali koncovku *-í* (např. *se bliští* B₁ 736, *se nachází* B₁ 731, *tratí* B₁ 735). Ve 3. os. pl. jsme v jednom případě zaznamenali nediftongizovanou koncovku *-ú* (*zahrnú* B₂ 749). Poměr tvarů sloves v 1. os. pl. je *-me* : *-m* 38:2. U slovesa *býti* jsme si všimli poměru *jest* : *je* ve 3. os. sg. v jeho sponové funkci v přísudku jmenném. Vysoce převládá starší tvar *jest*, a to v poměru 158:2.

Co se týká použití přechodníků, využíval autor více přechodníky přítomné. Některé tvary neodpovídaly řídicímu jménu (např. *Svatá Kateřina ... a jedná z počtu moudřejch vyjdouce* K 718, *Tu počala ta hlava mluvit, řka ...* B₂ 755, *Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám, které vzavši lampy své vyšli jsou proti ženichovi a nevěstě ...* K 709), ale v naprosté většině byl přechodník použit náležitě.

Ve čtyřech případech bylo ve 3. osobě sg. i pl. v préteritu nenáležitě použito pomocné sloveso (*Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám, které ... vyšli jsou proti ženichovi a nevěstě ...* K 709, *Nemoudré jsou tehdy v tom ... v zachování neporušenosti své jsou podnikli a v větším tom boji zvítězili ...* K 711, *... že jest byla dcera krále Costa.* K 724, *Ano celé království jsou zlovili mnohé svaté ženy.* B₂ 747). V ostatních 168 případech bylo již pomocné sloveso ve všech osobách užito náležitě (např. *Ruka páně se mě dotkla.* K 712; *... po cestě tvých přikázání běžel jsem.* K 712; *Svatá Kateřina ... vyšla ... uvedla ... přivedla.* K 720; *... korunku neporušených panen ztratili jste ...* K 722).

Kondicionál jsme zaznamenali v 79 případech, z toho 5 ve formě optativu (*Budme vždy pohotově, aby, když pán přijde ... vešli s ním na tu ... kde bychom ... a slávy neskonale od něho došli korunu věčnou ...* K 729, *O můj Bože! Kdyby tu práci vynalezli a hledali nebeských perel, cožby šťastný a bohatý byli, ano jistý od smrti věčné.* B₁ 735, *... když i my skonáme, dej, abychom skrz tebe do nebe vešli.* B₁ 739).

V textu jsme zjistili 52 tvary opisného pasiva. Je tvořeno třemi způsoby. První je tvořen pomocí pomocného slovesa *býti* (např. *... jeden díl spasen, druhý bude zatracen.* K 711, *... až skrz ni v milosti boží jsou postaveni.* B₁ 736, *Podobno jest království nebeské síti ...* B₂ 742), druhý pomocí *bývati* (např. *Jsou zajisté mnozí zdrženliví, kteří tebe od hovadských žádosti ostříhají a nádejší vnitřní bývají vedeni, tělo kárají ...* K 710, *... na nebi svatí obveseleni bývají a ... obdařeni.* K 715, *... a kohokoliv zloví, spasen bývá.* B₂ 754) a třetí formou trpných infinitivů (např. *... jedno s druhým spojeno býti musí ...* K 719, *... abych se mohl spovídati a velebnou svátostí opatřen býti.* B₂ 756).

Z uvedených příkladů můžeme vyvodit závěr, že de Waldt se stejně jako v oblasti hláskosloví snaží dodržovat stanovenou humanistickou spisovnou normu. Samozřejmě jsme v textu objevili i jevy, které normě neodpovídají. Jejich výskyt je však pouze ojedinělý, proto můžeme text hodnotit jako jazykově poměrně kvalitní. Vyjádře-

no v procentech⁵⁸ : u substantiv normě odpovídá 97% tvarů a neodpovídají 3% a u adjektiv normě odpovídá 59%, neodpovídá 31% a nářečím bylo ovlivněno 10%.

⁵⁸ Procentuálně se nám podařilo zohlednit pouze substantiva a tvrdá adjektiva.

5. Lexikální stránka kázání

V této kapitole uvedeme přehled lexikálních prostředků, které byly v našem textu užity. Pro všechny jazyky je typické přejímání slov z cizích jazyků. Tato slova tvoří ve všech jazycích početnou a důležitou složku. Přejímání umožňují hospodářské, kulturní a politické styky. Barokní doba je známá svou puristickou snahou o počesťování přejatých slov. Naším úkolem je zjistit, jak se s tímto faktem vyrovnává kazatel de Waldt ve svých kázáních.

Zaměříme se na tři oblasti – germanismy, latinismy a expresivně zabarvená slova. Z nalezených příkladů vytvoříme abecedně řazený slovník, který bude u každého hesla informovat o významu, místu a frekvenci výskytu daného slova. Heslo bude vždy uvedeno u podstatných jmen v nominativu singuláru a s koncovkou genitivu sg., u přídavných jmen v nominativu singuláru v mužském rodě a u sloves v infinitivu. Každé heslo počítáme pouze jednou, protože údaj o frekvenci⁵⁹ je součástí slovníku⁶⁰. Ve slovníku uvádíme pouze tři slovní druhy, kterých se přejímky týkají. Hesla budou seřazena následovně – podstatná jména, přídavná jména, slovesa. Hesla zařazujeme podle toho, z kterého jazyka byla do češtiny přejata, a ne podle toho, z kterého jazyka pocházejí. Nakonec pro názornost vyjádříme výsledky výzkumu statisticky a graficky.

Germanismy

Germanismy jsou slova přejatá z němčiny. Tato slova byla puristickou snahou českých jazykovědců postižena nejvíce. Důvodem může být jistá rivalita obou národů, která sahá až do nejstarší historie. V našem textu jsme našli 17 slov přejatých z německého jazyka. Je to číslo poměrně vysoké a ukazuje, že germanismy nebyly v české slovní zásobě žádnou výjimkou. Nejčastěji se jedná o slova spojená s každodenním životem, a tudíž byla srozumitelná i pro nejširší vrstvy.

Podstatná jména

cuk, -u – záchvěv, škubnutí; B₁ 740;

firhaňk, -u – závěs; K 714;

⁵⁹ Frekvenci uvádíme jen u těch hesel, která se vyskytla více než jednou.

⁶⁰ Nezařazujeme starší přejímky, jelikož natolik zdomácněly, že je jako cizí již nepocítujeme (např. *církev, filozof, hřích, kostel, křest, mistr, rétorika, škola*).

haltýř, -e – sádky na ryby; B₂ 744;
hastrman, -a – vodník; B₂ 744;
havíř, -e – horník; K 719;
instrument, -u – nástroj; B₂ 751;
jarmark, -u – trh; B₁ 730, B₁ 732; 5krát
košt, -u – chuť, ochutnávka; K 712, K 713; 2krát;
kunst, -u – umění; B₁ 735, B₁ 736, B₂ 754; 5krát;
křtalt, -u – pěkná statná postava; B₁ 737;
kunstýř, -e – umělec; B₁ 739;
wasermann, -a – vodník; B₂ 744;

Přídavná jména

šacovaný – odhadovaný; K 715;

Slovesa

koštovat – chutnat, ochutnávat; K 712;
štemovat – souhlasit, též ladit, strojit k hudbě; B₂ 751; 2krát;
študýrovat – učit se; B₂ 754;
vinšovat – přát; K 728;
zamordovati – zavraždit; K 718.

Slova přejatá z antických jazyků

K této části zařadíme přejímky z latiny (slova přejatá z latiny nazýváme latinismy) a z řečtiny. Těchto slov jsme našli 24, z čehož můžeme usoudit, že slova přejímaná z němčiny se těšila menší oblibě. Je to způsobeno patrně tím, že i když je tento antický jazyk (společně s řečtinou) považován již za mrtvý, vystupuje v době humanismu a baroka jako vzor českých jazykovědců i kazatelů. Některá z těchto slov jsou přizpůsobována češtině (např. *decembr*, *fundace*, *muzikant*), a jiná slova naopak upravována nejsou (např. *cythara*, *januarius*, *summula*), některá jsou sice z latiny, ale přejatá prostřednictvím němčiny (*fortna*, z něm. *Pforte* a tam z lat. *porta*).

Podstatná jména

decembr, -a – prosinec; B₂ 749, B₂ 750; 4krát;
cythara, -y – strunný nástroj; B₂ 752;
figura, -y – postava; K 711, K 725; 2krát;

fortna, -y – brána; B₁ 739;
fundace, -e – nadace; K 715;
guberno, -a – velký správní obvod; K 719;
harmonista, -y – hudebník; B₂ 751; 2krát;
januarius, -a – leden; B₂ 749, B₂ 750; 2krát;
lilium – lilie; K 717; 2krát;
litanie, -ie – druh modlitby; B₁ 738;
lucifer, -a – ďábel, satanáš; K 719;
melancholie, -ie – záдумčivost; B₁ 736;
muzikant, -a – hudebník; B₂ 751;
orátor, -a – řečník; K 708, K 724; 3krát;
privilegium – výsada; B₁ 736;
perspektiva, -y – zorný úhel, výhled; B₂ 753;
pompa, -y – nádhera; B₂ 745;
samaritánka, -y – ošetřovatelka; B₂ 746;
summa, -y – počet, částka; B₂ 745;
summula, -y – soubor pravidel; B₂ 757;

Slovesa

aplicírovati – použít; B₂ 750;
muzicírovati – hrát; B₂ 751, B₂ 752; 2krát;
producírovati – vytvářet; B₂ 751;
tradírovati – ústně předávat; B₂ 753, B₂ 754, B₂ 757; 3krát.

Na slovesných tvarech je však patrný vliv dvojího přejetí, a sice z latiny přes němčinu. Německé přejímky sloves z latiny se adaptovaly pomocí sufixu *-ieren*, české adaptace těchto sloves se pak realizovaly pomocí přípony *-ova-* připojené ke slovo-
tvornému základu z německé adaptace: *aplicír-ova-ti*.

Expresivně zabarvená slova

Takto označujeme slova, která vyjadřují jistý citový aspekt. Rozlišujeme slova kladně a záporně citově zabarvená. V našem textu se nacházejí pouze slova pozitivně i negativně zabarvená⁶¹. Kladných je méně a je to nejspíš dáno autorovým záměrem a způsobem jejich použití. Tato slova jsou totiž nejčastěji používána jako příměr k něčemu, co se protíví křesťanskému životu a víře⁶². K této části připojíme i malý slovník, který bude obsahovat názvy zvířat, která jsou v textu použita. Jména zvířat zařazujeme k této části proto, že jsou také nejčastěji užitá jako hanlivá označení pro skutečnosti, které odporují životu a víře pravého křesťana⁶³. Celkem jsme napočítali 41 expresivně zabarvených slov (z toho 18 jsou názvy zvířat).

Slovník:

Podstatná jména

červíček – B₂ 744;

haufen, -0 – pravděpodobně lůza, chátra⁶⁴; B₂ 745;

hodinka, -y – B₁ 739, B₁ 741;2krát;

hodinky, -ek – B₁ 739, B₁ 741;4krát;

korunka, -y – K 722;

krám, -u – B₁ 730, B₁ 731, B₁ 732, B₁ 733, B₁ 740;

loupežník, -a – B₂ 755;

lotr, -a – B₂ 743, B₂ 755, B₂ 756;

mužský, -ého – B₂ 745;

neřád, -a – B₂ 744, B₂ 746;

obžerství, -í – K 713;

ochechule, -e – B₂ 745;

perlička, -y – B₁ 741;

postýlka, -y – B₂ 748;

práče, -ete – zde ve významu nesnáz, překážka; K 727;

siréna, -y – mořská víla vábíci k sobě plavce, mořská obluda požírající ryby a lidi; B₂ 745;

⁶¹ Do slovníku zařadíme i názvy pohádkových bytostí.

⁶² Blíže o tomto jevu viz kapitola 6. Stylistická stránka kázání.

⁶³ Blíže o tomto jevu viz kapitola 6. Stylistická stránka kázání.

⁶⁴ Podle on-line slovníku bratří Grimmů.

strašidlo, -a – B₁ 737;
stupka, -y – loupežník; K 726;
veršiček, -u – B₂ 752;
ženská, -é – B₂ 745, B₂ 746; 4krát;

Přídavná jména

hovadský – K 710;
pokálený – K 725;

Slovesa

žrát – B₂ 744.

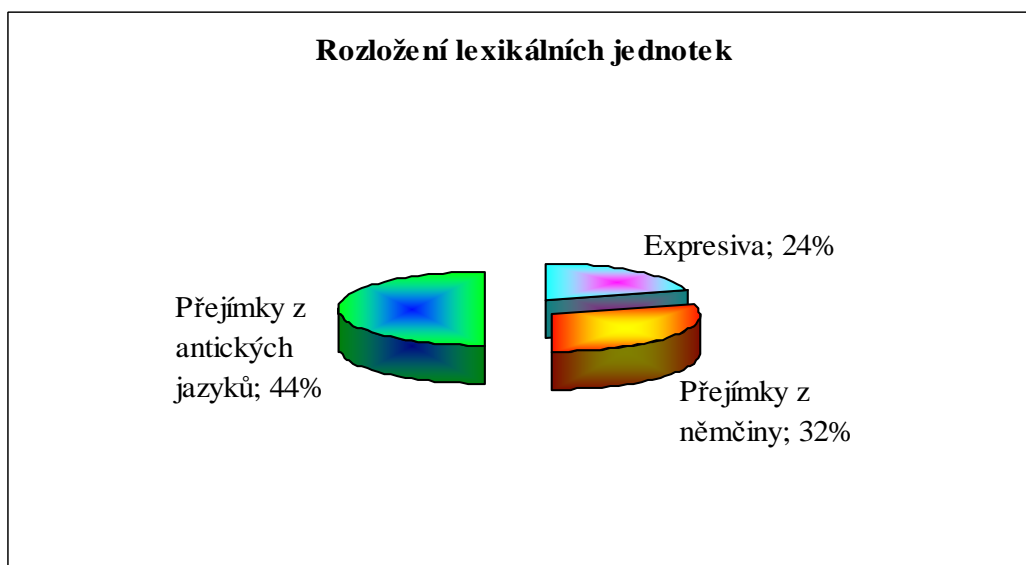
Slovník zvířat:

červ, -a – B₂ 744;
kapr, -a – B₂ 754;
larva, -y – B₁ 737;
lev, -a – B₂ 754;
liška, -y – B₂ 754;
losos, -a – B₂ 754;
mezek, -a – B₂ 754;
opice, -e – B₂ 744;
osel, -a – K 726;
pes, -a – B₂ 754
struh, -a – nářečně pstruh; B₂ 745;
svině, -ě – K 725;
štika, -y – B₂ 754;
štokfiš, -e – treska; B₂ 754;
tetřev, -a – K 726;
velbloud, -a – K 726;
vlk, -a – B₂ 754;
žába, -y – B₁ 733, B₁ 735.

Tabulka lexikálních jednotek

lexikum	přejímky	expresiva
němčina	17	0
latina	24	0
negativně zabarvená slova	0	13
pozitivně zabarvená slova	0	7
názvy zvířat	0	18
jména pohádkových postav	0	3
celkem	41	41
součet všech	82	

Graf lexikálních jednotek

Na závěr této kapitoly můžeme konstatovat, že přejatých slov užívá autor jen velice málo. Důvodem jejich užití bývá nejčastěji snaha o přesné vyjádření. Přejatá slova dále zvyšují odbornost textu a jsou vhodná zvláště k pluralitě vyjádření, kde nechce autor opakovat stále stejná slova. Zajímavé je, že kazatel používá i expresivně zabarvená slova, což bývá ve veřejném projevu stylisticky chápáno jako nevhodné⁶⁵. Kazatel se

⁶⁵ O stylistické rovině kázání viz kapitola 6. Stylistická stránka kázání.

tím však snažil kladným způsobem ovlivnit chování hříšných lidí. Velkou pozornost poutá i použití jmen zvířat a pohádkových postav. Autor jich v textu užil relativně hodně, a to i jména zvířat exotických.

Po lexikální stránce můžeme tento text celkově hodnotit jako bohatý, výstižný, názorný, a tudíž srozumitelný. Kazatel samozřejmě používá starší vžitá přejatá slova, ale nebrání se ani používání i slov nově přejatých. Není to však na úkor kvality ani srozumitelnosti textu.

6. Stylistická stránka kázání

Stylistika je jazykovědná disciplína, která se zabývá slohovou výstavbou textů. Kázání jako stylistický útvar má svá specifika. V této kapitole nejdříve teoreticky nastíníme tuto problematiku a poté se zaměříme na stylistickou rovinu konkrétně v našem textu. V závěru této kapitoly shrneme poznatky našeho bádání.

Kázání řadíme k řečnickým žánrům demonstrativním, argumentativním a přesvědčovacím. Důraz je zde kladen na věcnou stránku řeči čili na obsah a tím i na působení na publikum. S tímto souvisí dva termíny, a to rétorika (řečnictví) a homiletika⁶⁶. Povaha barokního kázání se začíná utvářet již v humanismu, kde se z řečníka stává rádce a ke svým posluchačům zaujímá přátelský postoj. Kázání můžeme podle Cicera⁶⁷ klasifikovat do pěti skupin. První jsou kázání *doktrinální*, která se zaměřují na výklad Písma, druhou skupinu tvoří kázání *argumentativní*, která vyvracejí mylné názory, třetí skupinou jsou kázání *instruktivní*, která učí zásadám křesťanského života, a poslední dvě skupiny tvoří kázání *nápravná* a *útěšná*. Další členění pochází od *Hypéria*⁶⁸, který dělí kázání na *populární*, která jsou určena laikům, a na *náročná*, která jsou určena lidem s teologickým vzděláním⁶⁹.

Kázáním se zabýval mimo jiné *Jan Amos Komenský*. Kazatelství stavěl mimo všechna ostatní povolání pro jeho ohromnou zodpovědnost. Kazatel je podle něj „*meč boží, který nesmí nikdy zrezivět*“⁷⁰. Ve své knize *Zpráva a naučení o kazatelství* shrnul čtyři zásady mistrovské řeči – *hojnost* (bohatství slov – správná etymologie, synonyma, opis, příklady), *světlost* (srozumitelnost – především v závěru by mělo být jasně shrnuto, o co v kázání šlo), *líbeznost* (pěkný obsah řeči, jazykové prostředky, přiměřená gestikulace) a *mocnost* (mluvit přesvědčivě a opravdově a účinně, aktivizovat a zapojovat posluchače, působit na více smyslů). V kazatelově řeči požaduje systém a řád.

Nejdůležitějším znakem kázání je jeho stavba. Stavba je tříčlenná. Dělí se na *přístup*, *vlastní text* a *zavírku*. *Vlastní text* se dále dělí na *vlastní téma*, *vyložení osnovy* (obsahuje dílčí témata, ne však více než 4), *vyložení smyslu*, *prokázání příklady nebo*

⁶⁶ Blíže viz kapitola 1.2 Kázání.

⁶⁷ Antický řečník a filosof.

⁶⁸ Celým jménem Andreas Gerhard Hyperius z Yper byl profesor teologie v Marburgu v letech 1542 – 1564 (Kraus, J.: *Rétorika v evropské kultuře*. Academia, nakladatelství AV ČR, Praha 1998, s. 113).

⁶⁹ Kraus, J., *ibidem*, s. 113.

⁷⁰ Kohout, J.: *Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi*. Management press, Praha 1998, s. 32.

*podobenstvím a aplikace na posluchače*⁷¹. Na prvním místě stojí tedy *přístup*, jehož součástí jsou název kázání, název tématu a tzv. *argumentum*, které nám přiblíží obsah celého kázání. Poté autor zeširoka uvede danou problematiku a dostane se tak k tématu celé věci. Podle J. A. Komenského máme 11 možností, jak téma uvést, např. rozebrání: *Kolikero?*; vypsání: *Co jest?*; připodobnění: *K čemu to podobno nebo nepodobno?*; svědectví: *Co jiní smýšlejí, mluví, píší?*⁷². Téma se řídí časovým rozvrhem, a to buď chronologií, nebo systémovým členěním. Během této části uplatňuje autor metodu indukce a dedukce⁷³, na jejichž základě dochází k určitým závěrům. Následuje *vlastní text*, jehož součástí je výklad dílčích témat a jejich smyslu, uvádění příkladů (příklady ze života zvyšují svou konkrétností a dynamikou působivost projevu) a doložení ve vztahu k posluchačům, kde je potřeba zdůraznit, co je pro pochopení smyslu důležité. Tento úsek bývá doprovázen ohnivou kritikou publika a má narativní charakter. Na úplném konci, v *zavírce*, kazatel vyzývá pomocí provokace nebo dojetí publikum, aby se chovalo tak, jak požaduje víra, a prosí svaté, aby jim byli nakloněni. Závěrečná formule zní „*Amen*“. Celé kázání bývá prokládáno latinskými citáty z bible. Proč je kázání takto vystavěno, má svůj důvod. Kázání je určeno pro přednes před několikačlenným publikem až davem. Proto má svou specifickou stavbu, aby kazatel (řečník) mohl postupovat systematicky a tím přesvědčovat a ovlivňovat publikum. S tím souvisí i úkol kázání – srozumitelným výkladem seznámit posluchače s církevními autoritami a tím vychovávat správné křesťany.

Velice důležitým prvkem kázání je *argumentace*. *Argumentací* se rozumí soubor operací, které vyhledávají výchozí věrohodné a obecně přijímané tvrzení, které je platné pro zdůvodnění určitého závěru, jehož cílem je publikum přesvědčit a ovlivnit. Jde tedy o přesvědčování na základě uvádění důvodů, které nás mají vést k přijetí toho, co je nám předkládáno. V textu má své vyhraněné místo. Kazatel svou argumentaci podkládá opět latinskými citáty z bible, které vkládá do úst světcům a světicím. Důkazy máme dvojího druhu – přirozené a umělé. K přirozeným důkazům patří fakta nebo to, co se za fakta považuje. Umělé důkazy jsou to, co řečník na základě logiky vymyslí. Úkolem argumentace je zřetelný apel na chování a jednání posluchačů.

Funkce kázání jako slohového útvaru mají trojí charakter. K funkcím vyznačujícím se racionálním nábojem patří funkce *informovat*, *poučovat* a *zdůvodňovat* a k druhé

⁷¹ Kraus, J., ibidem, s. 115.

⁷² Kraus, J., ibidem, s. 115.

⁷³ Indukce a dedukce jsou dva protikladné logické postupy. Indukce je způsob úsudku od konkrétních případů k obecnému závěru a dedukce je způsob úsudku od obecného závěru ke konkrétním případům.

skupině s emocionálním nábojem patří funkce *získávat*, *bavit*, *pohnout* k činu nebo k novému názoru na věc, *dojmout*, *vybičovat* a *popichovat*. Třetí skupina je pro kázání nejvíce důležitá a patří sem funkce *utvrzovat*, *velebit*, *utěšovat* apod.

Ke stylistické rovině patří také čtyři základní přednosti (tzv. řečové ctnosti) řeči. Jsou to gramatická a pravopisná správnost, slohová jasnost, ozdobnost (obrazné jazykové prostředky) a přiměřenost (vhodnost) řeči⁷⁴. Vedle těchto předností se v textu mohou vyskytnout i řečové nedostatky, které pak vedou k dezorientaci posluchačů.

Komplikovanou oblastí je volba slov. Na jedné straně je vhodné používat slova neutrální, jasná, vážná a neotřelá, na druhé straně není na závadu tato slova doplnit výrazy s expresivním nábojem, zvučná a obrazná, popř. slova cizí a přejatá. Součástí textu může být i zvolání (např. *ach*, *aj*, *běda*).

Uměleckost a působivost je v kázání zprostředkována pomocí poetiky. Jedná se o následující básnické obrazy: *přirovnání*, *metafora*, *metonymie*, *synekdocha* a *ironie*. *Přirovnání* srovnává zpravidla dva jevy na základě podobnosti, *metafora* je přenesené pojmenování na základě vnější podobnosti, *metonymie* je přenesené pojmenování na základě vnitřní souvislosti, *synekdocha* označuje přenos významu na základě vztahu celku a části, a to dvěma způsoby – část za celek (*pars pro toto*) nebo celek za část (*totum pro parte*) a *ironie* je forma, která spočívá ve vyslovení opaku toho, co chceme vyjádřit, aniž bychom tento náš záměr prozradili, kdy vlastně zdánlivá chvála je ve skutečnosti kritikou (a naopak). Tuto řadu doplňují *symboly*, které označují znamení (emblémy), která se sama vysvětlují. Symboly bývají v kázáních hojně používány. Básnické obrazy text obohacují a zvyšují jeho uměleckou kvalitu.

Velice důležitou součástí kázání je přednes. K této problematice se ovšem nemůžeme plně vyjádřit, neboť pracujeme s tištěným textem bez zvukového záznamu. Pokusíme se ale na základě informací o kazatelově osobnosti a rozboru textu i tuto stránku kázání zohlednit.

Dříve byla kázání pravidelnou součástí lidského života. Dnes můžeme kázání zaslechnout v kostelích nebo na poutních místech u příležitosti např. výročí nějakého svatého či svěřice. Kazatelství zanechalo v literatuře svůj odkaz, protože ovlivnilo lidovější světskou estetickou tvorbu.

⁷⁴ Dodržováním těchto předností v našem textu se budeme zabývat níže. Gramatickou a pravopisnou správností jsme se zabývali v kapitolách 3. Hlásokosloví, 4. Tvarosloví a 5. Lexikální stránka kázání.

Teoreticko-praktický rozbor třech kázání od kazatele de Waldta

V této části stylistické kapitoly shrneme poznatky ze všech tří kázání. Následovat bude čistě praktický rozbor, ve kterém uvedeme příklady u každého kázání zvlášť.

Nejdříve se podíváme na **vizuální stránku** našeho textu. Na první pohled nás zaujme bohatá zdobnost písma. Názvy všech kázání, témata, argumenta, úvodní písmena ostatního textu a závěrečná formule jsou větší než ostatní text a jsou zdobeny rostlinnými ornamenty. Názvy, témata a závěrečné formule mají velikost dvojřádku, argumenta velikost 1,5 řádku a úvodní písmena ostatního textu mají velikost trojřádku. Dále je text členěn na odstavce, místy jsou odstavce odděleny prázdnými řádky. Po uvedení tématu následuje vlastní text, jehož úvodní písmeno je také zdobné a jeho velikost je 2 řádky. Text je stránkovaný, ale ne na každé stránce a číslice jsou psány arabsky. Téměř na každé stránce vpravo dole jsou vytištěna počáteční písmena slova, které následuje na další stránce⁷⁵. Ve všech kázáních je možno rozlišit dvojí text. Latinský text je psán antikvou a český gotikou. Český text v kázáních převažuje a místy je do latinského vkládán a naopak je místy latinský text vkládán do českého.

V následujících odstavcích přiblížíme problematiku výše zmíněných předností, které jsou pro účinné kázání podstatné. Jako první se zmíníme o **slohové jasnosti**. Slohově jsou všechna tři kázání vystavěna náležitě. Po *přístupu*, který obsahuje název celého kázání, název tématu a argumentum (De Waldtova česká verze – důvod, jde o koncept kázání⁷⁶). Tématem bývala obvykle *biblická perikopa* (oddíly určené ke čtení a kázání), určená k liturgické četbě toho dne, s odkazem na příslušné místo v bibli⁷⁷. Následuje text, kterým kazatel zaujme pozornost posluchačů. V tomto textu je nastíněn obsah, tzn. předmět a účel kázání. Poté už se kazatel dostává k *vlastnímu textu*. V této nejdelší části byly vždy dodrženy všechny náležitosti. Narativním způsobem kazatel vykládá posluchačům, proč a jak mají žít, aby se dostali po smrti do nebe. Poslední částí je *zavírka*, kde ve všech třech případech prosí kazatel za sebe i za ostatní, aby jim byly odpuštěny všechny hříchy a mohli spokojeně odejít na věčnost. Nakonec všichni společně řeknou *Amen*. Po slohové stránce nemá ani jedno kázání nedostatky. Čili se nemusíme obávat, že by tato kázání mohl jiný badatel považovat např. za vyprávění nebo popis.

⁷⁵ Tím byla zajišťována koherence a plynulost řeči.

⁷⁶ Svatoš, M.: *Hledaná latinská kázání Ondřeje Františka de Waldta*. Listy filologické 124, 2001, č. 3-4, s. 290.

⁷⁷ Svatoš, M., *ibidem*, s. 295.

Dalším bodem našeho výzkumu je **ozdobnost**. Textová výstavba je propletena rozmanitými poetickými obrazy. Je známo, že větné celky v kázáních nebyly členěny podle současných zvyklostí (princip syntaktický). Nenajdeme zde tedy věty a souvětí typická pro dnešní jazyk. Kázání se řídilo *principem zvukovým*. Toto *výdechové členění* dělí větné celky na úseky, které se nazývají *kóla*⁷⁸. Tyto úseky jsou v textu naznačeny šikmým lomítkem /. Tím vznikají větné celky, které spojují dohromady více větných členů, které jsou vlastně synonymy, tvoří různé výčtové řady a pro baroko jsou typické. Jedná se tzv. *slovní řetězce*⁷⁹. Zaznamenali jsme i oblíbené barokní stylistické prostředky – *gradaci, antitezi a kontrasty*⁸⁰. Velice častým prostředkem jsou zde ozdobné přívlastky, *epiteta*, která kazatel často hyperbolizuje. *Alegorii a podobenství* autor vyjadřuje pomocí *exempel*⁸¹. Text je často prokládán *řečnickými otázkami*. Pro udržení nebo zvýšení pozornosti používá kazatel *kontaktní prostředky* různého druhu (zvolání, obrácení se na posluchače ve 2. os. pl., naopak jindy mluví v 1. os. sg.). Zaznamenali jsme několik *přísloví, všeobecně známých pravd a citátů* z bible. Pro zdůraznění použil autor někdy dvojí vyjádření téže skutečnosti, *tautologii*. V jednom případě byla dokonce použita *ironie*. Bohatosti projevu dosahoval kazatel mimo jiné použitím *perifráze*, která umožňuje zeširoka označit jednu skutečnost. Nejvíce však používá již výše zmíněné obrazy *přírovnání, metaforu, metonymii, synekdochu a symboly*.

Posledním společným bodem je **přiměřenost**. V této souvislosti se zmíníme o zvukové realizaci našich kázání. Mluvíme zde o vhodnosti a působení celé řečnickovy řeči. Kazatel vždy musí svou řeč zohlednit vzhledem ke vzdělání a původu posluchačů. De Waldtovými posluchači bývali většinou prostí lidé. Podle zjištěných údajů z našeho výzkumu můžeme konstatovat, že tato tři kázání byla co do obsahu a pochopení vhodná a přiměřená. De Waldt byl velice kritický kazatel, zvláště co se týká ženské části posluchačstva. O gestikulaci a intonaci nemůžeme říci nic určitého, ale text nám ukazuje, že jeho častá zvolání (např. *há! há: ... B₂ 750*) mířená k publiku nemohla být pronášena klidným hlasem a bez pohnutí. Z uvedeného vyplývá, že jistou gestikulaci a rozličnou

⁷⁸ Jaklová, A.: *K jazyku a stylu českých kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: David, M. (ed.): *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. Pedagogická fakulta JU, České Budějovice 1998, s. 11.

⁷⁹ Jaklová, A.: *K jazyku a stylu českých kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: David, M. (ed.): *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. Pedagogická fakulta JU, České Budějovice 1998, s. 30 a 31.

⁸⁰ Tyto prostředky jsou výsledkem celé barokní filozofie, která je kontrasty přeplněna a to ve všech odvětvích kultury. Největším a nejdůležitějším kontrastem je malost člověka proti velikosti všemohoucího boha.

⁸¹ Vnáší světské prvky do duchovních řečí zejména pro zpestření výkladu. Jde o vyprávěné příběhy (od nich vede cesta k novodobému vyprávění) a de Waldt tato exempla rozlišuje na *fabule* (příběhy vymyšlené nebo ze soudobého života) a na *historie* (z dějin). Viz Kpecký, M.: *Slovesnost českého baroka*. MU, Brno 1997, s. 33.

hlasovou intonací lze velice pravděpodobně předpokládat. Tuto teorii potvrzují i skutečnosti, jako jsou samotná příprava a zvuková realizace daného textu. Kázání se dopředu připravovala a kazatel si pak osvojil kostru, příklady a ideje. Tuto naučenou strukturu pak spolu s naučeným textem *improvizovaně* předkládal svým posluchačům. Zdůrazňujeme slovo „improvizovaně“, které zde hraje centrální úlohu. Jelikož kazatel neměl text svého kázání naučen nazpaměť jako báseň, musel improvizovat (samozřejmě se zřetelem k vytyčeným cílům) a při improvizaci jsou gesta a hlas nenahraditelnými pomocníky. Náš názor podporuje i další neméně podstatná skutečnost, totiž, že patetická kázání měla větší účinek. A patetičnosti lze dosáhnout jedině pomocí hyperbolizace výrazů doprovázenou přeháněním gest a intonace. Záměrem každého kazatele je zapůsobit co nejvíce na city a následně na jednání svého publika. Pro tento cíl je plamenná řeč jediným řešením. Akustickou stránku řeči podtrhují i rytmičované úseky nebo přímo rým. Zde ale musíme konstatovat, že v našich textech se rytmičované úseky ani rým nevyskytly ani jednou.

Důležitým prvkem de Waldtových kázání je **expresivita**. Používá slova s kladným i záporným citovým nábojem. Slova se záporným nábojem převažují a používá je především v těch místech, kde potřebuje něco zdůraznit, nebo posluchače vystrašit. Nejvíce se kumulují v úsecích, kde se kazatel hodně rozohní. Patří k nim názvy zvířat pro pojmenování určité skupiny lidí, názvy nadpřirozených bytostí pro vyvolání strachu a názvy věcí denní potřeby pro přiblížení se posluchačům. Kladně použitá expresivní slova jsou vždy zdvojnásobena a autor jejich pomocí lehce ironizuje důležitost významu dané skutečnosti. Snaží se posluchačům zdvojnásobením naznačit významnost daného jevu. Zdvojnásobení v takovém kontextu totiž připoutá pozornost a paradoxně v posluchačích vyvolá pocit důležitosti.

Praktický rozbor

V následujícím rozboru budeme postupovat takto: nejprve uvedeme název, téma⁸² (uvádíme zde i údaj biblické perikopy) a argumentum kázání, pak vymežíme pomocí čísel stránek všechny tři části kázání (pro porovnání délky částí kázání) a nakonec uvedeme příklady prostředků textové výstavby a básnických obrazů.

⁸² Téma je vždy napsáno nejdříve latinsky a poté česky. My uvedeme pouze českou podobu tématu.

1. Svatá Kateřina (rozsah s. 708-729)

Název kázání: *Na den sv. Kateřiny panny a mučednice*

Téma kázání: *Pět z nich bylo moudrých a pět bláznivých.* (Mat. 25)

Argumentum: *Pravé a platné panenství.*

Text první části (přístupu) končí v polovině strany 714, druhá část (vlastní text) končí v dolní třetině strany 728 a závěrka se závěrečnou formulí pak končí v polovině strany 729.

Textová výstavba a básnické obrazy:

Citát: *kroky mé spravuj podle slov tvých* K 712; *odvrať oči mé, abych neviděl marnosti* K 712;

Epiteton: *den panenský* K 708; *mudrující mudrcové* K 725; *panna rozšafná* K 708; *přemoudrá panna* K 708; *příkladem jejím převýborným* K 720; *vůní nevypravitedlnou* K 712;

Ironie: *jiné učí tak ozdobně a foremně rovně jako osel velblouda na loutnu hráti* K 726;

Kontaktní prostředky (zvolání viz níže): *ale co vy ... které nejste ani panny ani mučednice* K 722; *od obrazu firhaňk odstírám, co nějakým klíčem dále kázání panenské otvírám* K 714; *pohledme* K 714; *po palmě přistupuji k meči* K 716; *poslouchejte o panny* K 708;

Kontrasty: *líbeznu obět* K 728; *synové světla ... synové temnosti* K 719; *vysoké a hluboké tajemství dlé svého tupého mozku* K 726; *zlí s dobrými, zatracení s vyvolenými ... dobře k nemoudrým pannám a moudrým se přirovnává* K 710; *skrže oheň a vodu ... proběhnouti* K 727;

Metafora: *olej dobrých skutků* K 710; *duše jest hlava člověka* K 716; *místo temností vnitřních* K 719; *neporušenost mysle a těla* K 710; *O kyž dlouhé z rozšafné její hlavy vlasy sbírají nerozšafné panny a z nich aspoň krátkého svého rozumu přinastaví.* K 708; *láskou boží nehoříme* K 719; *křehké nádoby těl vašich* K 721; *od smrti kola časného* K 723; *s knihami hlubokými* K 726; *šlépěje spasitele následovali* K 725; *v knihách vězí* K 725; *větší nesnáz a boj v zachování neporušenosti své jsou podnikli* K 711; *vítr pokušení a protiventství* K 719;

Metonymie: *čuch v bohu mají potopenej* K 712; *koštujte jak chutný je pán* K 712; *království blahoslavenství věčného* K 709; *křehké nádoby těl vašich* K 721; *láskou boží nehoříme* K 719; *moudrost tohoto světa ... pošlapala* K 713; *olej dobrých skutků* K 710;

po cestě tvých přikázání běžel jsem K 712; *rozsvícenou ukazuje lampu* K 718; *synové světla* K 719; *synové temnosti* K 719; *ustavičně s ním plápolala* K 720;

Přirovnání: *daleko delší nežli jest celý svět* K 708; *do kněh vléhají jakkoliv čistých rovně co pokálená svině do čistých peřin* K 725; *svatá církev desíti pannám se připodobňuje* K 710; *Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám* K 709; *zlí s dobrými, zatracení s vyvolenými ... dobře k nemoudrým pannám a moudrým se přirovnává* K 710;

Řečnická otázka: *Ale co my?* K 717;

Symbol: *beránka hlas* (hlas Ježíše) K 714; *brána nebeská* (Kristova matka) K 722; *král a koruna panen* (Ježíš Kristus) K 718; *království boží* (nebe) K 709; *květ* (panenství) K 717; *lampy své* (panenství) K 709; *meč* (bolest, utrpení, rozdělení) K 717; *mlíko* (touha po bohu) K 717; *nevěsta beránková* (zde církev) K 708; *oheň* (láska boží, božství) K 717; *olej* (slitování) K 717; *osel* (hanba) K 726; *palma* (Kristův kříž, moudrost, vítězství) K 716; *proti ženichovi a nevěstě* (proti Kristovi a sv. Kateřině) K 709;

Synekdocha: *bojíce se přemocné ruky páně* K 712; *celost panenskou zachovala* K 715; *jazyk bohu posvěcují* K 712; *věřících duší* K 710; *syn člověka* K 709;

Všeobecně známé pravdy, přísloví: *blahoslavenější, kterej dobře živ jest nežli ten, kterej mnoho umí* K 725; *dlouhý vlasy, krátký rozum* K 708; *dřív musí člověk za často skrze oheň a vodu ... skrze mnohá práčata proběhnouti* K 727; *konec práci a dílo naše korunuje* K 727; *snáž jest opustiti to, co máš, velmi ale mnoho a daleko tíže jest opustiti to, co jsi* K 711; *v blud upadne* K 726;

Větné řetězce: *do hrobu dlé těla, do země tmavý, přikryté temnosti smrti, do temností zevnitřních pekelných* K 719; *celou žádostí po nebeskej vlasti dychtější, odplaty věčné žádají ... slávu svou v ústech lidských nezakládají* K 710; *neporušená na mysli, neporušená na těle a na smyslech* K 713; *oči chlípné závistivé, uši všetečné a neposlušné, jazyk marným mluvením a zvukům oddaný, nos k rozkošným vůněm odevzdaný, košť a břicho k obžerství ustavičnému podepsanej* K 713;

Výrazy s expresivním příznakem: *tebe od hradských žádostí ostríhají* K 710; *tknutí nesčíslnými poskvrnami zkálený* K 713; *tomu a takovému neučenému a nesčesanému stupkovi a tetřevu* K 726;

Zvolání: *Ej hle* K 709, K 721; *O kyž* K 708; *O panny* K 708, K 709, K 721; *O šťastný* K 725; *O vejklad hrozný!* K 711; *O vy* K 725.

2. Svatá Barbora (rozsah s. 730-741)

Název kázání: *Na den svaté panny Barbory*

Téma kázání: *Podobno jest království nebeské člověku kupci hledajícímu dobrých perel.*
(Mat. 13)

Argumentum: *Perla dobrá a laciná.*

Text přístupu končí v polovině strany 733, vlastní text končí v polovině strany 740 a závěrka se závěrečnou formulí pak končí v horní polovině strany 741.

Textová výstavba a básnické obrazy:

Citát: *necht' zazní hlas tvůj v uších mých* B₁ 737;

Epiteton: *d'ábelskou melancholii* B₁ 736; *od perlové matky* B₁ 731; *nadpodivnou dobročinnost* B₁ 737; *nebeských perel* B₁ 735; *pravdivé zboží* B₁ 730; *převýborná, přesvatá, přejasná, předrahá perla* B₁ 732;

Kontaktní prostředky (zvolání viz níže): *naložte* B₁ 740; *odpovídám* B₁ 733; *pod'te, kup'te* B₁ 730;

Kontrast: *hledáme lacino drahých perel* B₁ 731; *libě ... v hodinu smrti bicí* B₁ 739; *naložte krátký bídny čas za dlouhou šťastnou věčnost* B₁ 740; *šťastně umřel* B₁ 736;

Metafora: *boží jarmark* B₁ 730; *k branám smrti* B₁ 736; *křičím co duch svatý v knihách moudrosti* B₁ 730; *kupte ... čerstvou patronku* B₁ 740; *v hořkostech posledních smrtných* B₁ 737; *v očích a na mysli věží* B₁ 736; *v západu v hodinu smrti* B₁ 734;

Metonymie: *brána šťastně umírajících* B₁ 739; *do nebe vchází* B₁ 739; *na světlo vyšla* B₁ 734; *pocházejí ... z rosy a slunečná jasnosti* B₁ 733; *v hořkém tohoto světa nestálého moři* B₁ 733;

Perifráze: *já, vy, oni, ba všickni kupci jsme* B₁ 731;

Personifikace: *hodinky ... do nebe ukážou* B₁ 739; *hodinky ... korunu věčné slávy ukazující* B₁ 739; *perla ... dlouhý očím dává zrak* B₁ 736; *svatý Joanny zrna ... od člověka d'ábly zahání* B₁ 740;

Přirovnání: *svatý Antonín drahá perla čistý lilium* B₁ 732;

Řečnická otázka: *Ale co ještě víc?* B₁ 741;

Symbol: *brána nebeská* (matka páně) B₁ 739; *dvanáct bran* (12 apoštolů) B₁ 738; *chléb andělský* (milost boží) B₁ 736; *chrám* (boží místo) B₁ 731; *kniha* (víra, život) B₁ 730; *koruna všech svatých* (Ježíš) B₁ 737; *lilium* (nevina) B₁ 732; *město boží* (Jeruzalém) B₁ 738; *rosa* (voda svatého křtu) B₁ 733; *žába* (trest) B₁ 733;

Výrazy s expresivním příznakem: *krám* B₁ 731; *matka její jest žába* B₁ 733; *perle ... šacovaný* B₁ 734; *pohanka ošklivá, žába ďábelská* B₁ 733; *umírajícímu mezi larvami a strašidly pekelnými* B₁ 737; *v onen poslední hrozný cuk* B₁ 740;
Zvolání: *Aj aj* B₁ 734; *Ej* B₁ 732; *Ej hle* B₁ 730, B₁ 734; *O* B₁ 739, B₁ 740; *O kyž* B₁ 734; *O můj bože* B₁ 735.

3. Svatá Barbora (rozsah s. 742-758)

Název kázání: *Na den svaté panny a mučednice Barbory*

Téma kázání: *Podobno jest království nebeské síti vpuštěné do moře a ze všeho plodu rybího shromažďující.* (Mat. 13.)

Argumentum: *Spasitedlné lovení.*

Přístup končí v polovině strany 744, vlastní text končí dole na straně 757. Poslední dvě strany vlastního textu (tzn. s. 755-757) jsou věnovány exemplu typu *fabule* (viz poznámka 81). *Exemplum* zde uvedené popisuje příhodu tří opatů, kteří našli v lese useknutou hlavu kupce, která je prosila, aby vzali hlavu a tělo a dali je k sobě. Tělo srostlo a on jel s opaty do nejbližšího města, tam nechal sloužit mši na počest svaté Barbory a nakonec šťastně duši bohu odevzdal. Zavírka se závěrečnou formulí pak končí nahoře na straně 758. Pod závěrečnou formulí je přes spodní polovinu stránky vytištěna malba zobrazující kytici růží.

Textová výstavba a básnické obrazy:

Citát: *od ženy jest počátek hříchu* B₂ 746;

Epiteton: *blahoslavená síť* B₂ 748; *lovkyně Kristový přešťastný* B₂ 747; *nejblahoslavenější matce páně* B₂ 747; *nenasycenej rybář* B₂ 744; *zalíbená Svato-Jindřišská dcerka* B₂ 756;

Kontaktní prostředky (zvolání viz níže): *řekněte* B₂ 758; *varuj se zlýho a čiň dobře* B₂ 752; *zamilujme tu síť společně* B₂ 744;

Kontrast: *led zatvrzelosti v slzy kající rozpustila a ohněm božím k lásce boží podpálila* B₂ 748; *oheň hněvu v vodu se obrátil* B₂ 753;

Metafora: *a vytrhla ji (duši) z rukou jejich* B₂ 756; *barbarská smrt snadnou duši v hodinu poslední ranila smrtečně* B₂ 758; *duch svatý vznášel se nad vodami* B₂ 742; *ďábel pekelný rybář* B₂ 745; *lidi se chytají na udici* B₂ 747; *na prahu věčnosti* B₂ 748; *padají do pokání, aby nepadali do pekla* B₂ 754; *pokrm nesmrtečnosti* B₂ 747; *při konci našeho běhu* B₂ 749; *stojí v dveří života* B₂ 749; *svatá Apolena zubům dobře muzicí-*

ruje B₂ 751; *svatý Martin a Linhart dobytku líbezně štemuje* B₂ 751; *tiše a libě bohu duši odevzdal* B₂ 756; *v létu mládenectví, z jara jejich mladosti, v pozimku mužství, v zimě starosti* B₂ 749; *v poslední tažení* B₂ 751;

Metonymie: *do živých vod nebeských* B₂ 754; *jeho svatý oči nám jsou sítě* B₂ 743; *lidi se chytají na udici* B₂ 747; *rybářem dušich* B₂ 743; *tato blahoslavená síť přitahuje k břehu slávy nebeské* B₂ 748; *v strašlivý zimě smrti* B₂ 748; *zimní síť* B₂ 749; *zlovil též očima svatýho Matouše* B₂ 743;

Přirovnání: *d'ábel co opice boží* B₂ 744; *království boží k síti* B₂ 743; *svatá Barbora nebeská basa* B₂ 751;

Symbol: *božskej rybář* (pán bůh) B₂ 744; *břicho velryby* (podsvětí) B₂ 743; *červ* (člověk) B₂ 744; *ryby* (lidé) B₂ 742; *Trojice boží* (Otec, Syn a Duch boží) B₂ 754;

Všeobecné pravdy, přirovnání: *rybář jest bůh otec, jaký otec takový syn* B₂ 742; *smrt srovnává lidi jako moře řeky* B₂ 753; *struhy se chytají v noci při světle* B₂ 745;

Slovní řetězce: *d'ábel zlostný rybář lidských duší lidi šálí a lapá skrze sirenes a ochechule ... sirenes ty nejlepší ryby žerou a kazí* B₂ 745;

Výrazy s expresivním příznakem: *haufen ale ryba ta muziky, trouby a bubny následuje* B₂ 745; *na smrtebný postýlce* B₂ 748; *opice boží* B₂ 744; *rozkoš tělesná jest červ z neřádu pošlej* B₂ 744; *ukazuje červíčka rozkoše* B₂ 744; *všech neřádův záchod smyslíl* B₂ 746;

Zvolání: *A hle* B₂ 752; *Ej hle* B₂ 743, B₂ 746, B₂ 749, B₂ 752, B₂ 754; *O* B₂ 750, B₂ 751, B₂ 754.

Na závěr stylistické roviny našeho textu můžeme konstatovat, že všechna kázání jsou stylisticky velice bohatá a kvalitní. Svědčí o tom množství básnických obrazů, které autor použil pro zvýšení estetické hodnoty a působivosti svých kázání. To podporuje fakt, že de Waldt byl uznávaný latinský i český kazatel a nápaditý tvůrce konceptuálních (zahrnuje zábavnou složku) kázání⁸³. Významnou roli hraje v jeho kázání expresivita. A to jak expresivita s kladným příznakem, tak i s negativním. Z uvedeného přehledu je dále zřejmé, že se autor držel náležitě výstavby kázání. Dokladem jsou názvy témat všech kázání, kdy byly použity 2 možnosti z 11 možných způsobů uvedení tématu. Jedenkrát byl použit typ *rozebrání* a dvakrát *připodobnění* (viz výše). Zajímavým prvkem je použití *exempla* pro věrohodnost kázání

⁸³ Svatoš, M., *ibidem*, s. 290.

Závěr

Tématem diplomové práce byla jazyková a stylistická analýza barokního kázání. Jako materiál nám posloužil soubor kázání uložený v oddělení starých tisků kláštera ve Zlaté Koruně. Jejich autor je Ondřej František Jakub de Waldt a dílo nazval *Chválořeč aneb Kázání na některé svátky ...* (1736). Jazykovědným a stylistickým rozbořem se nám podařilo úspěšně dosáhnout cíle, totiž zjistit stav českého jazyka na počátku 18. století a všimnout si stylistického využití jazykových prostředků. K cíli nám pomohlo dospět důkladné prozkoumání čtyř jazykových rovin (hláskoslovné, tvaroslovné, lexikální, stylistické). Další jazykovou rovinu (syntax) jsme vzhledem k většímu rozsahu práce ponechali otevřenou pro další zpracování. Stranou naší pozornosti zůstala také pravopisná stránka kázání.

V úplném závěru se pokusíme shrnout všechny poznatky, které nám výzkum poskytl. Na jejich základě pak vyvodíme závěrečné konstatování, jestli jazyk kazatele de Waldta odpovídal humanistické jazykové normě, nebo zda byl více poznamenán vlivy mluveného jazyka, tedy jevy příznakovými, které byly předmětem naší jazykové analýzy.

Praktické mu rozboru předcházely dvě kapitoly, ve kterých jsme popsali život a dílo de Waldta, vývoj kazatelství v českých zemích, stav češtiny na přelomu humanismu a baroka s přihlédnutím k významným jazykovědným publikacím té doby. Tato část nám umožnila poznat zásady pro hláskoslovnou a tvaroslovnou rovinu tištěných textů, kterými byla čeština ovlivňována a které gramatikáři upřednostňovali, nebo naopak zavrhovali jako nežádoucí. V dalších čtyřech kapitolách jsme se věnovali konkrétním jazykovým rovinám, které jsme nejprve popsali z teoretického hlediska, k němuž jsme poté připojili část praktickou. Za stěžejní pro naši práci považujeme analýzu hláskoslovných a tvaroslovných rysů, proto je nyní podrobněji shrneme a tím stanovíme cíl, ke kterému jsme dospěli.

Začneme hláskoslovnou stránkou. Prvním hláskoslovným příznakovým jevem bylo **protetické v-**. Proteze se ani v jednom ze tří zkoumaných kázání neobjevila, i když jsme napočítali celkem 352 slov, kde by se tento hláskoslovný jev mohl uplatnit⁸⁴ (např. *neodvrátila* B₂ 757, *obžerství* K 713, *odevzdal* B₂ 756, *oltář* B₁ 732, *osvícení* B₁ 733, *otec* K 727, *vyobrazená* K 708). Jednalo se konkrétně o 105 substantiv (60 maskulin, 38

⁸⁴ Z rozborů jiných de Waldtových kázání ale víme, že se u něj proteze místy objevuje.

feminin a 7 neuter), 42 adjektiv, 27 zájmen, 9 číslovek, 67 sloves, 19 příslovčí a 83 předložek. Tato skutečnost odporuje hlasům, které mluví o barokní češtině jako o úpadkové.

Druhým hláskoslovným jevem byla **diftongizace ú- > ou-**. Jako příznakovou ji pociťujeme na začátku slov v náslovné pozici. V našem textu se tento jev uplatnil ve 3 možnostech ze 7 (*oučenlivě* K 724, *oumyslem* B₁ 740, *ouřad* K 726), přičemž 4 slova se v textu vyskytla s krátkým *u-* na začátku slova⁸⁵, nebo na švu složeniny (*ustech* K 710, K 712, B₁ 737, *Zlatoustý* B₂ 746). Zde diftongizace nenastala. Jako nepříznakovou chápeme tuto změnu uprostřed a na konci slov⁸⁶.

Třetím příznakovým jevem byla **diftongizace ý > ej**. Zkoumali jsme ji v těchto pozicích: v předponě *vý-*, ve kmeni slova, po konsonantech *c*, *z*, *s*, *l* a v koncovkách adjektiv a zájmen. Po předponě *vý-* se diftongizovaná slova vyskytla 8krát (např. *vejchod* B₁ 734, *vejklady* K 726), v kmeni slova celkem 2krát (*bejti* K 710, *smejšlí* K 711), po konsonantech *c*, *z*, *s*, *l* 5krát, z toho 4krát u stejného slova (např. *zejskati* K 723), v koncovkách adjektiv 21krát (např. *mořskej* B₂ 753, *nečistej* K 722, *nepoctivej* K 722, *přešťastnej* B₂ 757) a u zájmen 11krát (např. *jakej* K 714, *ktorej* K 712, *žádnej* K 722);. Celkově je poměr diftongizovaných: nediftongizovaných slov 47:308.

Čtvrtým příznakovým jevem bylo **úžení é > í/ý**. Tuto změnu jsme zkoumali ve dvou pozicích, uprostřed slov a v koncovkách. Uprostřed slov se zúžených podob vyskytlo 30, z toho 8krát u sloves (např. *prohlídli* K 724, *rozlíváte* K 721), 6krát u substantiv (např. *mlíko* K 717, *postýlce* B₂ 748), 8krát u adverbia *také* (např. *taky* K 715, B₁ 736), 4krát u číslovky *deset* (např. *desýti* K 709, *desyti* K 710) a 4krát u přejatých slov (např. *haltýřů* B₂ 744, *havíři* K 719, *kunstýř* B₁ 739). V koncovkách byla situace složitější, protože se zde kromě zúžené koncovky *í/ý* uplatnila i nářeční koncovka *-ej* u feminin v dativu a lokálu singuláru. U adjektiv a číslovek skloňovaných podle vzoru *mladý* se vyskytlo celkem 89 zúžených variant (např. *čistý lilium* B₁ 732, *dlé svatýho Augustýna* K 719, *pekelný oděnce* B₂ 750, *proti třesavý zimnici* B₁ 740, *v druhý ruce* K 714). Zájmena se ve zúžené podobě vyskytla celkem 28krát (např. *bez svý Barbory* B₁ 738, *oný vlasti* K 717, *samý perle drahý* B₁ 731, *v tý bitvě a vojně* K 728). Nářeční koncovka se v adjektivech uplatnila celkem 17krát (např. *k nebeskej svobodě* B₂ 745, *k pravej svatej víře* K 728, *v franckej zemi* B₂ 746) a v zájmenech celkem 11krát (např. *k tvej cti*

⁸⁵ Vzhledem k nepravidelnému označování kvantity vokálů v barokních textech jsme do statistiky počítaly i slova s krátkým *u-* na začátku slova.

⁸⁶ V této pozici jsme tuto změnu zkoumali v pojednání o slovesných tvarech.

B₁ 741, *o tej, o kteréj* K 708, *v svej věži* B₂ 753). Poměr zúžených : nezúžených : nářečných koncovek je 147 : 385 : 28.

Dále jsme se zabývali značením kvantity vokálů. Tuto oblast jsme rozdělili na tři části. V první jsme zohlednili neoznačenou kvantitu (např. *duvěrně* K 720, *sameho* K 721, *vyborná* B₁ 731), v druhé nadbytečnou kvantitu (např. *korunovaná* K 727, *lacíná* K 730, *nádějí* B₁ 736, *oroduje* B₂ 750) a v třetí kolísání kvantity téhož slova (např. *rozům* K 708, K 727 x *rozumu* K 708, *sýlná* 3x B₂ 750 x *sylná* B₂ 750). Nalezli jsme celkově 97 slov s neoznačenou kvantitou, 85 slov s nadbytečnou kvantitou a 48 dvojic, kde kvantita kolísala.

K hláskosloví řadíme i následující jevy, které sice nejsou pro výzkum stěžejní, ale stojí za zmínku. Jde o jevy jako jsou např. psaní neznělého *s-* na začátku slov, kde dnes obvykle píšeme znělé *z-*. Toto psaní respektuje znělostní asimilaci, která se realizuje ve výslovnosti (např. *spěvakyně* K 714, *spívá* K 708, *spovídati* B₂ 756, *stratili* K 722). Působení znělostní asimilace je patrné i v psaní dalších slov (např. *křechké* K 721, *lechce* B₂ 757, *svadbu* K 722, *těškost* B₁ 757). K odlišnostem můžeme počítat i různé psaní hlásek v přejatých slovech, která se postupem času plně adaptovala na česká paradigmatata (např. *anjely* K 709, *diábel* B₂ 744, *křestianského* K 714). Dále se jedná o nepřehlasovanou, lidovou podobu (např. u slova *čuch* K 712), zkrácenou, a tudíž nezměněnou podobu u slova *dokazy* K 724. K hláskoslovným odlišnostem patří také modifikované tvary adverbii (např. *budoucně* K 729, *nejináč* B₂ 745, *nikdá* B₂ 756, *odkudž* B₁ 738, *snáž* K 711, *teprva* K 713). V textu se vyskytla i slova s tzv. přechodným *-t-* (např. *nětco* K 721, B₂ 757, *vzáctnost* B₁ 733). Za další odlišnost můžeme považovat přesmykování hlásek *-zv-* na *-vz-* u některých slov (např. *obzvláštní* B₁ 736, *vzláštní* B₂ 748). U některých slov byly souhlásky zdvojeny (např. *douffáme* K 716, *oppatové* B₂ 755, *radda* K 723, *svattosti* B₁ 7311, *takk* K 719). Našli jsme i příklady depalatalizovaných souhlásek ve slovech, ve kterých je dnes běžná palatalizovaná souhláská (např. *obět* K 727, *ohlízím* B₂ 757, *prohlízí* B₁ 736, *vzdy* K 712). Objevili jsme i opačnou tendenci, tedy palatalizaci ve slovech, kde jsou dnes běžné depalatalizované souhlásky (např. *obsahuje* K 714, *odtud'* B₁ 733, *poškvřiti* K 713).

V tvaroslovné rovině jsme zkoumali příznakové jevy, které se vyskytly v deklinaci substantiv, složených tvrdých a přivlastňovacích adjektiv, zájmen a číslovek skloňovaných podle vzoru *mladý* a dále odlišnosti v konjugaci sloves. U substantiv jsme se zaměřili na tyto příznakové jevy: maskulina a neutra v 1., 2., 6. a 7. p. pl., feminina v 2., 3., 6. a 7. p. sg. a v 2., 4. a 7. p. pl. a na skloňování jmen *oči*, *uši*, *ruce*, *nohy*. U

tvrdých adjektiv, zájmen a číslovek skloňovaných podle vzoru mladý se jedná o tyto jevy: maskulina, neutra i feminina v 2., 3., 6. p. sg. a 7. p. pl. a unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů v 1. a 4. p. pl. U přivlastňovacích adjektiv jsme zkoumali poměr deklinace složené ku jmenné a příznakový nářeční rys, jednotné zakončení na *-ovo*.

V **nominativu plurálu** se koncovky **maskulin a neuter** realizují čtyřmi způsoby: *-i*, *-í*, *-é*, *-ové*. Nejčastěji používanou koncovkou je *-ové*, celkem ve 30 případech. Vyskytuje se jak u životných (např. *anjelové* B₁ 732, *panicové* K 714, *patronové* B₁ 736, *synové* K 719), tak i u neživotných maskulin (*labyrintové* K 726, *skutkové* K 710, K 721). Dále byly užity v 18 případech koncovka *-i* (např. *havíři* K 719, *služebníci* B₁ 740, *sprostáci* K 725, ,), v 7 případech *-í* (např. *blázní* 2x K 725, *hospodáři* B₁ 735, *lidí* B₂ 747, *patroní* B₁ 736) a v 5 případech *-é* (např. *křesťané* K 711, *lidé* K 715). Celkově jsme objevili 60 maskulin a neuter v 1. p. pl. V **genitivu plurálu** jsme našli 57 **maskulin a neuter**. Nejfrekventovanější byla starší koncovka *-ův*, celkem 51krát (např. *apoštolův* B₁ 738, *darův* K 713, *mudrcův* K 727, *řečníkův* K 724). Novější koncovka *-ů* (např. *kurů* B₂ 749, *hříchů* B₂ 756) se vyskytla jen ve 2 případech a ve zkrácené podobě *-u* ve 4 případech (*haltýřů* B₂ 744, *patronu* B₁ 731, *smyslu* K 711, *světu* B₁ 734). V **lokálu plurálu maskulin a neuter** se obě koncovky *-ích/-ých* (např. *na smyslech* K 713, *o hříších* K 729, *po muzikantích* B₂ 751) i *-ech* (např. *v písmech* K 709, *v ustech* K 710) vyskytují téměř ve stejné míře, tzn. 3:4, celkem u 7 maskulin a neuter v 6. p. pl. V **instrumentálu plurálu maskulin a neuter** se nejvíce objevují tradiční koncovky (např. *hříchů* K 713, *instrumentí* B₂ 751, *kvítky* B₁ 732, *strašidly* B₁ 737, *s vlasy* K 708). Našli jsme jich 16. V 6 případech jsme zaznamenali koncovku *-mi* (např. *lidmi* B₁ 735; *mužmi* K 714, *nožmi* K 723) a ve 2 případech *-ma* (např. *lidma* K 711). Celkově jsme tedy v tomto pádě a v těchto rodech našli 24 slov.

U **feminin** skloňovaných podle vzorů *duše* a *kost* jsme v **genitivu plurálu a instrumentálu singuláru** zjistili krácení u 25 jmen, z toho u 9 v 2. p. pl. a u 16 v 7. p. sg. (např. *duši* K 710, *ctnosti* K 711, *před smrti* K 724, *horlivosti* B₂ 756, *cti* B₂ 757) a v **genitivu, dativu a lokálu singuláru a v akuzativu plurálu** jsme našli nadbytečné dlužení u 8 jmen, z toho 1 v 2. p. sg., 3 ve 3. p. sg., 3 v 6. p. sg. a 1 ve 4. p. pl. (např. *v Arábii* K 708, *po vlastní* K 710, *po vůni* K 712, *od vlastní* K 722). Změna tedy nastala ve 33 případech. V **instrumentálu plurálu** se v 10 případech, tzn. nejčastěji, vyskytla koncovka *-ami* (např. *s knihami* K 726, *s pannami* K 729, B₁ 738, *mezi larvami* B₁ 737). Dále jsme při excerpci objevili další tři koncovky – v 1 případě *-mi* (např. *rozkošmi* B₂ 742), ve 3 případech *-emi* (např. *špicemi* K 723, *prácemi* B₂ 742, *sítěmi* B₂ 744) a

opět ve 3 případech *-ma* (např. *sítěma* B₂ 743, B₂ 745, B₂ 749). Celkem to bylo 17 feminin v tomto pádě.

Do tvarosloví substantiv zařazujeme i od současného úzu odlišnou deklinaci, a to v některých pádových tvarech. U maskulin a neuter např.: patrně mylný tvar dativu plurálu – *Kdo těm veršičkům ... dobře rozumí ...* B₂ 757, nesklonný singulár u substantiva na *-ium* – *bez lilium* B₁ 732; akuzativ plurálu – *za přátely své* K 720, akuzativ singuláru – *kazatela* K 708, u feminin např. genitiv singuláru – *perle* B₁ 733 a nominativ plurálu – *perle* B₁ 731; genitiv plurálu – *kněh* K 725, *dušich* B₂ 743, dativ plurálu – *ke dveřům* B₂ 749, lokál plurálu – *na dušech* B₂ 745. Připojujeme také 2 z latiny adaptovaná feminina typu (*lamentací, na fundaci* K 715, *v litaniích* B₁ 738). Jedná se o slova přejatá z latiny, která se adaptovala na českou deklinaci podle vzoru laní.

U podstatných jmen *ruce, nohy, oči, uši* se ve tvarech **nominativu, genitivu, akuzativu a instrumentálu plurálu** vyskytují duálové koncovky (např. *uši* K 713, *oči* B₂ 743, *z rukou* B₂ 756, *s očima* K 712).

U adjektiv jsme zjistili tyto tvaroslovné rysy. Nejprve jsme se zaměřili na tvrdá adjektiva, ke kterým jsme zařadili i zájmena a číslovky se složenou deklinací. U všech rodů jsme se zaměřili na tyto pády: 2., 3., 6. p. sg. a 7. p. pl. V **genitivu, dativu i lokálu singuláru maskulin a neuter** jsme zaznamenali úžení koncovek *é > í/ý*. Poměr koncovek maskulin a neuter je následující: G *-ého* : *-ýho* 70:13 (např. *blahoslavenství věčného* K 710, *svědectví svatého Pavla* K 720, *žádného neviděl* B₂ 755; x *mnohého život* K 711, *nětco barbarského* B₂ 757), D *-ému* : *-ýmu* 28:0 (např. *celému světu* B₁ 734, *k mému tělu* B₂ 756, *takovému ... stupkovi a tetřevu* K 726) a L *-ém* : *-ým* 7:10 (např. *na svém těle* K 716, *po křtu svatém* K 711; x *na nějakým krámu* B₁ 733, *v onom nebeském Jeruzalémě* B₁ 738, *v podařilým lovení* B₂ 745). U **feminin** jsme kromě zúžených koncovek objevili i nářeční koncovku *-ej*. Poměr koncovek tedy vypadá takto: G *-é* : *-ý* : *-ej* 34:36:0 (např. *chvály lidské bráti nechtějí* K 710, *žádné rány* B₂ 756; x *pomoc jistý Heleny* B₂ 746, *týto dnešní perlový brány* B₁ 739), D *-é* : *-ý* : *-ej* 4:1:16 (např. *k svaté panně Barboře* B₁ 736; x *proti třesavý zimnici* B₁ 740; x *k nebeskej anjelskej muzice* B₂ 752, *k tvej cti* B₁ 741) a L *-é* : *-ý* : *-ej* 1:21:12 (např. *na šíji své* B₂ 756; x *v druhý ruce meč* K 714, *v oný vlasti* K 717; x *na věčnej fundaci* K 714, *v tej věži* B₂ 754).

V **instrumentálu plurálu** se adjektiva i zájmena se složenou deklinací všech rodů vyskytla ve 34 případech. Nejčastěji, tzn. ve 24 případech, jsme zaznamenali koncovku *-ými* (např. *s pannami moudrými* K 729, *mezi všemi perlami svatými pannami* B₁ 738, *mezi jinými pracemi* B₂ 742). Méně frekventovaná byla koncovka *-ýma* (např.

s dobrýma skutky K 719, mezi jinými lidskýma pracemi B₂ 742), která se v textu vyskytla 9krát. V 1 případě jsme našli duálovou koncovku *-ma* (mezi dvouma kvítky B₁ 732).

V **nominativu a akuzativu plurálu** všech rodů se projevila unifikační tendence ke stírání rodových rozdílů. V **nominativu** se tato tendence projevila u maskulin živých (celkem 15), feminin (celkem 14) i neuter (celkem 3): např. *jiný žádný krom neporušený panicové* K 714, *neporušený panicové a panny* K 714, *věrný Kristovo kupci* B₁ 732; *falešný perle ... pravý* B₁ 736, *sítě spasitedlný* B₂ 747; *písma svatý* K 726, *dobré zrna* B₁ 740). V **akuzativu** se to týká pouze 1 případu neuter (*své muka* K 723). Celkem unifikace zasáhla 33 přídavných jmen.

U **přivlastňovacích přídavných jmen** užil autor tři druhy koncovek. Nejčastěji se vyskytly koncovky složené deklinace, méně časté byly koncovky deklinace jmenné a ve třech případech se objevila i nářeční koncovka *-ovo*. Jejich poměr 20:4:3 (např. *Kristové víry* B₁ 733, *Kristovou víru* K 718, *Kristových nevěst* K 721; x *nástroj zločincův* K 723; x *Kristovo mudrci* K 725). Jedenkrát byl užit pouhý genitiv substantivní *Krista perla* B₁ 733.

Rozlišování životnosti nečiní autorovi problémy. Pouze v jednom případě užil kazatel zživotňující koncovku *-ové* pro neživotné maskulinum – *nebezpečné labyrintové, do kterých ...* K 720. Můžeme se tedy domnívat, že autor sice použil koncovku typickou pro životná maskulina, ale zároveň si uvědomoval neživotnost daného maskulina, kterou vyjádřil koncovkou adjektiva. Další verzí může být fakt, že během tisku došlo v tomto místě k tiskové chybě. Za tiskovou chybu můžeme považovat také spojení *jedno s druhém* K 719. Zároveň se ale nabízí možnost, že zde došlo k interferenci koncovek lokálu a instrumentálu singuláru maskulin a neuter. U přivlastňovacího zájmena *náš* jsme 3krát zaznamenali nesprávnou koncovku. V genitivu singuláru jde o spojení *původ tyto naše dnešní drahý perle* B₁ 734 a *dlé možnosti naše* B₁ 737. Nabízí se možnost, že tento tvar sem pronikl vlivem hyperkorektní snahy o spisovnost. V lokálu singuláru jsme objevili spojení *na hrdle naším* B₁ 737. Je možné, že se sem tento tvar dostal vlivem prolínání zájmeného skloňování se skloňováním složeným podle vzoru *jarní*. Nebo se ve všech případech může jednat opět o tiskovou chybu.

V tvarosloví slovesných tvarů jsme nejdříve zkoumali formy infinitivu. Nalezli jsme čtyři tvary infinitivu. Nejčastější formou byl infinitiv zakončený na *-ti* (např. *koupiti* B₁ 732, *loviti* B₂ 743, *spatřiti* K 714). Ostatní formy se vyskytly v menší míře, *-cti* (např. *mociti* K 710, *řícíti* K 711, *vyplecti* B₂ 745), *-t* (např. *dobrořečiti* K 712, *oslepit* B₂ 744, *zlovit* B₂ 744), *-sti* (*vedsti* B₂ 756). Poměr infinitivních koncovek je 136:10:4:1.

U prezentních tvarů jsme zjišťovali vliv vzoru *sází* na tvary sloves 4. slovesné třídy ve 3. os. pl. Příznaková koncovka *-ejí* se vyskytla u 24 sloves, ovšem u některých nenáležitě (např. *cvičejí* K 725, *blišťejí* B₁ 735, *tratějí* B₂ 753), náležitá je např. u sloves *nacházejí* B₁ 735, *pocházejí* B₁ 733. U některých z těchto sloves jsme ve 3. os. pl. zaznamenali koncovku *-í* (např. *se bliští* B₁ 736, *se nachází* B₁ 731, *tratí* B₁ 735). Ve 3. os. pl. jsme v jednom případě dokonce zaznamenali nediftongizovanou koncovku *-ú* (*zahrnu* B₂ 749). V ostatních 54 případech se vyskytla koncovka *-ou* (např. *mohou* K 728, *řeknou* B₂ 747). Poměr tvarů sloves v 1. os. pl. na *-me* : *-m* je 38:2 (např. *odejdeme* K 719, *plyneme* B₂ 753, *poneseme* B₁ 737; *poběhnem* K 712). U slovesa *býti* jsme si všimli poměru *jest* : *je* ve 3. os. sg. v jeho sponové funkci v přísudku jmenném. Vysoce převládal starší tvar *jest*, a to v poměru 158:2 (např. ... *i snáž jest opustiti to, co máš* ... K 711; ... *křesťanův polovic jest moudrých* ... K 711; *Co je to: to jest* ... B₂ 757).

Kazatel používal oba přechodníky, více pak přechodníky přítomné. Jejich poměr je 31:3. Některé tvary neodpovídaly řídicímu jménu (např. *Svatá Kateřina ... a jedná z počtu moudřejch vyjdouce* K 718, *Tu počala ta hlava mluvit, řka* ... B₂ 755, *Podobno a činěno jest království nebeské desíti pannám, které vzavši lampy své vyšli jsou proti ženichovi a nevěstě* ... K 709), ale v naprosté většině byl přechodník použit náležitě (např. *Varujte se tehdy, které ještě až podnes ... nesete, abyste ... a bez bázně kráčejíce ve tmách a mezi syny ... obcujíce* ... K 721; ... *služebníci a ctitelové tak šťastný kupci jsou, aby tebe hledajíce našli a skrz tebe* ... B₁ 740; *I podiviv se, řekl* ... B₂ 755).

V několika případech bylo ve 3. os. sg. i pl. v préteritu nenáležitě použito pomocné sloveso *býti* (např. *Nemoudré jsou tehdy v tom ... v zachování neporušenosti své jsou podnikli a v větším tom boji zvítězili* ... K 711, ... *že jest byla dcera krále Costa*. K 724). V ostatních případech bylo pomocné sloveso ve všech osobách užito náležitě (např. ... *po cestě tvých přikázání běžel jsem*. K 712; *Svatá Kateřina ... vyšla ... uvedla ... přivedla*. K 720; ... *korunku neporušených panen ztratili jste* ... K 722). Číselný poměr je 4:168.

Kondicionál jsme zaznamenali v 79 případech. V 5 případech jsme zjistili použití ve formě optativu (*Budme vždy pohotově, aby, když pán přijde ... vešli s ním na tu ... kde bychom ... a slávy neskonale od něho došli korunu věčnou* ... K 729; *O můj Bože! Kdyby tu práci vynaložili a hledali nebeských perel, cožby šťastný a bohatý byli, ano jistý od smrti věčné*. B₁ 735).

V textu jsme zjistili 52 tvary opisného pasiva. Je tvořeno třemi způsoby. První je tvořen z participia n-ového a pomocného slovesa *býti* (např. ... *jeden díl spasen, druhý*

bude zatracen. K 711; ... až skrz ni v milosti boží jsou postaveni. B₁ 736), druhý pomocí slovesa bývati (např. Jsou zajisté mnozí zdrženlivý, kteří tebe od hovadských žádosti ošťihají a nádejší vnitřní bývají vedeni, tělo kárají ... K 710; ... a kohokoliv zloví, spasen bývá. B₂ 754) a poslední je tvořen formou trpných infinitivů (např. ... jedno s druhém spojeno býti musí ... K 719, ... abych se mohl spovídati a velebnou svátostí opatřen býti. B₂ 756).

Třetí zkoumanou rovinou je lexikum. Slovní zásobu jsme zkoumali ve třech oblastech. Z nalezených výrazů jsme sestavili abecedně řazené slovníky, v nichž jsme slova rozdělili podle slovních druhů. Nejdříve jsme se zaměřili na slova přejatá z němčiny. V textu jsme jich našli 17, což považujeme za relativně vysoké číslo. Jednalo se nejvíce o slova z každodenního života, tudíž byla všem srozumitelná (např. *firnaňk* K 714, *haltýř* B₂ 744, *křtalt* B₁ 737; *šacovaný* K 715; *košťovat* K 712, *vinšovat* K 728). O něco početnější byla slova přejatá z antických jazyků (latina, řečtina). Je to nepochybně dáno tím, že tyto jazyky sloužily českým jazykovědcům i kazatelům v době baroka jako vzory. Celkem jsme jich objevili 24 (např. *figura* K 711, *orátor* K 708, *samaritánka* B₂ 750; *aplicírovat* B₂ 750, *producírovat* B₂ 751). Nakonec jsme zkoumali slova expresivně zabarvená, ke kterým jsme připojili slovník názvů zvířat. Nalezli jsme jak slova pozitivně zabarvená (např. *červíček* B₂ 744, *perlička* B₁ 741), tak i negativně zabarvená (např. *lotr* B₂ 743, *obžerství* K 713, *strašidlo* B₁ 737, *ženská* B₂ 745; *hovadský* K 710; *žrát* B₂ 744), kterých bylo více. Kazatel tato slova využíval ke zvýšení působivosti svého projevu. K tomuto účelu používal nejvíce i pojmenování zvířat, a to tuzemských (např. *kapr* B₂ 754, *osel* K 726, *žába* B₁ 733) i exotických (např. *lev* B₂ 754, *opice* B₂ 744, *velbloud* K 726). Čistě expresivních slov jsme zaznamenali 23 (7 pozitivních a 16 negativních) a 18 zvířecích jmen. Většinu této slovní zásoby používal k označování jevů a skutečností, které se protivily křesťanské víře, a tím se snažil vystrašit hříšné věřící, že když nebudou jednat v souladu s vírou, nedostanou se do nebe. Po lexikální stránce můžeme tento text celkově hodnotit jako bohatý, výstižný, názorný a velice dobře srozumitelný.

Jako poslední jsme zkoumali stylistickou rovinu kázání. Zaměřili jsme se na výzkum, který nám měl ukázat, zda autor dodržel teoretické náležitosti útvaru kázání a jaký podíl má na umělecké hodnotě díla. Výzkumu jsme podrobili pět oblastí: *vizuální stránku, slohovou jasnost, ozdobnost, přiměřenost a expresivitu*.

Při prvním pohledu nás zaujme **vizuální podoba** kázání. Celou délkou se prolíná český text tištěný gotikou, s latinským, který je tištěn antikvou. Dále čtenáře zaujme

ozdobnost písma. Zdobená písmena jsou větší než ostatní text a k jejich funkcím patří oddělení názvu a závěrečné formule („Amen“) od vlastního textu kázání a uvozování jednotlivých částí tohoto útvaru. Písmena jsou zdobena rostlinnými ornamenty. Polovinu poslední stránky druhého kázání na den svaté Barbory zdobí kytice růží.

Druhou rovinou je **slohová jasnost**. Zde jsme zjišťovali, zda autor dodržel všechny náležitosti, které do této oblasti spadají. Jinými slovy, jestli se opravdu jedná po formální stránce o stylistický útvar kázání. Stavbu kázání jsme posuzovali podle požadavků *J. A. Komenského*. De Waldt důsledně dodržel trojdílnou kompoziční stránku, kterou *Komenský* považuje za správnou. To znamená, že čtenář bezpečně pozná, kde končí úvodní část, která obsahuje název, téma a argumentum, kde je stať, která je nejobšáhlejší, a kde začíná závěrečná řeč. Do tohoto útvaru je také vhodné zařadit nějaká exempla. I toto náš kazatel věděl a do třetího kázání zařadil poučný příběh ze života. Požadavek slohové jasnosti byl ve všech ohledech dodržen.

Nejširší spektrum pro zkoumání nám poskytla oblast **ozdobnosti**. Zkoumali jsme, jaké básnické obrazy oživují textovou výstavbu těchto tří kázání. Uvedeme nejčastěji použité obrazy. Nejvíce obraznosti jsme zaznamenali v oblasti metafory (např. *barbarská smrt snadnou duši v hodinu poslední ranila smrtečně* B₂ 758; *boží jarmark* B₁ 730; *k branám smrti* B₁ 736; *duch svatý vznášel se nad vodami* B₂ 742; *místo temností vnitřních* K 719; *neporušenost mysle a těla* K 710; *v knihách vězí* K 725) a metonymie (např. *košťujte jak chutný je pán* K 712; *pocházejí ... z rosy a slunečná jasnosti* B₁ 733; *tato blahoslavená síť přitahuje k břehu slávy nebeské* B₂ 748; *v strašlivý zimě smrti* B₂ 748; *ustavičně s ním plápolala* K 720). Velice početnou skupinu tvoří symboly (např. *beránka hlas* (hlas Ježíše) K 714; *brána nebeská* (Kristova matka) K 722; *božskej rybář* (Pán Bůh) B₂ 744; *dvanáct bran* (12 apoštolů) B₁ 738; *král a koruna panen* (Ježíš Kristus) K 718; *město boží* (Jeruzalém) B₁ 738; *olej* (slitování) K 717; *osel* (hanba) K 726; *palma* (Kristův kříž, moudrost, vítězství) K 716; *ryby* (lidé) B₂ 742). O něco méně početná jsou v textu přirovnání (např. *daleko delší nežli jest celý svět* K 708; *dábel co opice boží* B₂ 744; *naložte krátký bídný čas za dlouhou šťastnou věčnost* B₁ 740; *svatá Barbora nebeská basa* B₂ 751; *do kněh vléhají jakkoliv čistých rovně co pokálená svině do čistých peřin* K 725 – zároveň je zde expresivum;). Zastoupení zde našli i kontrasty, které jsou pro baroko tak typické (např. *líbeznou obět'* K 728; *synové světla ... synové temnosti* K 719; *šťastně umřel* B₁ 736; *zlí s dobrými, zatracení s vyvolenými ... dobře k nemoudrým pannám a moudrým se přirovnává* K 710). Zajímavé je použití expresivně

zabarvených výrazů⁸⁷ (např. *do kněh vléhají jakkoliv čistých rovně co pokálená svině do čistých peřin* K 725; *pohanka ošklivá, žába d'ábelská* B₁ 733; *tomu a takovému neučenému a nesčesanému stupkovi a tetřevu* K 726; *umírajícímu mezi larvami a strašidly pekelnými* B₁ 737), v jednom případě dokonce v pozici ironie (*jiné učí tak ozdobně a foremně rovně jako osel velblouda na loutnu hráti* K 726). Svou roli zde hrají i epiteta (např. *den panenský* K 708; *mudrující mudrcové* K 725; *d'ábelskou melancholii* B₁ 736; *nadpodivnou dobročinnost* B₁ 737; *nejblahoslavenější matce páně* B₂ 747; *nenasycenej rybář* B₂ 744). Textovou výstavbu obohacují také slovní řetězce (např. *d'ábel zlostný rybář lidských duší lidi šálí a lapá skrze sirenes a ochechule ... sirenes ty nejlepší ryby žerou a kazí* B₂ 745; *oči chlípné závistivé, uši všetečné a neposlušné, jazyk marným mluvením a zvukům oddaný, nos k rozkošným vůněm odevzdaný, košť a břicho k obžerství ustavičnému podepsanej* K 713). Nejčastějším kontaktním prostředkem je zvolání (např. *A hle* B₂ 752; *Ej hle* K 709; *O můj bože* B₁ 735; *O panny* K 708; *O vejklad hrozný!* K 711; *O vy* K 725). Naznačené bonatství básnických obrazů svědčí o estetické hodnotě de Waldtových kázání.

Přiměřenost se rozumí srozumitelnost pro publikum. Tuto oblast jsme jinými slovy zmínili již v rovině lexikální, která s přiměřeností úzce souvisí. Záleží tedy především na použité slovní zásobě. Zjistili jsme, že autor využívá v textu širokou škálu slov, ať už se jedná o slova cizí či s expresivním příznakem. Důležité ale je, že tato slova jsou srozumitelná pro široké vrstvy posluchačů. Dále s touto problematikou souvisí realizace zvukového projevu. Nemáme žádné zvukové ani obrazové materiály, které by nám tuto oblast pomohly zhodnotit. Z vědomostí o autorově osobnosti, z množství obrazných vyjádření a použití zvolacích částic můžeme usoudit, že zvukový projev byl velice živý. Doprovodným, ale neméně podstatným, jevem je gestikulace a patetičnost řeči. Můžeme se domnívat, že i po této stránce byl kazatelův projev bohatý. Nadsazená gestika a patetičnost vedla k většímu vlivu na posluchačstvo, což bylo úkolem a cílem všech kazatelů.

S problematikou přiměřenosti úzce souvisí i **expresivita**. V textu jsme zaznamenali 41 výrazů, které jsme zařadili k expresivně zabarveným vyjádřením⁸⁸. To nás vede k závěru, že expresivita je nedílnou součástí takového kázání, které chce dosáhnout co nejvyššího persvazivního účinku. Již několikrát jsme zmínili kazatelský záměr, kterým není nic menšího než co největší pozitivní působení na co největší množství posluchačů.

⁸⁷ Zahnujeme i názvy zvířat a pohádkových bytostí.

⁸⁸ Podrobněji viz výše a kapitola 5. Lexikální stránka kázání.

V našem textu jsou použita slova s kladným i záporným citovým nábojem. Záporná převažují především v místech, kde je potřeba něco zdůraznit, nebo posluchače vystrašit. Patří k nim názvy zvířat pro pojmenování určité skupiny lidí, názvy nadpřirozených bytostí pro vyvolání strachu a názvy věcí denní potřeby pro přiblížení se posluchačům. Kladně použitá expresivní slova jsou vždy deminutiva. Kazatel se tak snaží posluchačům naznačit významnost daného jevu. Deminutivum v daném kontextu totiž připoutá pozornost a paradoxně v posluchačích vyvolá pocit důležitosti (např. *ukazuje červíčka rozkoše B₂ 744* – červíček je malý neškodný tvor, ale v tomto kontextu vystupuje jako podlý svůdce, kterého je nutné se obávat).

Pokud se tedy máme pokusit zhodnotit autorův podíl na umělecké hodnotě díla, musíme konstatovat, že všechna kázání jsou velmi dobře a promyšleně vystavěna. A když k tomu připočteme i velký vliv, který tato kázání zajisté na posluchače měla, dojdeme k závěru, že jak umělecká hodnota těchto kázání je tak vysoká, jak jen je to u kázání možné.

Na úplný závěr bychom chtěli shrnout celý náš výzkum. Díky podrobné analýze všech výše zmíněných jazykových rovin jsme došli ke konečnému závěru, že jazyková úroveň, stylistická rovina i umělecká hodnota kázání Ondřeje Františka Jakuba de Waldta byla kvalitní. Věříme, že tato práce pomůže očistit zablácené jméno úrovně barokní češtiny.

I. Prameny

WALDT, Ondřej František Jakub de: *Chwálo-Ržeč, Neb Kázanj Na někeré Swátky, a obwzlásstnj Ročnij Slawnostj Swatých Božjch Složené, a na Swětlo wydané Od Ondřege Frantisska de Waldt, Kněze Cýrkewnjho tehdegssýho nehodného Faráře na Dobrssy Léta Páně 1736. Prwnj Djl. Wytisstěno w Praze w Králowým Dwoře v Matěge Adama Högra Arcý-Biskupského Ympressora. (1736). [za geden Zl'aty a patnáct Kregcarůw.]*

Knihopis č. K16913; pracovali jsme s originálem uloženým v SVK České Budějovice (pobočka Zlatá Koruna), sign. ČK 1077 neúpl. (bez titulního listu s torzem dedikace).

Ze souboru byla analyzována kázání:

Na den svaté Kateřiny Panny a Mučedlníce, s. 708-729;

Na den svaté Panny Barbory (1), s. 730-741;

Na den svaté Panny a Mučedlníce Barbory (2), s. 742-758.

II. Literatura

Alexová, J.: *Uplatnění frazému v českém barokním kázání Ondřeje de Waldta*. In: Horáková, I. – Holub, Z. (edd.). *Genius loci českého jihozápadu. Tradice a současnost. SVK Plzeňského kraje, katedra českého jazyka a literatury ZČU v Plzni, Plzeň 2008*, s. 19-28.

Bachmannová, J., Balhar, J., Blatná, R.: *Encyklopedický češtiny*. NLN, Praha 2002

Bečka, J. V.: *Česká stylistika*. Československá akademie věd, Praha 1992

Cuřín, F.: *Vývoj spisovné češtiny*. SPN, Praha 1985

Čechová, M., Krčmová, M., Minářová, E.: *Současná stylistika*. NLN, Praha 2008

Černý, V.: *Až do předsíně nebes. Čtrnáct studií o baroku našem i cizím*. Mladá fronta, Praha 1996

David, M.: *Člověk a čas v novoročním kázání Ondřeje de Waldta z roku 1730*. In: Lunga, R. (ed.): *Sborník ze symposia Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba*. Římskokatolická farnost Dobruška 2005, s. 17-21.

Doležalová, Z.: *Jazyk legendy doby barokní*. České Budějovice 2008

Doležel, L., Filipec, J., Havlová F.: *Slovník spisovného jazyka českého*. Československá akademie věd, Praha 1964

- Gebauer, J.: *Historická mluvnice jazyka českého III. Tvarosloví I. Skloňování*. Československá akademie věd, Praha 1958
- Gebauer, J.: *Historická mluvnice jazyka českého III. Tvarosloví II. Časování*. Československá akademie věd, Praha 1958
- Grepl, M. a kol.: *Příruční mluvnice češtiny*. NLN, Praha 2003
- Holub, J., Lyer, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. SPN, Praha 1982
- Jaklová, A.: *Tři kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: Výběr, Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 1996
- Jaklová, A.: *K jazyku a stylu českých kázání Ondřeje Františka de Waldta*. In: David, M. (ed.): *K jazyku a stylu českých barokních textů I*. České Budějovice, Pedagogická fakulta JU 1998, s. 7-41.
- Jaklová, A.: *De Waldtova česká kázání, jejich jazyk a styl*. In: Lunga, R. (ed.): *Sborník ze symposia Ondřej František Jakub de Waldt (1683-1752) a jeho doba*. Římskokatolická farnost Dobruška 2005, s. 29-38.
- Janáčková, J.: *Chvála české řeči aneb o národě v řeči a o řeči v národě slovy českých spisovatelů od počátků až po naše dny*. Československý spisovatel, Praha 1988
- Janečková, M.: *Pouť kazatele Ondřeje de Waldta k lidovému posluchači*. In: Horáková, I. – Holub, Z. (edd.): *Genius loci českého jihozápadu IV. Tradice a současnost*. SVK Plzeňského kraje, katedra českého jazyka a literatury ZČU v Plzni, Plzeň 2008, s. 9-18.
- Kalista, Z.: *České baroko: studie, texty, poznámky*. Evropský literární klub, Praha 1941
- Kohout, J.: *Rétorika. Umění mluvit a jednat s lidmi*. Management press, Praha 1998
- Komárek, M.: *Historická mluvnice česká, Hláskosloví*. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1962
- Kopecký, M.: *K české barokní homiletice*. In: Kopecký, M. (ed): *O barokní kultuře*. UJEP, Brno 1968
- Kopecký, M.: *Slovesnost českého baroka*. MU, Brno 1997
- Kotalík, J.: *Písek a Písecko v literatuře*. Okresní lidová knihovna v Písku 1966
- Koupil, O.: *Grammatikáři. Gramatografická a kulturní reflexe češtiny 1533 – 1672*. Karolinum, Praha 2007
- Kratochvíl, A.: *Oheň baroka*. Cesta, Brno 1990
- Kraus, J.: *Rétorika a řečová kultura*. Karolinum, Praha 2004
- Kraus, J.: *Rétorika v evropské kultuře*. Academia, nakladatelství AV ČR, Praha 1998
- Lamprecht, A., Šlosar, D., Bauer, J.: *Historická mluvnice češtiny*. SPN, Praha 1986

- Lunga, R. (ed.): *Sborník ze symposia Ondřej František Jakub de Waldt (1683 – 1752) a jeho doba*. Římskokatolická farnost Dobruška 2005
- Lurker, M.: *Slovník biblických obrazů a symbolů*. Vyšehrad, Praha 1999
- Petráčková, V.: *Výrazné osobnosti českého mluvnictví 16.-17. století*. *Studia Comeniana et historica* 19, 1989, č. 38, s. 28-36.
- Porák, J.: *Humanistická čeština, Hláskosloví a pravopis*. Univerzita Karlova, Praha 1983
- Pracný, P.: *Český kalendář světců*. EWA Edition, Praha 1994
- Ravik, S.: *Velká kniha světců*. Regia, Praha 2002
- Svatoš, M.: *Hledaná latinská kázání Ondřeje Františka de Waldta*. *Listy filologické* 124, 2001, č. 3-4, s. 289-301.
- Vašica, J.: *České literární baroko*. Vyšehrad, Praha 1938
- Villarri, R.: *Barokní člověk a jeho svět*. Vyšehrad, Jihlava 2004
- Vlašín, Š.: *Slovník literární teorie*. Československý spisovatel, Praha 1977
- Waldt, O. F. J.: *Dvě kázání z Chvalořeči*. Sdružení pro obnovu Dobeše, Praha 1998
- http://cs.wikipedia.org/wiki/Bohemistika#Obdob.C3.AD_humanismu
 - [http://cs.wikipedia.org/wiki/Purismus_\(lingvistika\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Purismus_(lingvistika))
 - http://cs.wikipedia.org/wiki/Slovesn%C3%BD_zp%C5%AFsob
 - <http://encyklopedie.seznam.cz/heslo/309621-optativ>
 - <http://germazope.uni-trier.de/Projects/DWB>
 - <http://greek.herme.net/node/107>

Seznam zkratk

WaldtChval – Waldt, Ondřej František Jakub de: *Chvalořeč ...*

K – příklad se nachází v kázání *Na den svaté Kateřiny* na dané straně

B₁ – příklad se nachází v prvním kázání *Na den svaté Barbory 1* na dané straně

B₂ – příklad se nachází v druhém kázání *Na den svaté Barbory 2* na dané straně

Přílohy

Chvála českého jazyka (1729)

... Jazyk český nezamítá jiných jazyků národních ani jimi neopovrhuje, ježto Čech pro svůj chápavý a pružný jazyk snáze než jiní národové si osvojí kdekterý jazyk neb řeč na světě a správněji jej vyslovuje. Arci, poněkud drsný je v tom, že má hojně slov složených ze samých souhlásek, bez příměsi vokálů; nicméně i ona mají svůj vrozený půvab; a tak právě jimi stává se mezi ostatními slovanskými jazyky nejkultivovanějším a nejvytříbenějším, a jako český voják je pokládán za statečného, vytrvalého a podle doznání samých vojevůdců za nejschopnějšího a jistě nejužitečnějšího, tak i jazyk český se uznává za nejlepší pro čisté a ryzí vyslovování jiných jazyků. Již to samo musí velmi doporučovati českou řeč tomu, kdo jí nezná. Co však kromě vlohy a půvabu od přírody, či spíše od Boha, jejího vynálezce, českou řeč šlechtí, jest to, že tolik proslulých českých světců, hlavně však svatý Jan Nepomucký, slavný Čech, věhlasný patron celého křesťanského světa, vždy jí užívali jako své rodné mateřštiny, a tím ji učinili požehnanou, a jistým způsobem ji posvětili. Kdo se tedy odváží být tak neuctivý, aby buď českým jazykem pohrdal, nebo se nám, když svůj jazyk velebíme, posmíval nebo nás nenáviděl? Nikdo není pravým ctitelem svatého Jana, kdo pohrdá jeho mateřskou řečí, kterou zpravidla od dětství mluvíval a kázal. ...

Na Den Svaté Marie a Marie šedlnice Barbory.

Simile est Regnum Coelorum Sage-
næ missæ in Mare, & ex omni ge-
nere piscium congreganti. *Matth. 13.*
Podobno gest Království Nebeské Še-
ti vypuštěné do Moře / a že všeho
plodu Rybího schromáždugicý.

Argumentum: Spasitelné Lowenj.

Sledy Ryby gšau tu dnes / wšesty Ryby /
y ta gegjch Sýti. Neni neyposlednegšy mes-
zy ginyými Lidšy na Swetě pracemi / a
Nšle rozkošmi / wyraženimi / Fdyž kdo má fde co lo-
witi / neb fdyž se zabenuj Ryby / chytá se spolu y Nšy
Cžloweča / Nadoš má při tom / potěšen y dyš. Pro-
čez diwu neni / že taky Welký Pánj / Lowenj gšau Nis-
lowenj / Fdyž sám Pán Důh Lowcem býti chtel / a lo-
wenj welmi hleděti ráci. Rybát gest Důh Otec; gšau
fý Otec / takowý Syn / Rybát gest též Duch Swa-
tý; neb taš o něm swědčj Pšsmo Swatě / ita: Spiri-
tus Domini ferebatur super aquas, Duch Páne wznáš
šsel se nad Wodami / aby wšázal gšyby byl lowenj
Nšlowenj. Lowil Otec šryze swau opatrnost / Fdyž
Jož

Na Den S. Marie Barbory.

743

Jonáše z Břicha Welryby wyžhl / Fdyž Zrahelšy Jon. 2.
Lid z Mote červeného Sýti své Wšemohaučnosti Exod. 1. 4.
zabenuš a wyžhl. Ano dlé Swatého Petra / w čas S. Petr.
Potopi / Fdyž Lid wida šážu Swěta / we Wodách Ep. 1. 6. 3.
gšau gšauce / Pošanj činiti začali / ač pozdě / wšst mo-
žné a platné / a tu ty wšesty řagjcy Důh Otec š žwo-
tu žlowil. Słowau gšau tyto: His qui in carcere
erant spiritibus veniens, pradicavit, qui increduli e-
rant aliquando, qui expectabant DEI patientiam in
diebus Noë. Syn Džj tolikrátě při Wodách ráciš
se dáti widěti / aby se býti wšázal Rybátěm Duffsch /
ano y samé Rybátě Dčedlnjšy své žlowil / a t tomu
Králowštwj Džj š Sýti přiwonaf. Před otelo
Mote taš časlo chodil Pán Gšjše: Odpowdá
Card. Bellarminus: proto že lowiti chtel; ale čim ny-
wjce lowil: ey hle / očima / co Sýtěma: Ipsi nobis
oculi, retia sunt, prawj Swatý Ambrosius: Gšho S. Amb.
Swatý Dčl nám / gšau Gšj. Taš žlowil Swatého ač prwi.
Petra a Ondřege / žase Swatého Jana / a Jakuba /
gšau: Očima / neb šfogj vidit, widěl / tyto widěl / a Matth. 4.
oný / a žlowil / powolaf ge. Žlowil též Očima
Swatého Matausse: Vidit hominem, widěl Gšlowě-
Matth. 8.
šau na Gšje šedjého Gmenem Matausse. Ale žase Očima
žlowil Žáchea. Suspiciens JESUS dixit, pohleděw
wžbůru Gšjše na Žáchea / tešš: Festinans descende, Luc. 1. 8.
žšup špěšně dolů. Taš dále chytš Magdalenu / taš fa-
gšyho Lotra / a mnoho ginyých. A kdo žlowil Swa-
tého Pavla / taš žpurneho Praudniška / nešli Rybát
Džžšty Kryštus / gšau o tom pěčně wozmlauwá Meta-
phrašes tašto: Quomodo Piscator in alta petra con-
fidens hamum mittit in Mare, sic Dominus nošter se-
dens, Pauli.

